
Nõukogude
K O O L

*EESTI NSV HARIDUSMINISTEERIUMI
PEDAGOOGILINE AJAKIRI*

5

1959

UNDERSKIFTLÄR

I 9765

Kõigi maade proletaarlased, ühinege!

NÕUKOGUDE KOOL

EESTI NÕUKOGUDE SOTSIALISTLIKU VABARIIGI HARIDUSMINISTEERIUMI

PEDAGOOGILINE AJAKIRI

XVII AASTAKÄIK

NR. 5

MAI

1959

135338.

Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi SEADUS

kooli ja elu sidemete tugevdamisest ning haridussüsteemi edasiarendamisest Eesti NSV-s.

Meie maa on jõudnud uude perioodi, kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodi. Kommunismi ehitamise suurejooneline programm on antud NLKP XXI kongressi ajaloolistes otsustes. Kongress märkis, et peale hästiarenenud materiaalse tehnilise baasi on kommunismile üleminekuks vaja ka kõigi kodanike kõrget teadlikkust, kongress rõhutas töötajate ja eriti meie sirguva põlvkonna kommunistliku kasvatusetähtsust. Väljapaistvat osa selle ülesande täitmisel peab etendama nõukogude kool.

Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Ülemnõukogu märgib, et NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu teesid, mis said üldrahvaliku arutelu käigus üksmeelse heakskiidu ja täieliku toetuse osaliseks, ja NSV Liidu seadus 1958. aasta 24. detsembrist «Kooli ja elu sidemete tugevdamisest ning haridussüsteemi edasiarendamisest NSV Liidus» kajastavad nõukogude ühiskonna elulisi vajadusi sotsialismilt kommunismile ülemineku perioodil, tähistavad uut etappi nõukogude kooli arengus ja väljendavad veel kord kommunistliku partei ja Nõukogude riigi hoolitsust sirguva põlvkonna eest.

Pärast nõukogude võimu taastamist on Eesti töörahvas ajaloo seisukohalt lühikese ajaga meie paljurahvuselise kodumaa rahvaste vennalikus peres kommunistliku partei juhtimisel ning NSV Liidu teiste rahvaste ja eriti suure vene rahva vennaliku abiga nii tööstuse ja põllumajanduse kui ka teaduse, kultuuri ja hariduse arendamisel ning töötajate materiaalse heaolu tõstmisel silmapaistvat edu saavutanud. Partei targa leninliku rahvuspoliitika järjekindla elluviimise tulemusena on Eesti NSV-s toimunud tõeline kultuurirevolutsioon. Otsustavat osa selles on etendanud nõukogude kool.

Eesti NSV-s on edukalt ellu viidud üldine seitsmeklassiline koolikohustus, laialdaselt on arenenud kesk-üldharidus, kesk-eriharidus ja

kõrgem haridus. Suuresti on kasvanud keskkooliõpilaste arv. Tehnikumides ja teistes kesk-eriõppeasutustes on õpilaste arv nõukogude võimu ajal kasvanud rohkem kui kuuekordseks, kõrgemates õppeasutustes aga kahe ja poole kordseks. Üliõpilaste arv iga tuhande elaniku kohta on nüüd seetõttu Eesti NSV-s suurem kui üheski kapitalistlikus riigis. On avatud uued kõrgemad õppeasutused — Eesti Põllumajanduse Akadeemia ja Tallinna Pedagoogiline Instituut. Tartu Riiklik Ülikool on muutunud suureks teadusliku ja pedagoogilise töö keskuseks. Arvukat kõrge kvalifikatsiooniga spetsialistide kaadrit valmistab rahvamajandusele ette Tallinna Polütehniline Instituut. On loodud Eesti NSV Teaduste Akadeemia.

Sotsialistlikus ühiskonnas, kus järk-järgult likvideeritakse olulised erinevused füüsilise ja vaimse töö vahel, kus kujuneb välja vaimse ja füüsilise töö ühtsus, arenevad kiires tempos igakülgset niihästi materiaalne tootmine kui ka tööraha laiade hulkade vaimne tegevus, avanevad piiratud võimalused isiksuse harmooniliseks arenguks. Kõik maailma kultuuri saavutused muutuvad sotsialismi ajal rahva ühisvaraks.

Tootmise kiire mehhaniseerimine, automatiseerimine ja kemiseerimine, elektroonika ja arvutusseadeldiste ulatuslik rakendamine, igakülgne elektrifitseerimine ning muud teaduse ja tehnika saavutused muudavad põhjalikult töö iseloomu. Töölise ja kolhoosnikute töö läheneb oma olemuselt üha rohkem inseneride, tehnikute, agronoomide ja teiste spetsialistide tööle. Sotsialistliku tootmise alal töötajalt nõutakse nüüd täiuslike tööpinkide, kõige täpsemate mõõte- ja kontrollaparaatide käsitlemise oskust, keeruliste tehniliste arvutuste ja jooniste tundmist. Nõukogude Liidu tehnilise ja majandusliku arengu perspektiivid esitavad meie ühiskonnas kõigile töötajatele üha suuremaid nõudmisi. Mitmekülgne haridus saab neile eluliseks vajaduseks.

Nõukogude riigi suur rajaja V. I. Lenin õpetas, et noortel on tarvis siduda oma õpingud tööga, tööstuse ja põllumajanduse ümberkorraldamise eest võitlemisega, rahva kultuuri ja hariduse eest võitlemisega.

Ühiskonna kommunistlik ümberkujundamine on lahutamatu seotud uue inimese kasvatamisega, kelles peavad harmooniliselt ühte sulama vaimne rikkus, moraalne puhtus ja füüsiline täiuslikkus.

Sotsialistlik riik korraldab oma kooli nii, et see seisaks rahva teenistuses, annaks töötajatele teadmisi, aitaks kaasa kõigi rahva hulgas leiduvate talentide arenemisele. Nõukogude kool kasvatab sirguvat põlvkonda kõige progressiivsemate ideede, kommunismi ideede vaimus, kujundab noortes materialistlikku maailmavaadet — maailma teadusliku tunnetamise põhialust.

Nõukogude rahva suurte võitude saavutamisel on suurt osa etendanud nõukogude kõrgem kool ja kesk-eriõppeasutused. NSV Liidu rahvamajanduses töötab praegu ligi 7,5 miljonit kõrgema ja kesk-eriharidusega spetsialisti. Eesti NSV rahvamajanduses töötab neid üle 50 tuhande. Arvurikka spetsialistide kaadri loomine on üks tähtsamaid kommunistliku partei ja Nõukogude riigi saavutusi.

Teaduse ja tehnika arengu poolest on Nõukogude Liit maailmas esirinda kerkinud, spetsialistide ettevalmistamise ulatuse ja kvaliteedi poolest on ta kõige arenenumatest kapitalistlikest maadest ette jõud-

nud. Oma ennatsalgava tööga tööstuses, ehituse ja transpordi alal, sovhoosides ja kolhoosides, kõigil majanduse ja kultuuri aladel lahendavad nõukogude spetsialistid edukalt kommunistliku ülesehitustöö ülesandeid.

Eelseisvat seitseaastakut Nõukogude Liidu arenemises iseloomustavad sotsialistliku kultuuri edasine tõus, nõukogude ühiskonna vaimse rikkuse suurenemine ning nõukogude töötajate — aktiivsete kommunistlike töötajate — teadlikkuse kasv. Sellepärast omandavad töötajate ja eriti meie sirguva põlvkonna kommunistliku kasvatamise küsimused praeguses olukorras erakordselt suure tähtsuse ning kujunevad kesketeks, küsimusteks riiklike ja ühiskondlike organisatsioonide tegevuses.

Kuigi nõukogude kooli arendamisel ning kõigile rahvamajanduse ja kultuuri aladele vajaliku spetsialistide kaadri ettevalmistamisel on silmapaistvat edu saavutatud, ei vasta meie üldhariduslik kool, erikeskkool ja kõrgem kool kommunistliku ülesehitustöö kasvavatele nõuetele, nende töös on tõsiseid puudusi. Peamiseks puuduseks on asjaolu, et õpetamine on elust teatud määral irdunud, et kooli lõpetajad on praktiliseks tegevuseks nõrgalt ette valmistatud. Kommunistliku ülesehitustöö praegusel etapil on see haridussüsteemi puudus eriti talumatu.

Hariduse andmine on tarvis ümber korraldada selles suunas, et nõukogude keskkool, kutsekool ja kõrgem kool etendaksid senisest aktiivsemat osa kogu nõukogude rahva loovas tegevuses.

Nõukogude keskkool peab andma haritud inimesi, kes tunnevad hästi teaduse aluseid ja on ühtlasi ette valmistatud süstemaatiliseks füüsiliseks tööks; ta peab kasvatama noortes püüet olla ühiskonnale kasulik, võtta aktiivselt osa ühiskonnale vajalike väärtuste tootmisest. Keskkooli ulatust tuleb märksa suurendada eeskätt rahvamajanduses töötavatele noortele määratud koolide võrgu laiulatusliku arendamise abil. Selle ülesande lahendamine on töötajate kultuurilise ja tehnilise taseme edasise tõusu, tööviljakuse suurendamise ja kommunismi eduka ehitamise tähtsaks tingimuseks.

Edasine tehniline progress kõigis rahvamajandusharudes esitab järjest suuremaid nõudeid tööliste valdava enamuse kvalifikatsiooni suhtes. Ühe osa tööliste puudulik kutsehariduslik ettevalmistus pidurdab mõnel juhul juba praegu tootmise kasvu. Sellepärast on eriti tähtis arendada noorsoole kutsehariduse andmist ja parandada töölistekaadri ettevalmistamise kvaliteeti.

Kommunistliku ülesehitustöö uued ülesanded nõuavad nii kõrgema hariduse kui ka kesk-erihariduse alal esinevate puuduste likvideerimist.

Nõukogude kõrgem kool peab ette valmistama igakülgselt haritud inimesi, kes tunnevad põhjalikult vastavaid teaduse ja tehnika alasid. Erilist tähelepanu tuleb pöörata tööstuse, põllumajanduse ja ehitustegevuse spetsialistide kaadri ettevalmistamise kvaliteedi tõstmisele. Tänapäeva tootmistöö on rajatud teaduse ja tehnika uusimatele saavutustele ja nõuab, et kõrgemate koolide ja kesk-eriõppeasutuste lõpetajatel oleks kõrge teoreetiline ettevalmistus ja et nad tunneksid hästi praktikat.

Uutes tingimustes omandab eriti suure tähtsuse spetsialistide ettevalmistamine kõrgemates ja kesk-eriõppeasutustes kaugõppe ja õhtuse

õppimise teel. Kõrgema hariduse ja kesk-erihariduse andmine kaugõppe ja õhtuse õppimise korras tuleb organiseerida nii, et inimesed, kes ühiskonnas kasulikku tööd teevad, võiksid tööst vabal ajal soovi korral omandada kõrgema hariduse või kesk-erihariduse või tõsta oma kvalifikatsiooni.

Radikaalselt tuleb parandada kõrgema kooli ja kesk-eriõppeasutuste tööd üliõpilastes marksistlik-leninliku maailmavaate kujundamisel, üliõpilaste kommunistliku teadlikkuse ja aktiivsuse tõstmisel, noorte spetsialistide kasvatamisel kollektivismi ja tööarmastuse vaimus, ühiskondliku kohuse mõistmise, sotsialistliku internatsionalismi ja patriotismi ning kommunistliku moraali kõrgete printsiipide austamise vaimus.

Igasugune töö vabrikus või kolhoosis, tööstusettevõttes, sovhoosis, remondi- ja tehnikajaamas või asutuses, ühiskonnale kasulik aus töö on iga inimese pühaks kohuseks, kes elab sotsialistlikus ühiskonnas ja kasutab selle hüvesid.

Tootlike jõudude progressiivne arendamine kommunistliku ühiskonna ehitamise protsessis, sotsialistlike ühiskondlike suhete täiustamine ja nõukogude demokraatia edasiarendamine loovad soodsad tingimused selleks, et lahendada edukalt need uued ülesanded, mis seisavad meie kooli ees noorsoo kommunistliku kasvatusel ja haridusel alal.

Vastavalt NSV Liidu 1958. aasta 24. detsembri seadusele «Kooli ja elu sidemete tugevdamisest ning haridussüsteemi edasiarendamisest NSV Liidus» Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Ülemnõukogu otsustab:

I jagu.

KESKKOOL.

§ 1. Nõukogude kooli peaulesandeks on õpilasi ette valmistada eluks, ühiskondlikult kasulikuks tööks, tõsta üldise ja polütehnilise hariduse taset, ette valmistada haritud inimesi, kes hästi tunnevad teaduse aluseid, kasvatada noortes sügavat lugupidamist sotsialistliku ühiskonna printsiipide suhtes, kasvatada neid kommunismi ideede vaimus.

Õpetamise ja kasvatamise juhtmõtteks keskkoolis peab saama õpetamise tihe side tööga, kommunistliku ülesehitustöö praktikaga.

§ 2. Kehtestada Eesti NSV-s seitsmeklassilise üldise koolikohustuse asemel kõigi 7- kuni 15—16-aastaste laste ja alaealiste üldine kaheksaklassiline koolikohustus.

Üldise kaheksaklassilise koolikohustuse elluviimine peab olema riigiorganite, ühiskondlike organisatsioonide ja lastevanemate tähelepanu keskpunktis kui tähtis riiklik ülesanne, mille edukast lahendamisest suurel määral oleneb vabariigi töötajate kultuuritaseme edasine tõus.

Üldisele kaheksaklassilisele koolikohustusele üleminekut alustada 1959/60. õppeaastast ja see lõpule viia 1962/63. õppeaastal.

Vajaduse korral, lähtudes konkreetsetest tingimustest, säilitada 1.—4. klassiga algkoolid. Selle kooli lõpetajad viiakse lähema kooli 5. klassi.

§ 3. Kaheksaklassiline kool on mittetäielik üldhariduslik polütehniline töökeskkool, mis peab andma õpilastele tugeva aluse üldhari-

duslike ja polütehniliste teadmiste alal, peab kasvatama neis tööarmastust, peab neid ette valmistama ühiskondlikult kasulikuks tegevuseks, peab andma lastele kõlbelise, füüsilise ja esteetilise kasvatus.

Õppe- ja kasvatustöö kaheksaklassilises koolis tuleb korraldada teaduste aluste õpetamise, polütehnilise õpetuse ja töökasvatuse ühendamise baasil, tõmmates õpilasi laiaulatuslikult kaasa nende vanusele sobivale ühiskondlikult kasulikule tööle. Tütarlaste töökasvatuse alal tuleb kaheksaklassilises koolis arvestada naiste töö iseärasusi.

Õppe- ja kasvatustöö käigus peab kool tutvustama õpilastele mitmesuguseid meie ühiskonnas tehtava töö liike, peab aitama neil avastada nende isiklikke kalduvusi ja teadlikult valida tulevast elukutset.

§ 4. Kaheksaklassilise kooli lõpetajatele antakse Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt kindlaksmääratud vormi kohane tunnistus. Kaheksaklassilise kooli lõpetanuil on õigus astuda kutsekoolidesse, töölis- ja maanoorte keskkoolidesse, polütehnilistesse tootmisõpetusega töökeskkoolidesse ja kesk-eriõppeasutustesse.

§ 5. Vastutus üldise kaheksaklassilise koolikohustuse täitmise eest panna linnade, rajoonide, alevite ja külade töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteedele.

Et kõik lapsed käiksid koolis ja et õppetöö saaks toimuda normaalsetes tingimustes, selleks:

a) võtta tarvitusele abinõud, et õpilaste jaoks, kes elavad koolist rohkem kui kahe kilomeetri kaugusel, ehitataks internaadid või organiseeritaks nende õpilaste tasuta transportimine kooli ja koolist koju;

b) tagada õpilastele sooja toidu andmine;

c) luua koolide juurde toetust vajavatele õpilastele ainelise abi andmiseks üldise koolikohustuse fond nii eelarvesummadest kui ka kolhooside, ametiühinguorganisatsioonide ja kooperatiivide summade, kooli töökodadest, õppe- ja katseaedadest ning muudest allikatest saadavate tulude kaasatõmbamisega.

Eesti NSV Ministrite Nõukogul kinnitada üldise koolikohustuse fondi põhimäärus.

§ 6. Vastutus üldise kaheksaklassilise koolikohustuse alla kuuluvate laste ja alaealiste õigeaegse ja täpse arvestamise eest panna Eesti NSV Statistikalitsusele, tema kohalikele organitele ja linnade, rajoonide, alevite ja külade töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteedele.

Eesti NSV Ministrite Nõukogul kinnitada üldise kaheksaklassilise koolikohustuse alla kuuluvate laste ja alaealiste arvestamise juhend.

§ 7. Üldise kaheksaklassilise koolikohustuse alla kuuluvate laste kooli saatmise kohustus panna lastevanematele või neid asendavatele isikutele.

Lastevanemad või neid asendavad isikud, samuti ametiisikud, kes takistavad laste ja alaealiste üldise kaheksaklassilise koolikohustuse elluviimist, võetakse Eesti NSV seadustes ettenähtud korras vastutusele.

Teha Eesti NSV Ministrite Nõukogule ülesandeks välja anda määrus lastevanemate ja neid asendavate isikute vastutusele võtmise kohta laste ja alaealiste üldise kaheksaklassilise koolikohustuse rikkumise korral.

Tõsta töötajate kollektiivide, ettevõtete, kolhooside, sovhooside ja asutuste, samuti ühiskondlike organisatsioonide osatähtsust üldise ka-

heksaklassilise koolikohustuse elluviimise alal. Praktiseerida laste ja alaealiste õppimise takistamise juhtumite ühiskondlikku arutamist.

§ 8. Määrata, et noored, 15—16 aasta vanusest alates, omandavad täieliku keskhariduse õppetöö tootliku tööga ühendamise alusel, nii et kõik sellealised noored võtaksid osa ühiskondlikult kasulikust tööst.

§ 9. Määrata, et täieliku keskhariduse andmiseks luuakse Eesti NSV-s järgmised õppeasutuste põhitüübid:

a) Töölis- ja maanoorte koolid — üldhariduslikud õhtused (vahetustega töötavad) ja hooajalised keskkoolid, kus kaheksaklassilise kooli lõpetanud ja mõnes rahvamajandusharus töötavad isikud omandavad keskhariduse ja täiendavad kutsealast kvalifikatsiooni. Õppeajaks nendes koolides määrata 3 aastat. Samuti organiseerida koole, kus noored võivad omandada keskhariduse kaugõppe või eksternaadi korras.

b) Üldhariduslikud polütehnilised tootmisõpetusega töökeskkoolid, kus kaheksaklassilise kooli lõpetanud isikud omandavad kolme aastaga keskhariduse ja kutsealase ettevalmistuse tööks ühes rahvamajandus- või kultuuriharus.

Teooria ja praktika vahekord tootmisõpetuses ning õppe- ja tööperioodide vaheldumise kord määratakse kindlaks vastavalt õpilaste erialase ettevalmistamise profiilile ja kohalikele tingimustele. Maa- ja metsamajanduse õppeaasta kindlaksmääramisel arvestada põllumajanduslike tööde hooajalist iseloomu.

c) Tehnikumid ja muud kesk-eriõppeasutused, kus kaheksaklassilise kooli lõpetanud isikud omandavad üldise keskhariduse ja kesk-erihariduse.

Peale selle võidakse luua üldhariduslikke polütehnilisi töökeskkoole, kus teatud õppeaineid õpetatakse võõrkeeles. Laste jaoks, kes on eriti andekad muusika, koreograafia ja kujutava kunsti alal, võidakse luua koole, kus õpilased omandavad üldise keskhariduse, saavad töökasvatuse ja erialase ettevalmistuse ühel või teisel kunstialal.

§ 10. Füüsiliselt või vaimselt puudulikult arenenud laste ja alaealiste jaoks asutatakse erikoolid vastavalt kindlaksmääratud koolitüüpidele, arvestades nendes õppivate laste ja alaealiste arenemise iseärasusi.

§ 11. Laste kasvatamise alal ühiskonna osatähtsuse suurendamiseks ja perekonna abistamiseks laiendada internaatkoolide, samuti pikendatud päevaga koolide ja rühmade võrku. Määrata, et internaatkoolid organiseeritakse kaheksaklassiliste koolidena või üldhariduslike polütehniliste tootmisõpetusega töökeskkoolidena.

§ 12. Õhtuse (vahetustega töötava) keskkooli, hooajalise üldharidusliku keskkooli ja üldharidusliku polütehnilise tootmisõpetusega töökeskkooli lõpetanud isikutele antakse Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt kindlaksmääratud vormi kohane küpsustunnistus keskhariduse omandamise kohta ja neil on õigus astuda kõrgematesse õppeasutustesse. Isikutele, kes on lõpetanud üldharidusliku polütehnilise tootmisõpetusega töökeskkooli, antakse veel tunnistus selle kohta, et nad on omandanud kvalifikatsiooni vastaval kutsealal.

§ 13. Määrata, et kaheksaklassilistes koolides, õhtustes (vahetustega töötavates) keskkoolides, hooajalistes üldhariduslikes keskkoolides ja üldhariduslikes polütehnilistes tootmisõpetusega töökeskkooli-

des toimub õppetöö Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt kinnitatud õppeplaani, õppeprogrammide ja õpikute alusel.

§ 14. Õppetöö kõigis Eesti NSV koolides toimub õpilaste emakeeles. Vanematel on õigus otsustada, missuguse õppekeelega kooli nad oma lapsed saavad.

Vene keele õppimine eesti õppekeelega koolides ja eesti keele õppimine vene või mõne muu õppekeelega koolides toimub õpilase ja tema vanemate soovi korral.

Kiites heaks eesti rahva soovi, mida ta on väljendanud juba varem, eriti aga NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu teeside «Kooli ja elu sidemete tugevdamisest ning rahvahariduse süsteemi edasiarendamisest meie maal» arutamise ajal, selle kohta, et eesti koolides õpitaks põhjalikumalt tundma vene keelt kui rahvastevahelise läbikäimise, NSV Liidu rahvaste sõpruse kindlustamise ja vene kultuuri ning teiste maailma rahvaste kultuuri rikkuste tundmaõppimise võimsat vahendit, teha Eesti NSV Ministrite Nõukogule ülesandeks välja töötada vajalikud abinõud senisest paremaks vene keele õpetamiseks eesti koolides.

Tarvitusele võtta abinõud võõrkeelte õpetamise parandamiseks vabariigi koolides.

§ 15. Tunnistada vajalikuks tõsiselt parandada koolis tehtavat kasvatustööd, et kool sisendaks õpilastele armastust teadmiste ja töö vastu, tööinimestest lugupidamist, kujundaks õpilastes kommunistlikku maailmavaadet, kasvataks neid kodumaale ja rahvale piiritu ustavuse ning proletaarse internatsionalismi vaimus.

Õpetajate, lastevanemate ja ühiskondlike organisatsioonide tähtsaks ülesandeks on parandada veelgi oma tööd õpilastes kultuurse käitumise harjumuste kasvatamisel.

On tarvis tõsta lastevanemate ja kõigi kodanike ühiskondlikku vastutust laste kasvatamise alal.

§ 16. Õpilastele teaduste aluste parema õpetamise ja nende tootmisalase ettevalmistuse parandamise eesmärgil täiustada õpetamise meetodeid õpilaste iseseisva töö ja nende initsiatiivi arendamise suunas, teha õpetamine näitlikumaks, laialdaselt kasutada kino, televiisiooni ja teisi tänapäeva teaduse ja tehnika vahendeid. Äratada õpilastes suuremat huvi tehniliste leiutuste, seadeldiste ja mudelite valmistamise, samuti põllumajanduslike katsetööde vastu.

§ 17. Teha Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogule, ministeeriumidele, keskasutustele, linnade, rajoonide, alevite ja külade tööraha saadikute nõukogude täitevkomiteedele, ettevõtete, asutuste, ehitusettevõtete, sovhooside, remondi- ja tehnikajaamade direktoritele ning juhatajatele ülesandeks igakülgsest ergutada töölisnoori keskharidust omandama, kindlaks määrata noorte edasiõppimisele suunamise plaanid; kaasa aidata edukalt õppivate noortöölise tööalasele edutamisele; abistada koolide pedagoogilisi kollektiive õppe- ja kasvatustöö parandamisel, eriti aga noorte kutsealase kvalifikatsiooni tõstmisel; ära keelata õpilaste rakendamine õppeaasta jooksul niisugusele tööle, mis sunnib neid õppimist katkestama; tagada õpilastele nende töökohalt korralise puhkuse andmine õppevaheaegadel ja eksamite andmiseks ettenähtud palgalise lisapuhkuse saamine; soovitada kolhoosidel luua kolhoosinoortele tootmistöö õppimisega ühendamiseks vajalikud tingimused.

§ 18. Tootmisõpetus ja ühiskondlikult kasulik töö organiseerida läheduses asuvate ettevõtete õppe- ja tootmistehhides, kolhoosides, sovhoosides, õppe- ja katsemajandites, kooli või mitme kooli ühistes õppetöökodades.

Tütarlastele tootmisõpetuse organiseerimisel üldhariduslikes polütehnilistes tootmisõpetusega töökeskkoolides tuleb arvestada naiste töö iseärasusi.

Eesti NSV Ministrite Nõukogule, Rahvamajanduse Nõukogule, samuti linnade ja rajoonide tööraha saadikute nõukogude täitevkomiteedele ülesandeks teha:

a) õpilaste tootmisõpetuse läbiviimiseks ette näha töökohad tööstusettevõtetes, ehitustel, sovhoosides, remondi- ja tehnikajaamades, luua ettevõtetes õppetehhe, samuti kooli või mitme kooli ühiseid õppetöökodasid; rangelt täita töökaitse ja ohutustehnika eeskirju;

b) ette näha insener-tehniline ja agronoomiline personal ning kvalifitseeritud töölisõpilaste tootmisõpetuse juhendamiseks.

§ 19. Soovitada kolhoosidel organiseerida õpilaste tootmisõpetus kolhoosides nii, et nende käsutusse antakse vajalikud masinad ja tööriistad ja et neile tasutakse nende töö eest vastavalt kolhoosides kindlaksmääratud tasumaksmise korrale. Õpilaste tootmisõpetuse juhendamiseks ette näha vajalik agronoomiline ja tehniline personal.

§ 20. Rahvahariduse ja tervishoiu organeil teostada ranget kontrolli kaheksaklassiliste koolide ja üldhariduslike polütehniliste tootmisõpetusega töökeskkoolide õpilaste töö ja puhkuse korrapärase vaheldumise üle, vältides nende ülekoormamist õppimise, ühiskondlike ülesannete ja tööga. Valvata selle järele, et ettevõtetes, ehitustel, sovhoosides, remondi- ja tehnikajaamades, kooli ja mitme kooli ühistes õppetöökodades ning kolhoosides peetaks kinni töökaitse ja ohutustehnika eeskirjadest. Tarvitusele võtta vajalikud abinõud kooliõpilaste tervise tugevdamiseks. Sellele tööle laialdaselt kaasa tömmata ka ametiühinguid, kommunistlikku noorsooühingut ja teisi ühiskondlikke organisatsioone.

§ 21. Praegused kümneklassilised ja üheteistkümneklassilised koolid (nende vanemad klassid) reorganiseerida mitut tüüpi üldhariduslikeks linna- ja maakeskkoolideks. Alustada olemasolevate täielike keskkoolide reorganiseerimist 1959/60. õppeaastast ja viia see lõpule 1964/65. õppeaastaks.

Praeguste 8.—11. klasside õpilastele anda võimalus keskkooli lõpetamiseks kehtivate õppeplaanide ja -programmide järgi, tõhustades nende tööalast ettevalmistust.

Üldhariduslikke polütehnilisi tootmisõpetusega töökeskkoole (9.—11. klassid) võidakse asutada niihästi kaheksaklassilisest koolist eraldi kui ka koos kaheksaklassilise kooliga.

Arvesse võttes asjaolu, et üks osa töötavaid noori ei ole veel saanud seitsmeklassilist haridust, võivad õhtustes (vahetustega töötavais) keskkoolides, hooajalistes üldhariduslikes keskkoolides, statsionaarse ja mittestatsionaarse õppusega üldhariduslikes keskkoolides ajutiselt olla kõik klassid, alates kolmandast klassist.

Neil juhtudel, kui õpilaste kontingendi puudumise tõttu ei ole võimalik iseseisvat õhtust (vahetustega töötavat) keskkooli või hooajalist üldhariduslikku keskkooli avada, luuakse kaheksaklassiliste koolide ja

üldhariduslike polütehniliste tootmisõpetusega töökeskkoolide juurde omaette klassid töötavate noorte õpetamiseks.

Haridussüsteemi ümberkorraldamine läbi viia plaanikindlalt ja organiseeritult; mingil juhul ei tohi lubada, et elanikkonnal koolide kasutamise võimalused vähemalgi määral halveneksid.

§ 22. Arvesse võttes asjaolu, et nõukogude kooli uute ülesannete täitmisel õpetajate osatähtsus oluliselt suureneb, Eesti NSV Ministrite Nõukogule ülesandeks teha välja töötada ja ellu viia abinõud õpetajate kvalifikatsiooni tõstmiseks ja koolide komplekteerimiseks vajalikku haridust omavate õpetajatega vastavalt üldharidusliku kooli uutele ülesannetele, samuti õpetajate töö- ja elutingimuste parandamiseks ning nende ideelise ja teoreetilise taseme tõstmiseks.

§ 23. Eesti NSV Ministrite Nõukogule ülesandeks teha:

a) kinnitada kaheksaklassilise kooli, õhtuse (vahetustega töötava) keskkooli, hooajalise üldharidusliku keskkooli ja üldharidusliku polütehnilise tootmisõpetusega töökeskkooli põhimäärused;

b) kindlaks määrata üldhariduslike koolide õppeaasta algus ja lõpp ning õppevaheajad;

c) tarvitusele võtta abinõud mitme vahetusega õppetöö likvideerimiseks, koolide materiaalse baasi kindlustamiseks, mitut tüüpi koolimajade ja õpperuumide ehitamiseks, koolide varustamiseks näitlike õppeabinõude, inventari ja tootmisõpetuseks vajalike seadmetega, koolimööbli tootmise laiendamiseks;

d) ettenähtud korras kindlaks määrata kutsealad, mis üldhariduslik tootmisõpetusega töökeskkool õpilastele annab, lähtudes olemasolevast tootmisbaasist ja vabariigi rahvamajanduse vajadustest. Sealjuures arvestada linna- ja maakoolide töö iseärasusi.

§ 24. Soovitada kolhoosidel aktiivselt osa võtta koolimajade, õppetöökodade, internaatkoolide, kooli-internaatide ja õpetajate elumajade ehitamisest.

Eesti NSV Ministrite Nõukogul kindlustada, et kolhoosidele antaks krediiti koolimajade ehitamiseks ja et neile müüduks (sihtotstarbeks) fondeeritud ehitusmaterjale ja seadmeid.

II jagu.

KUTSEHARIDUS.

§ 25. Eesti NSV tehnilise ja majandusliku arengu perspektiivid esitavad järjest suuremaid nõudmisi kõigi rahvamajandusharude tööliste kvalifikatsiooni suhtes. Neis tingimustes omandab noorsoo kutsehariduse laialdane arendamine eriti suure tähtsuse.

Noorsoo kutsehariduse põhiülesandeks on kõigile rahvamajandusharudele kultuursete ja tehnikatundvate kvalifitseeritud tööliste ja põllumajanduse alal töötajate plaanikindel ning organiseeritud ettevalmistamine, õpilaste kommunistlik kasvatamine, nende ideeline karastamine, õpilaste kommunistliku töösuhetumise kujundamine.

Erilist tähelepanu tuleb pöörata tütarlaste vastuvõtmisele kutsekoolidesse, kusjuures on vaja silmas pidada, et nad ei õpiks ainuüksi elutarbelise teenindamise, kaubanduse jms. erialadel, vaid ka tööstusliku tootmise (aparaadi-, raadio-, elektri-, tekstiili-, õmblus-, trikootažitööstus jne.) kutsealadel.

§ 26. Pärast kaheksaklassilise kooli lõpetamist tootmistööle siirduvatele noortele kutsehariduse andmiseks luua vabariigis linna- ja maa-kutsekoolid.

Kutsekoolid spetsialiseeritakse tootmisharude järgi; nad teevad õppe- ja kasvatustööd noorte aktiivse ja süstemaatilise tootmistööst osavõtu alusel ning tihedas seoses ettevõtete, ehituste, sovhooside ja kolhoosidega.

§ 27. Reorganiseerida tööjõureserve vabrikukoolid, tööstus-, raudtee- ja ehituskoolid ning põllumajanduse mehhaniseerimise koolid, vabrikuõpilaste koolid ning teised vabariigi Rahvamajanduse Nõukogu, ministeeriumide ja keskasutuste kutsekoolid päevasteks ja õhtusteks linna-kutsekoolideks, õppeajaga ühest aastast kolme aastani, ja maa-kutsekoolideks, õppeajaga üks kuni kaks aastat.

Olemasolevate kutsekoolide reorganiseerimine linna- ja maa-kutsekoolideks läbi viia 1959.—1963. aasta jooksul.

§ 28. Eesti NSV Ministrite Nõukogul välja töötada ja ellu viia kutsehariduse arendamiseks ja kutsekoolide materiaalse baasi kindlustamiseks vajalikud abinõud, sealjuures ette näha olemasolevate koolimajade, töökodade ja ühiselamute laiendamine ning uute ehitamine, õppemajandite jaoks vajalike maatükkide andmine, samuti koolide sisustuse ühendamine ning selle täiendamine kaasaegsete seadmete ja aparatuuridega.

§ 29. Vabariigi Rahvamajanduse Nõukogul, ministeeriumidel, keskasutustel, ettevõtetel, asutustel ja organisatsioonidel tagada kutsekoolidele õppetöökodade jaoks tootmiseseadmete saamine, tasulised töökohad ettevõtetes õpilaste tootmispraktika jaoks, samuti luua tingimused edukaks õppetööks ja selleks, et noored õpiksid kasutama uut tehnikat, eesrindlikku tehnoloogiat ja suure tootlikkusega töömeetodeid.

Vastutus selle eest, et noored paigutataks tööle vastavalt omandatud kvalifikatsioonile ja hoolitsus neile vajalike elukondlike ning kultuuriliste tingimuste loomise eest panna ettevõtete, organisatsioonide ja asutuste juhatajatele.

§ 30. Kutsekoolide järkjärguliseks osalisele isetasuvusele üleviimiseks Eesti NSV Ministrite Nõukogule ülesandeks teha välja töötada ja ellu viia abinõud õppeasutuste tootmistegevuse laiendamiseks ja selle tulukuse tõstmiseks.

Seoses töötajate kasvava ainelise kindlustatusega, samuti selleks, et suurendada õpilaste huvi oma kutseala parema äraõppimise vastu, on otstarbekohane muuta praegusi õpilaste ainelise varustamise tingimusi ning sisse seada õpilasepalga maksmine õpilastele tasuta vormiriiete andmise ja nende tasuta toitlustamise asemel.

Täielikult riigi ülalpidamisele tuleb jätta need õpilased, kellel pole vanemaid, lastekodude kasvandikud ja lasterikaste vanemate lapsed.

Soovitada kolhoosidel ette näha vastavad ressursid kolhoosinoorte väljaõpetamiseks kutsekoolides.

§ 31. Rööbiti kutsekoolide arendamisega Eesti NSV Ministrite Nõukogule ülesandeks teha tarvitusele võtta abinõud selleks, et põhjalikult parandada kvalifitseeritud tööliiskaadri ettevalmistamist individuaalse, brigaadiviisilise ja kursustel õppimise kaudu, samuti ka tootmistööliste kvalifikatsiooni tõstmise teel.

§ 32. Eesti NSV Ministrite Nõukogul välja töötada ja ellu viia abi-

nõud kutsekoolidele vajalike tootmisõpetuse meistrite ja õppejõudude ettevalmistamiseks vabariigi kesk-eriõppeasutustes ja kõrgemates koolides, eestikeelsete õpikute ja näitlike õppeabinõude kvaliteedi parandamiseks ning nende väljalaske suurendamiseks, kino, raadio ja televisiooni laialdaseks kasutamiseks kutsehariduse andmisel.

§ 33. Eesti NSV Ministrite Nõukogul välja töötada kutsehariduse andmise ja kaheksaklassilise üldharidusliku kooli, kutsekooli või tootmisõpetusega keskkooli lõpetanud noorte töölepaigutamise perspektiiv- ja aastaplaanid, kusjuures ettevõtetes on tarvis garanteerida kindla arvu noorte töölevõtmine ning rangelt täita töökaitse ja ohutus- tehnikat nõudeid.

III jagu.

KESK-ERIHARIDUS.

§ 34. Kesk-eriõppeasutuste peamiseks ülesandeks on mitmesugustele rahvamajanduse, kultuuri ja tervishoiu harudele ette valmistada kesk-eriharidusega kvalifitseeritud spetsialiste.

Tunnistada vajalikuks täiustada kesk-erihariduse süsteemi ja parandada Eesti NSV-s keskmise kvalifikatsiooniga spetsialistide ettevalmistamist õppimise ja ühiskondlikult kasuliku töö tiheda ühendamise ning õhtuse õppimise ja kaugõppe laialdase arendamise alusel.

§ 35. Spetsialistide ettevalmistamine kesk-eriõppeasutustes läbi viia kaheksaklassilise kooli, üksikutel erialadel aga täieliku keskhariduse baasil.

§ 36. Määrata, et kesk-eriõppeasutused peavad andma õpilastele üldhariduslikud teadmised keskkooli ulatuses ning vajaliku teoreetilise ja praktilise ettevalmistuse erialal; tehnilistes ja põllumajanduslikes kesk-eriõppeasutustes tuleb anda õpilastele ka kvalifikatsioon koos kategooria määramisega ühel kutsealal.

§ 37. Keskmise kvalifikatsiooniga spetsialistide ettevalmistamiseks kindlaks määrata järgmised õpetamise ja õppetöö organiseerimise vormid, vastavalt erialale ja ettevõtete, ehituste, asutuste ning organisatsioonide töö tingimustele:

a) õhtune või mittetatsionaarne õppimine, tootmistöö kõrval; õhtustesse ja mittetatsionaarsetesse õppeasutustesse vastu võtta eeskätt neid, kes töötavad valitavale erialale lähedasel kutsealal;

b) mõnel õppeperioodil tootmistöö katkestamisega ja mõnel õppeperioodil tootmistöö kõrval;

c) tootmistöö katkestamisega, kusjuures teoreetiline õppus õppeasutuses ühendatakse praktilise õppusega mitmesuguste rahvamajandusharude ettevõtetes, kultuuri- ja tervishoiuasutustes ning organisatsioonides.

§ 38. Kesk-erihariduse ümberkorraldamine läbi viia 3—5 aasta jooksul, alates 1959/60. õppeaastast, pidades sealjuures silmas, et igal aastal väljalastavate spetsialistide arv rahuldaks vabariigi rahvamajanduse, teaduse ja kultuuri kasvavad vajadused.

Kesk-eriõppeasutustesse 1958. aastal ja varem vastuvõetud õpilastele anda võimalus kooli lõpetamiseks kehtivate õppeplaanide järgi, suurendades nende kui tulevaste spetsialistide praktilist ettevalmistust.

§ 39. Kesk-eriõppeasutuste võrgu laiendamisel silmas pidada vajadust lähendada neid tootmisele, arvestades vabariigi rahvamajanduse

ja kultuuri vajadusi; ulatuslikult praktiseerida Rahvamajanduse Nõukogu, ministeeriumide ja keskasutuste koopereerimist keskhariidusega spetsialistide ettevalmistamise alal.

Mittestatsionaarset ja õhtust õppimist kui kesk-eriharidusega spetsialistide ettevalmistamise peamist vormi laiendada ja parandada kaugõppe- ja õhtutehnikumide tugevdamise teel, samuti kaugõppe ja õhtuse õppimise osakondade organiseerimisega statsionaarsete õppeasutuste juurde, kus on kvalifitseeritud õpetajate kaader ning vastav õppe- ja materiaalne baas.

§ 40. Eesti NSV Ministrite Nõukogul, Rahvamajanduse Nõukogul, ministeeriumidel ja keskasutustel, kelle süsteemis on kesk-eriõppeasutusi, välja töötada ja ellu viia käesolevast seadusest tulenevad abinõud kesk-erihariduse arendamiseks, silmas pidades järgmisi vajadusi:

a) kohandada kesk-eriõppeasutuste võrk vabariigi vajadustele kaadri osas;

b) organiseerida tööstustehnikumide juurde tsehhid ja töökojad, kus õpilased valmistavad tööstustoodangut, põllumajandustehnikumide juurde aga majandid, kus õpilased kogu põhilise töö ise ära teevad.

Üksikutel juhtudel on otstarbekohane organiseerida üks töökoda mitme kooli või tehnikumi vajaduste rahuldamiseks;

c) tugevdada statsionaarsete kesk-eriõppeasutuste õppe- ja materiaalselt baasi, organiseerida ja sisustada antud õppeasutustes kõigi erialade spetsialistide kõrgekvaliteediliseks ettevalmistamiseks vajalikud laboratooriumid ja õppekabinetid;

d) anda ettevõtetes, ehitustel ja asutustes tasuta töökohti kesk-eriõppeasutuste õpilastele selleks ajaks, kui nad tootmistööd katkestamata õpivad, samuti kohti õppe- ja tootmispraktika läbiviimiseks;

e) tagada kino, raadio, televisiooni ja teiste teaduse ja tehnika vahendite laialdane kasutamine kesk-erihariduse kaugõppe süsteemis, samuti varustada kesk-eriõppeasutuste õpilased eesti- ja venekeelse õppekirjandusega ning kaugõppijad ettenähtud metoodilise õppedokumentatsiooniga.

IV jagu.

KÕRGEM KOOL.

§ 41. Kommunistliku ülesehitustöö huvid nõuavad kõrgema kooli lähendamist elule ja tootmisele, spetsialistide teoreetilise ettevalmistuse taseme tõstmist vastavalt teaduse ja tehnika uusimatele saavutustele.

Nõukogude Liidu kõrgema hariduse süsteemi edasiarendamine ja täiustamine peab tagama spetsialistide parema praktilise ja teoreetilise ettevalmistuse, noorsoo kommunistliku kasvatamise tunduva tõhustamise ja kõigi õppejõudude aktiivse osavõtu üliõpilaste kasvatamisest.

Kõrgema kooli põhiülesandeks on:

ette valmistada kõrge kvalifikatsiooniga spetsialiste, kes on kasvatatud marksismi-leninismi õpetuse alusel, kes on tundma õppinud kodu- ja välismaa teaduse ning tehnika uusimaid saavutusi, kes tunnevad hästi praktilist tööd, suudavad täielikult ära kasutada kaasaegse tehnika ning luua ka tulevikutehnikat;

teha teaduslikke uurimistöid, mis aitavad kaasa kommunistliku ülesehitustöö ülesannete lahendamisele;

ette valmistada teaduslikku ja pedagoogilist kaadrit;
tõsta mitmesugustel rahvamajanduse, kultuuri ja hariduse aladel
töötavate spetsialistide kvalifikatsiooni;

levitada töötajate hulgas teadusalaseid ja poliitilisi teadmisi.

§ 42. Spetsialistide ettevalmistamine Eesti NSV kõrgemates õppe-
asutustes läbi viia täieliku keskhariduse baasil ning õppimise ja ühis-
kondlikult kasuliku töö ühendamise alusel. Õppimise praktikaga ja
tööga ühendamise konkreetset vormid kindlaks määrata vastavalt
kõrgema õppeasutuse profiilile ja üliõpilaste koosseisule, samuti vaba-
riigi majanduse ja kultuurielu arengu iseärasustele.

Üliõpilaste vastuvõtmine kõrgematesse õppeasutustesse läbi viia
partei-, ametiühingu-, komsomoli- ja teiste ühiskondlike organisatsioonide,
tööstus- ja põllumajandusettevõtete, asutuste ja organisatsioonide
juhatajate ning kolhooside juhatuste iseloomustuste alusel, et kon-
kursi põhjal kõrgematesse koolidesse vastu võtta kõige väärikamad,
võimekamad ja parima ettevalmistusega isikud, kes on end praktilises
töös heast küljest näidanud.

Kõrgematesse õppeasutustesse vastuvõtmisel eelistada isikuid, kel-
lel on praktilise töö staaz.

Riiklikel ettevõtetel ja asutustel, kolhoosidel ja kooperatiividel luua
töötavatele noortele vajalikud tingimused, et nad saaksid kõrgemasse
õppeasutusse astumiseks ette valmistuda.

§ 43. Tunnistada vajalikuks igati parandada ja laiendada Eesti
NSV-s õhtust ja mittestatsionaarset õppimist statsionaarsete kõrgemate
õppeasutuste baasil, organiseerida spetsialistide õhtust ja mittestatio-
naarset ettevalmistamist vahetult tööstuse ja põllumajanduse ettevõtte-
tes. Kõrgemate õppeasutuste õhtustesse ja kaugõppe osakondadesse
vastuvõtmisel eelistada isikuid, kes töötavad valitud erialale lähedasel
kutsealal.

Soovitada kolhoosidel anda mittestatsionaarsetele üliõpilastele, kes
on kolhoosi liikmed, õppeplaani eduka täitmise korral soodustusi, mis
on ette nähtud tööstusettevõtetes töötavatele mittestatsionaarsetele üli-
õpilastele.

§ 44. Inseneride ettevalmistamisel ühendada õppimine ja töö nii-
viisi, et üliõpilaste tootmistöö soodustaks tulevase eriala paremat ära-
õppimist ja annaks üliõpilastele võimaluse järjekindlalt tundma õp-
pida tootmise tehnoloogilist protsessi. Esimesel kahel kursusel on
Tallinna Polütehnilises Instituudis otstarbekohane õppimist ja tootmis-
tööd ühendada niiviisi, et õppimine toimuks õhtuti või kaugõppe teel.

Real erialadel, kus üliõpilased võtavad alguses läbi keeruliste teo-
reetiliste õppeainete tsükli ning teevad läbi suure laboratoorse prak-
tika, on otstarbekohane esimesel kahel õppeaastal tootmistöö katkes-
tada. Pärast seda peavad üliõpilased ühe aasta praktiliselt töötama
koosseisulistel kohtadel vahetult tootmises, laboratooriumides ja konst-
ruerimisbüroodes.

Kõrgema hariduse süsteemi täiustamisel tuleb senisest suuremat
tähelepanu pöörata inseneride ettevalmistamisele tehnika uute harude
jaoks, samuti ka teadusliku töö ning projekteerimis- ja konstrueeri-
mistöö edasiarendamiseks vajalike inseneride ettevalmistamisele.

§ 45. Põllumajanduse spetsialistide ettevalmistamisel Eesti Põllu-
majanduse Akadeemias peab õppetöö toimuma eeskujuliku majandi
baasil, kus põllumajanduslikke töid teevad üliõpilased ise. Spetsialis-

tide ettevalmistamisel peab olema Eesti NSV tingimustele vastav suund, kusjuures õppe- ja tootmistöö ühendamisel tuleb arvestada tootmistöö hooajalist iseloomu.

Eesti Põllumajanduse Akadeemial organiseerida vabariigi põllumajanduses töötavate spetsialistide, samuti ka põllumajanduslikes õppeasutustes põllunduse, loomakasvatuse ja põllumajanduse mehhaniseerimise alal töötavate õppejõudude kvalifikatsiooni tõstmist.

§ 46. Tunnistada vajalikuks edasi arendada ülikooliharidust Eesti NSV-s, tunduvalt tõsta spetsialistide väljaõpetamise taset uutel matemaatika, bioloogia, füüsika ja keemia erialadel; tõhustada üliõpilaste teoreetilist ja praktilist ettevalmistust; tunduvalt tõsta Tartu Riikliku Ülikooli osatähtsust loodus- ja humanitaarteaduste tähtsamate probleemide lahendamisel, samuti üldhariduslikele koolidele kvalifitseeritud, suurte teadusalaste ja pedagoogiliste teadmistega õpetajate ettevalmistamisel. Ülikooli komplekteerimine ning õppimise ja töö ühendamine tuleb organiseerida selliselt, et üliõpilased saaksid õppeprotsessis töövilmuse oma erialal, spetsialistid humanitaarteaduste valdkonnas (majandusteadlased, juristid jt.) aga omandaksid selle kõrval teatud kogemusi ühiskondlikult kasulikus töös.

§ 47. Tunnistada vajalikuks parandada õpetajate ettevalmistamist Tartu Riiklikus Ülikoolis ja Tallinna Pedagoogilises Instituudis; suurendada tootmispraktika ja pedagoogilise praktika osatähtsust õpetajate ettevalmistamisel.

Tõsta Tallinna Pedagoogilises Instituudis algklasside õpetajate ettevalmistuse teaduslik-teoreetilist taset ja kindlustada edaspidi täielik üleminek kõigi koolide komplekteerimisele kõrgema haridusega õpetajatega.

Õpetajaid ettevalmistavate kõrgemate õppeasutuste komplekteerimisel arvestada õpetajakutse spetsiifilisi iseärasusi; tõsta koolide osatähtsust tulevaste õpetajate valikul; võtta eeskätt vastu isikuid, kellel on teatud kogemusi ühiskondlikult kasulikus töös ja eriti kogemusi töös lastega.

Pidada vajalikuks organiseerida Tartu Riiklikus Ülikoolis ja Tallinna Pedagoogilises Instituudis õpetajate kvalifikatsiooni tõstmise.

Eesti NSV Ministrite Nõukogule ülesandeks teha välja töötada abinõud vabariigi jaoks tootmisalaste õppeainete õpetajate (agronoomia, loomakasvatuse, tehnika ja muudel erialadel) ettevalmistamiseks.

§ 48. Seoses koolide ümberkorraldamisega peab Tartu Riikliku Ülikooli, Tallinna Pedagoogilise Instituudi ja Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituudi tegevuses eriti tähtsat osa etendama kooliõpetuse aluste väljatöötamine, laste ja noorte õpetamise ja kommunistliku kasvatusmeetodite täiustamine.

Suurt tähelepanu tuleb pöörata nõukogude pedagoogika teooria läbitöötamisele, polütehnilise ja kutseõpetuse küsimustele, eesrindlike kogemuste üldistamisele ja levitamisele.

§ 49. Arstide ettevalmistamisel arvestada arstikutse spetsiifilisi nõudeid; Tartu Riikliku Ülikooli arstiteaduskond komplekteerida peamiselt neist noortest, kes on tegelikult töötanud meditsiini-, ravi- ja profülaktika-asutuste noorema teenindava personali koosseisus; üliõpilaste õpingud peavad olema pidevalt seotud praktikaga ravi- ja profülaktika-asutustes või sanitaar- ja hügieeniasutustes.

Isikutele, kellel on meditsiiniline keskharidus ja praktilise töö staaž oma erialal, organiseerida õppimist Tartu Riikliku Ülikooli arstiteaduskonnas ka töö kõrval.

§ 50. Kõrgema ja keskharidusega spetsialistide ettevalmistamisel muusika, maalikunsti, teatrikunsti ja muudel kunstialadel peab laialatuslikumalt levima tootmistöö kõrval õppimise süsteem, et tagada töötajate laiadele ringkondadele vastava hariduse omandamise võimalus ja rahva hulgas leiduvate talentide väljaselgitamine.

Pidada vajalikuks märksa laiendada koolide ja kunstikollektiivide, sealhulgas ka isetegevuslike kollektiivide jaoks lauluõpetajate ja koorijuhtide ettevalmistamist Tallinna Riiklikus Konservatooriumis.

§ 51. Kõrgema kehakultuurilise haridusega spetsialistide ettevalmistamisel Tartu Riiklikus Ülikoolis laiendada kaadri ettevalmistamist kaugõppe ja õhtuse õppimise teel: organiseerida kehakultuuri ja spordi alal töötavate spetsialistide kvalifikatsiooni tõstmise.

Arvesse võttes kehalise kasvatuse õpetajate ja instruktorite ning spordialade treenerite ettevalmistamise spetsiifikat, komplekteerida Tartu Riikliku Ülikooli arstiteaduskonna kehakultuuri osakond eeskätt kõrge sportliku ettevalmistusega noortest, kel on eeldusi töötada treeneri ja pedagoogina. Tõsta kehalise kasvatuse õpetajate ja treenerite ettevalmistamisel õppe- ja pedagoogilise praktika osatähtsust.

§ 52. Pidada vajalikuks tõhustada üliõpilaste ideelis-poliitilist kasvatamist, parandada marksismi-leninismi teooria õpetamist, kasvatada noortes lugupidamist kommunistliku moraali kõrgetest printsiipidest, tööarmastust, leppimatust kodanliku ideoloogia suhtes. Kõrgema haridusega spetsialistide ettevalmistamisel tuleb pöörata tõsist tähelepanu sellele, et üliõpilased omandaksid teadusliku tunnetusmeetodi, õpiksid loovalt suhtuma teaduste omandamisse, suhtuksid õpingutesse kohusetundlikult, õpiksid iseseisvalt töötama. Nõukogude kõrgema kooli lõpetanud isikud peavad olema eeskujuks riikliku ja ühiskondliku kohuse täitmises.

§ 53. Pidada otstarbekohaseks õppetööle kõrgemates õppeasutustes laialdasemalt kaasa tõmmata ettevõtete, ehituste, konstrueerimisbüroode ja teadusliku uurimise instituutide kõige kõrgema kvalifikatsiooniga insener-tehnilisi töötajaid, samuti agronoome, õpetajaid, arste ja teisi praktikuid, kes on võimelised õppetööd siduma eesrindlike tootmismeetoditega ning tänapäeva teaduse ja tehnika saavutustega.

§ 54. Lähtudes sellest, et teaduslik töö peab olema iga kõrgema õppeasutuse tegevuse lahutamatuks osaks, tunnistada vajalikuks tõsta kõrgemate õppeasutuste osatähtsust niisuguste teaduslike uurimistööde läbiviimisel, millel on suur teoreetiline ja praktiline tähtsus rahvamajanduse, teaduse ja kultuuri arendamise seisukohalt.

Pidada otstarbekohaseks organiseerida vabariigi kõrgemate õppeasutuste juurde teadusliku uurimise institute ja laboratooriume.

Rahvamajanduse Nõukogul, ministriumidel, keskasutustel ja kohalikel majanduslikel organisatsioonidel abistada kõrgemaid õppeasutusi teadusliku uurimistöö tulemuste realiseerimisel ja tootmiskatsete korraldamisel.

§ 55. Rahvamajanduse Nõukogu, ministriumid, ettevõtted, asutused ja organisatsioonid peavad andma kõrgematele õppeasutustele üliõpilaste jaoks koosseisulisi palgalisi tööliste ja tehniliste töötajate

kohti, peavad tagama üliõpilaste tootmisalase väljaõppe, kindlustama neile elamispinna ja varustama neid eririietusega.

§ 56. Tõsta kõrgemate õppeasutuste osatähtsust teadusalaste ja poliitiliste teadmiste levitamisel töötajate seas. Organiseerida kõrgemate õppeasutuste professorite ja õppejõudude süstemaatilisi esinemisi avalike loengute ning ettekannetega teaduslikel ja poliitilistel teemadel, kasutades selleks ulatuslikult ka raadiot ja televisiooni.

§ 57. Eesti NSV Ministrite Nõukogul välja töötada ja ellu viia käesolevast seadusest tulenevad abinõud vabariigis kõrgema hariduse arendamiseks ja parandamiseks, kusjuures tuleb silmas pidada vajadust:

a) parandada kõrgema haridusega spetsialistide ettevalmistuse planeerimist, arvestades Eesti NSV rahvamajanduse, teaduse, kultuuri, hariduse ja tervishoiu arengu perspektiive;

b) laiendada ja tugevdada kõrgemate õppeasutuste, eriti aga kõrgemate koolide õhtuste ja kaugõppe osakondade materiaalsel tehnilisel baasil;

c) organiseerida kõrgemate õppeasutuste juurde töökodasid ja tsehhe, kus üliõpilased ise toodangut valmistavad;

d) varustada üliõpilased, eriti aga tootmistöö kõrval õppijad vajalikul hulgal nii eesti- kui ka venekeelse õppekirjandusega;

e) kasutada kõrgemate õppeasutuste õhtustes ja kaugõppe osakondades ulatuslikult kino, raadiot, televisiooni ja teisi ajakohaseid teaduse ja tehnika vahendeid.

§ 58. Kõrgema hariduse reorganiseerimine Eesti NSV-s läbi viia kolme kuni viie aasta jooksul, alates 1959/60. õppeaastast, silmas pidades, et vabariigi kõrgemate õppeasutuste poolt igal aastal väljalastavate spetsialistide hulk rahuldaks rahvamajanduse, teaduse ja kultuurielu kasvavad vajadused.

* * *

Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Ülemnõukogu on arvamusel, et kooli lähendamise elule loob vajalikud tingimused selleks, et paremini kasvatada sirguvat põlvkonda, kellel tuleb elada ja töötada kommunismi ajal. Haridussüsteemi ümberkorraldamisel on väga suur tähtsus nõukogude ühiskonna edasise materiaalse ja vaimse elu arenemise seisukohalt, see suurendab nõukogude kooli osatähtsust noorsoole hariduse andmise ja tema kasvatamise alal, tagab paremini kõrge kvalifikatsiooniga kaadri ettevalmistamise kõigile rahvamajandusharudele, teaduse ja kultuuri aladele ning aitab veelgi rohkem kaasa kommunistliku ülesehitustöö ülesannete edukale lahendamisele.

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi

esimees J. EICHFELD.

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi

sekretär A. KRÜNDEL.

Tallinn, 24. aprillil 1959.

Haridussüsteemi ümberkorraldamine ja sellega seotud aktuaalseid ülesandeid.

A. GREEN,

Eesti NSV haridusminister.

NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu teesid «Kooli ja elu sidemete tugevdamisest ning haridussüsteemi edasiarendamisest meie maal» ning NSV Liidu Ülemnõukogu vastav seadus, mis lähtuvad kommunistliku ülesehitustöö uue etapi tingimustest ja ülesannetest, on programmilisteks dokumentideks kesk-, kutse- ja kõrgema kooli ümberkorraldamise kohta.

Nõukogude inimesed kiitsid üksmeelselt heaks ja toetasid üldhariduslike koolide töö ümberkorraldamise põhiprintsiipi — ühendada õppimine tootmistööga, tugevdada kooli sidemeid eluga, seostada keskkoolis üldine, polütehniline ja kutseharidus.

Ka Nõukogude Eesti töötajad väljendasid üldrahvaliku arutelu käigus kindlat veendumust koolitöö ümberkorraldamise vajaduse kohta. Selle kujukaks näiteks oli küsimuse arutamise käik ja seaduse vastuvõtmine haridussüsteemi ümberkorraldamise kohta Eesti NSV Ülemnõukogu V koosseisu I istungjärgul.

Haridussüsteemi ümberkorraldamise vajadus on välja kasvanud kommunistliku ühiskonna ehitamise praeguse etapi konkreetsetest tingimustest. Nüüd, millal teaduse ja tehnika kiire areng põhjalikult muudab tootmisprotsesse nii tööstuses kui ka põllumajanduses, millal füüsiline töö üha enam ja enam läheneb vaimsele tööle, millal keeruliste aparaatide ja automaatseadeldiste juhtimine nõuab kõrge haridusliku tasemega oskustöölisi, peab täieliku keskhariduse andmine kõigile töötajatele muutuma üheks lähema aja tähtsamaks ülesandeks.

Seoses sellega muutuvad põhjalikult ka keskkooli ülesanded. Keskkooli ülesandeks ei saa nüüd enam olla üksnes vajalike üldhariduslike teadmiste andmine noortele, kes astuvad kõrgemasse kooli õpinguid jätkama. Koos täieliku keskharidusega

peavad noored saama ka vajaliku tootmisalase ettevalmistuse, mis võimaldab neil aktiivselt lülituda ühiskondlikult kasulikkusse.

Kui siia lisada veel vajadus tunduvalt parandada noorte esteetilist ja eetilist kasvatust ning nende füüsilist ettevalmistust, siis selgub, et koolitöö ümberkorraldamine on raske ja keeruline ülesanne, mis nõuab kogu meie vabariigi pedagoogide, kõigi haridusorganite ennastsalgavat, väsimatut tööd.

On täiesti selge, et selles töös ei tohi lubada mingisugust kiirustamist ega huupi tegutsemist. Vastavalt seadusele viiakse haridussüsteemi ümberkorraldamine ellu 3—4 aasta jooksul ja selleks on vaja kasutada nii meie vabariigi kui ka venenasyabariikide pedagoogilise töö kõiki eesrindlikke kogemusi, neid põhjalikult tundma õppides ja levitades. Tuleb ka julgelt eksperimenteerida, kuid seejuures ei tohi lubada mingisugust küsimuste lihtsustamist ega kaalumatusi.

Vastavalt seadusele haridussüsteemi ümberkorraldamise kohta jaotatakse täielik keskkool kahte astmesse. Esimene aste — kaheksaklassiline mittetäielik üldhariduslik polütehniline töökeskkool — on kohustuslik kõigile lastele 7. eluaastast kuni 16. eluaastani.

Et kaheksaklassiline kool täidaks kommunistliku kasvatuse ülesanded, peab ta andma õpilastele püsivad üldhariduslikud ning polütehnilised teadmised, kasvatama õpilaste armastust töö vastu ning valmisolekut ühiskondlikult kasulikuks tööks, tõhustama laste moraalsel, füüsilisel ning esteetilisel kasvatamisel.

Kaheksaklassiline kool, tugevdades õppetöö sidet eluga, rajab seega ühtlasi aluse täieliku keskhariduse omandamiseks õppetöö ühendamise teel ühiskondlikult kasuliku tootmistööga.

Kaheksaklassilise kooli lõpetanute lülitumine ühiskondlikult kasulikku tootmistõesse toimub kas kutse omandamise mitmesuguste vormide kaudu (kutsealased tehnilised õppeasutused, kursused, indiviidualne ja brigaadiline väljaõpe) või tootmisõpetusega keskkoolide, tehnikumide ja teiste kaheksaklassilise kooli baasil töötavate eri-õppeasutuste kaudu.

Keskkooli teise astme moodustavad 3-aastase õppeajaga üldhariduslik poliitehniline töökeskkool ning töölis- ja maanoorte keskkoolid. Töökeskkooli eesmärgiks on mitmesugustele tööaladele ette valmistada kommunistlikult kasvatatud kultuurseid ja aktiivseid töötajaid, kes tunnevad hästi teaduste aluseid ja oskavad loovalt töötada ühiskonna hüvanguks.

Töökeskkool, sidudes õpetust ühiskondlikult kasuliku ning tootmistõega, annab noortele täieliku üldise ja poliitehnilise hariduse, kutsealase ettevalmistuse tööks ühel rahvamajanduse või kultuuri erialal, samuti ka õiguse astuda kõrgematesse õppeasutustesse.

Üldharidusliku õhtuse (vahetustega töötava) töölis- ja maanoorte keskkooli ülesandeks on anda isikule, kes on lõpetanud kaheksaklassilise kooli ja töötavad rahvamajanduse või kultuuritöö alal, täielik keskharidus ja tõsta nende kutsealast kvalifikatsiooni. Üldhariduslike, poliitehniliste ja erialaste ainete õpetamine peab töölisnoorte keskkoolides toetuma õpilaste tootmisalastele kogemustele, soodustama nende kultuurilist kasvu ja tootmisalase ning ühiskondlik-poliitilise aktiivsuse tõusu.

Juba eelöeldu näitab, et koolitöö ümberkorraldamine ei eelda mitte üksnes kitsa ülesande lahendamist, tootmisalase väljaõppe lülitamist õppeprogrammidesse, vaid taotleb kogu õppe- ja kasvatustöö tunduvat parandamist, selle vastavusse viimist kommunistliku ühiskonna ehitamise ülesannetega tänapäeval.

Kasvatada kõrge moraaliga, kultuurseid, suurte teadmiste ja vajalike oskustega kommunistliku ühiskonna ehitajaid — see on meie nõukogude kooli ees seisv austav ülesanne.

Üheks haridusalal töötajate tähtsamaks ülesandeks, millest suurel määral sõltub koolitöö ümberkorraldamise edu, on uute õppeplaanide ja -programmide väljatöötamine, mis vastaksid uue kooli ülesannetele.

Õppeplaanide ja -programmide koostamisel tuleb kõigepealt lähtuda sellest, et õpilasi üle koormamata anda neile vajalikul hulgal hästi kinnistatud üldhariduslikke teadmisi ja oskusi iseseisvaks tööks

teaduste aluste omandamisel. Selles osas on aga võimalik palju ära teha, sest meie koolide õppeprogrammid olid kuni viimase ajani ebaolulise materjaliga üle koormatud, kohati ei vastanud materjal laste eale, ei arvestatud alati õppeainete järgivuse printsiipi jne. See raskendas õppetöö organiseerimist ning oli ka üheks õpilaste ülekoormamise põhjuseks. Nende puuduste kõrvaldamine on meie esmaseks ülesandeks.

Erilist tähelepanu õppeprogrammide koostamisel on vaja pühendada teoreetiliste teadmiste ühendamisele praktiliste kogemustega. Töökeskkoolis peavad praktilise tootmisalase väljaõppe programmid omalt poolt täiendama reaalinete õppeprogramme. Tootmisõpetuseks ettenähtud teoreetilised tunnid peavad olema väärtuslikuks lisaks füüsika, bioloogia, keemia jt. tundidele, et kinnistada vastavas aines omandatud teadmisi ja siduda neid antud tootmisala tehnoloogilise protsessi, masinate ja seadmete tundmaõppimisega.

Tõsiselise parandusi tuleb teha ka humanitaarainete õppeprogrammides. Keelte õpetamisel peab eesmärgiks olema praktilise kõnekeele, mitte aga grammatika õpetamine. Viimane peab olema elava kõnekeele õpetamise teenistuses, mitte aga muutuma eesmärgiks omaette.

Õppeprogrammide koostamisel on vaja lähtuda õpilaste lähedastest ning arusaadavatest nähtustest ja mõistetest, siirdudes nende kaudu raskemate ning kaugemate mõistete tundmaõppimisele. Samuti on tarvis õppeprogrammide koostamisel arvestada õppeainete järgivuse põhimõtet, mis aitab kaasa õpitava materjali paremale omandamisele.

Eesti NSV Haridusministeeriumi ainekomisjoni poolt on välja töötatud uute õppeprogrammide projektid. Kõigi meie vabariigi pedagoogide austavaks ülesandeks on nende projektide asjalik läbiarutamine, et omapoolsete paranduste ja täiendustega kaasa aidata igati täisväärtuslike õppeprogrammide loomisele.

Kuid ainuüksi head õppeplaanid ja -programmid ei taga veel meie noorsoo õpetamise ning kasvatamise vajalikku taset. Et rakendada uued programmid maksimaalse efektiivsusega ellu, tuleb põhjalikult läbi kaaluda ning muuta eluläheduse suunas ka õpetamise meetodikat. Tootmisõpetusega töökeskkoolis kasutatavad õppemeetodid peavad tuginema õpilaste aktiivsusele, soodustama õpilaste iseseisvuse ja initsiatiivi arenemist, harjutama neid iseseisvalt lahendama mitmesuguseid teoreetilisi ja praktilisi ülesandeid, süstemaatiliselt sooritama katseid laboratooriumides, looduses ja tootmisettevõtetes.

Erilist tähelepanu on vaja pöörata õppetöö näitlikustamisele. Eeskätt on sellele vaja mõelda kõigil aineõpetajail ja õpilaste osavõtul valmistada vajalikke näitlikke vahendeid. Teisest küljest on meil selles osas küllaldaselt kasutamata reserve ka kino ja televisiooni näol.

Ei ole õige välja töötada mingeid standardseid näidistundide skeeme ega nõuda nende järgi tundide andmist igalt õpetajalt. See halvaks õpetajate loomingulist initsiatiivi ning pidurdaks õpetamise meetodika arengut. Kuid ilmingimata on vaja senisest rohkem tähelepanu osutada paremate õpetajate töökogemuste ja õpetamise meetodika tundmaõppimisele ning propageerida neid laialdaselt õpetajate hulgas. Tähtis osa selles töös langeb koolide inspektoritele, rajoonide pedagoogilistele kabinetidele ja Vabariiklikule Õpetajate Täiendusinstituudile. Rohkem tähelepanu on tarvis edaspidi osutada ka pedagoogilise kirjanduse, eeskätt aga mitmesuguse meetodilise materjali kirjutamisele.

Tähtis koht kooli sisulise töö ümberkorraldamisel kuulub õpikutele. On täiesti mõistetav, et õpik, mis vastab programmi nõuetele ja on meetodiliselt õigesti ning huvitavalt koostatud, aitab palju kaasa põhjalike teadmiste omandamisele õpilaste poolt. Pahatihti kujunevad aga mõned õpikud liigse faktilise materjali tõttu õpilaste koormuse suurenemise täiendavaks allikaks, sest leidub õpetajaid, kes nõuavad kogu õpikus antud materjali tundmist, ehkki programmis kõike ei nõuta.

Paralleelselt õppeprogrammide läbiarutamisega on paljud autorid ja autorite kollektiivid alustanud uute õpikute koostamist, lähtudes uute õppeplaanide ja -programmide nõudeist.

Uute originaalõpikute koostamine, kus on arvestatud koolitöö ümberkorraldamise nõudeid, ja nende õigeaegne kirjastamine peab tagama õppetöö taseme edasise tõusu.

Meie kooli üheks tähtsaks ülesandeks on parandada noorte esteetilist kasvatust ning senisest rohkem tähelepanu pühendada ka õpilaste tervise karastamisele, nende füüsilise vastupidavuse tugevdamisele.

On täiesti selge, et neid ülesandeid ei ole võimalik lahendada üksnes tundide arvu lisandamisega, mis tunduvalt pikendaks õppepäeva ja tooks endaga paramatult kaasa õpilaste ülekoormamise. Mõningal määral suurendades vastavate tundide arvu õppeplaanis, nähakse ette ka küllaldane arv tunde klassiväliseks tööks, mis võimaldab seda senisest organiseeritumalt korraldada. Peamine ülesanne seis-

neb kõigi nende võimaluste maksimaalses kasutamises.

Ega olegi mõeldav, et noorte esteetiline kasvatamine oleks võimalik üksnes vastavates tundides. Esteetilise kasvatuse elemente on võimalik rakendada kõigi ainete õpetamisel. On võimatu arendada noorte ilumeelt ja maitsset teoreetiliste loengutega, kui samal ajal kooli ümbrus on korrastamata ja klassiruumid mattsetult sisustatud. Ei piisa üksnes headest joonistamise tundidest, kui tööõpetuse tundides kasutatakse kõige maitselagedamaid mustreid. Esteetiliselt kasvatust ei saa suruda üksikute tundide raamesse, seda tuleb teha kõikjal ja eelkõige peab seda mõistma iga õpetaja.

Esteetilise kasvatuse süvendamiseks on tarvis õppeprogrammides ette näha koht kunsti ja muusika ajaloo küsimustele. Võimalust mõõda tuleks sisustada vastavad kabinetid, kus oleksid vajalikud näitlikud materjalid reproduktsioonide, heilplaadide jne. näol, samuti ka vastavasisuline kirjandus.

Senisest suuremat rõhku on tarvis panna ka mitmesuguste ringide, orkestrite ja laulukooride tööle. Meil on palju koole, kus on häid saavutusi kunstilise isetegevuse viljelemisel, samuti ka kujutava ja tarbekunsti arendamisel õpilaste hulgas, kusjuures kogu see töö toimub oma kooli õpetajate juhendamisel. Kuid leidub ka koole, kus kooli kunstilist isetegevust kannavad oma õul peamiselt üksikud õpilased, kes õpivad muusikakoolides või väljaspool kooli töötavates ringides, õpilaste põhimass on jäänud aga pealtvaataja ossa. See on väär praktika, millest me peame kiiresti vabanema.

Sama kehtib ka kehalise kasvatuse kohta. Eelkõige on tarvis kindlustada kehalise kasvatuse tundide organiseeritud läbiviimine vastavalt õppeplaanile. Tuleb üle saada kehalise kasvatuse alahindamisest mõnede õpetajate ja õpilaste poolt ning osa õpilaste kergekäelisest vabastamisest võimlemise tundidest kooliarsti poolt. Nõrga tervisega ja füüsiliselt vähemarenenud lapsele on võimlemine ja sport parimaks vahendiks tervise taastamisel.

Erilist tähelepanu on tarvis osutada kehakultuurialasele klassivälisele tööle. Tuleb ausse tõsta koolisisesed ja koolidevahelised võistlused, rohkem on vaja organiseerida massilisi spordipäevi, huvitavaid matku, võimlemispidustusi ja teisi taolisi üritusi.

Koolitöö ümberkorraldamise üheks põhiliseks ülesandeks on töldariduslike teadmiste ühendamine tootmisalase väljaõppega, noortes tööarmastuse kasvata-

mine, nende ettevalmistamine aktiivseks osavõtuks ühiskondlikult kasulikust tööst.

Tööarmastuse kasvatamine ja teatavate tööalaste oskuste andmine algab meie koolis esimestest klassidest. Algul toimub see peamiselt tööõpetuse tundides, samuti ka oma töökoha ja kooliruumide korrahoidmisel. Alates V klassist lisandub sellele osavõtt ühiskondlikult kasulikust tööst õppe-katseaadades, kolhoosides, kooliümb-ruse korrahoidmisel, asula või linna hal-jastamistöedel jne., kusjuures see töö kontsentreeritakse kooli äranägemisel kas kevadisele perioodile pärast õppetöö lõppu või sügisele.

Alates IX klassist nähakse õppeplaanis ette tootmisalane väljaõpe kindla nädala-tundide arvuga, kusjuures see õppus toi-mub kas kindlatel nädalapäevadel või koondatakse see vastavalt töö iseloomule ja sesoonilisusele teatavale ajavahemi-kule. Tootmisalane väljaõpe toimub kas tehaste juures organiseeritud õppetsehhi-des või koolide õppetöökodades, hiljem aga, pärast vastava ettevalmistuse saa-mist, lülituvad noored tehaste, sovhooside, kolhooside, kaubandusettevõtete ja asu-tuste töösse, et saada vajalikke vilumusi ja oskusi õpitaval erialal.

Tootmisalase väljaõppe organiseerimine ei tähenda aga ainultki teatavate vajalike töövõtete kätteõpetamist töötamiseks ühel või teisel masinal, ehitusel või põlluma-janduses. Tootmisalase väljaõppe eesmär-giks on ette valmistada haritud oskustöö-lisi, kes on võimelised kasutama uut teh-nikat, tunnevad vastava tootmisala tehnolo-giat ning omavad vajalikke praktilise töö kogemusi. Tootmisalase väljaõppe ülesandeks on kasvatada noori meie töö-lisklassile ja töötavale, talurahvale omase töökangelaslikkuse vaimus. Seepärast on vaja, et noored tootmispraktika käigus õpiksid tundma vastava töölikollektiivi elu ja tegevust ning võtaksid omaks tema parimad traditsioonid.

Meie koolidel on palju häid kogemusi nii poeglaste kui ka tütarlaste tööõpetuse osas, samuti ühiskondlikult kasuliku töö organiseerimisel kolhooside ja sovhooside suvelaagrites. Neid kogemusi on vaja tundma õppida ja kasutada kõigis kooli-des. Peaaegu täielikult puuduvad meil aga tootmisalase väljaõppe kogemused. Seda tähelepanelikumalt peame praegu suhtu-ma sellesse küsimusse, alates õppeplaa-nide ja -programmide koostamisest ja tööprofiilide valikust ning lõpetades vas-tava tootmisbaasi rajamise ja praktilise töö organiseerimisega.

Töökasvatuse korraldamine, iseteeninda-mine koolis, töö õppetöökodades ja toot-mispraktikal ei tohi kulgeda omapead. Siin on rohkem kui kusagil mujal vaja

kasvataja-pedagoogi tähelepanelikku sil-ma ja ranget nõudlikkust, kehtestatud eeskirjadest kinnipidamist, õpilase vanuse ja füüsiliste võimete tähelepanelikku ar-vestamist. Seal, kus see põhitöö unusta-takse, võib esineda tõsiseid puudusi, mis kahjustavad kogu kollektiivi õppe- ja kasvatustööd.

Kõigi nende vastutusrikaste ülesannete täitmine esitab suuri nõudmisi meie õpe-tajatele, kelle kätte on usaldatud sirguga põlvkonna kasvatamine. Uued ülesanded nõuavad igalt õpetajalt oma teadmiste pi-devat täiendamist. Peale selle peab õpe-taja suutma teooriat siduda praktilise elu küsimustega, kommunismi ehitamise üles-annetega. Õpetaja on eelkõige kasva-taja ja seetõttu peab ta hästi tundma kõiki kasvatustöö küsimusi. Õpetajate kvalifikatsiooni tõstmine on seepärast an-tud perioodil erakordselt tähtis. Sellesse töösse peavad peale Vabariikliku Õpetajate Täiendusinstituudi lülituma ka Tartu Riikliku Ülikooli vastavad kateedrid ja Tallinna Pedagoogiline Instituut.

Tartu Riikliku Ülikooli ülesandeks jääb edaspidi ette valmistada kõrge kvalifikat-siooniga laia profiiliga õpetajaid kaheksa-klassilise kooli, töökeskkooli ja tööliis-ning maanoorte kooli jaoks, kuna Tal-linna Pedagoogiline Instituut valmistab ette kõrgema haridusega algklasside õpe-tajaid, andes neile ühtlasi 8-klassilise kooli muusika, võimlemise, joonistamise või tööõpetuse õpetaja ettevalmistuse.

Koolitöö ümberkorraldamise edu sõltub suurel määral koolide materiaalsest baasist. Hästi sisustatud õppekabinetid ja -töökohad, õppe-katseaiad ning tootmis-töökohad on vajalikuks tingimuseks õppe-töö eeskujulikul korraldamisel.

Eesti NSV Ülemnõukogu seadusega on Rahvamajanduse Nõukogule, samuti lin-nade ja rajoonide töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteedele ülesandeks tehtud organiseerida õpilastele töökohad tööstusettevõtetes, ehitustel, sovhoosides, remondi- ja tehnikajaamades, luua ette-võtetes õppetehke ja rajada kooli või mitme kooli ühiseid õppetöökodasid. Samuti on nad kohustatud eraldama insener-teenilisi töötajaid ja põllumajanduse spetsialiste õpilaste tootmisõpetuse juhenda-jajaks. Kolhoosidel on soovitatud orga-niseerida õpilaste tootmisõpetust nii, et õpilaste käsutusse antaks vajalikud masi-nad ja tööriistad. Kolhooside, sovhooside, tööstusettevõtete ja kooperatiivide austa-vaks ülesandeks on aktiivselt osa võtta koolimajade, õppetöökodade, internaat-koolide, kooli-internaatide ja õpetajate elumajade ehitamisest.

See kõik aitab kahtlemata kaasa kooli-de materiaalse baasi väljakujundamisele.

Kuld vastutusrikkad on selles osas ka meie koolide pedagoogiliste kollektiivide ülesanded, kelle initsiatiivist ja organiseerivast tööst oleneb sageli küsimuse lahendamisele ja sisustamisele on vaja kaasa tömmata ka ühiskondlikke organisatsioone, lastevanemaid ja õpilasi endid. Mingil juhul ei tohi me oodata, et meie kõik valmina kätte antaks. Rohkem initsiatiivi ja kõigi sisemiste reservide oskust kasutamist selle tähtsa ülesande lahendamisel!

Kaheksaklassilise koolikohustuse täitmine ja kogu koolitöö põhjalik ümberkorraldamine on suure poliitilise tähtsusega küsimused, mis nõuavad kõigi lastevanemate arusaavat suhtumist ja aktiivset kaasabi noorte kasvatamisel kõrgete

moraalsete omadustega tublideks nõukogude inimesteks, aktiivseteks kommunistliku ühiskonna ehitajateks.

Seepärast on ulatusliku pedagoogilise propaganda organiseerimine rahva hulgas haridusorganite ja kõigi pedagoogide üheks vastutusrikkamaks ülesandeks. Koolitöö ümberkorraldamine, kooli lähendamine elule, noorsoo kasvatamise kee-
rulist ülesannete lahendamine eeldab kogu rahva aktiivset osavõttu — see on üldrahvalik ülesanne, mille Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei on meie ette püstitanud.

Ei ole kahtlust, et Nõukogude Eesti haridusalal töötajad annavad kogu oma jõu, oskused ning teadmised selle erakordselt suure ja vastutusriikka ülesande täitmiseks.

Ühiskondlikult kasuliku töö organiseerimisest keskhariduse esimesel astmel.

H. KELDER.

Kommunistliku partei ja Nõukogude Liidu valitsuse teesid haridussüsteemi reorganiseerimiseks, mis üldrahvaliku arutelu käigus üksmeelselt heaks kiideti ja NSV Liidu Ülemnõukogu viimasel istungjärgul seadusena vastu võeti, on püstitanud haridusorganite ning koolide pedagoogiliste kollektiivide ette rea pakilisi ülesandeid, mille põhjalikult läbikaalutud ja otstarbekast lahendamisest oleneb meie noorsoo õpetamise ja kasvatamise edukus tulevikus.

NSV Liidu kõrgeima riigivõimuorgani poolt vastuvõetud seaduses on märgitud: «Tunnistada vajalikuks valmistada lapsi juba kooliõpetuse esimestest aastatest peale ette selleks, et nad peavad edaspidi osa võtma ühiskonnale kasulikust tööst. Alates 15—16 aasta vanusest peavad kõik noored lülituma jõukohasesse ühiskondlikult kasulikku töösse ning kogu nende edaspidist õpetamist tuleb siduda tootliku tööga rahvamajanduses.» Seega töökasvatuse korraldamine, õpilaste ettevalmistamine eluks ning ühiskondlikult kasulikuks tegevuseks on koolireformi üheks põhiliseks probleemiks.

Uues haridussüsteemis on keskhariduse esimeseks astmeks kohustuslik kaheksaklassiline polütehniline kool, mis peab andma õpilastele tugeva aluse üldhariduslike ja polütehniliste teadmiste alal, hea kõlbelise, esteetilise ning füüsilise ettevalmistuse ja kasvatama neis tööarmastust ning valmisolekut ühiskondlikult kasulikuks tegevuseks. Kaheksaklassilise kooli ülesandeks on tutvustada õpilastele mitmesuguseid tööliike meie ühiskonnas, aidates noorukeil välja selgitada nende huvid ning kalduvused, et nad saaksid teadlikult valida tulevase elukutse.

Rajatav kaheksaklassiline kool võib ainult siis edukalt täita oma ülesanded, kui õppetöö on tihedalt seotud eluga, kommunismi ehitamisega.

Töökasvatuse vorme on keskhariduse esimesel astmel väga mitmesuguseid. Nende hulgas on suure kasvatusliku väärtusega õigesti korraldatud ühiskondlikult kasulik töö.

Allpool käsitletaksegi mõningaid ühiskondlikult kasuliku töö organiseerimise küsimusi, tuginedes meie vabariigi eesrindlike koolikollektiivide saavutustele.

1.

NSV Liidu Ülemnõukogu poolt vastuvõetud seaduse 2. paragrahvis on märgitud: «Õppe- ja kasvatustööd tuleb kaheksaklassilises koolis

korraldada teaduste aluste õpetamise, polütehnilise õpetamise ja töökasvatuse ühendamise baasil, tõmmates kooliõpilasi laiaulatuslikult kaasa nende vanusele sobivale ühiskondlikult kasulikule tööle.» See-tõttu ei saa õpilaste ühiskondlikult kasulikkude tööd vaadelda omaette, lahus kogu kooli õppe- ja kasvatustööst, vaid kooli üldise töö ühe lahutamatu osana. Näib, et seda põhimõtet ei ole õpilaste suvise töö organiseerimisel paljudes koolides küllaldaselt määralt silmas peetud, sest sageli piirduakse sel puhul ainult töötulemuste mehaanilise arvestamisega, tundmata huvi selle vastu, kas õpilaste poolt tehtud töö andis ka vajalikke õpetuslikke ja kasvatuslikke tulemusi.

Siinkohal ei ole üleliigne meelde tuletada väljapaistva nõukogude pedagoogi A. S. Makarenko sõnu, kes märkis, et «... töö ilma temaga kõrvuti käiva hariduseta, ilma poliitilise ja ühiskondliku kasvatusega ei too kasvatusele kasu, vaid osutub neutraalseks protsessiks»¹. See-tõttu iga tööülesanne, mis õpilasele antakse, peab laiendama tema teadmisi, kasvatama tööharjumusi, oskust oma tööd planeerida ja oma töökohta korras hoida, oskust töötada kiiresti ja täpselt ning valmistada kvaliteetseid esemeid.

Mõned pedagoogid on kahjuks need Makarenko kuulsad sõnad unustanud ja asunud koguni seisukohale, et pole mingisugust vajadust õpilaste suvist tööd organiseerida ja juhtida, sest õpilased, eriti maakoolides, töötavad niigi kogu suve. Selline ühekülgne arvamus ei tule mingil juhul asjale kasuks.

Õpilastele ühiskondlikult kasuliku töö organiseerimisel keskhari-duse esimesel astmel on vaja eelkõige lähtuda õpilaste vanuselistest iseärasustest. Õpilastele antavad tööülesanded peavad olema neile jõukohased. Ei ole mõeldav, et algkool hakkaks oma jõududega ehitustöid tegema. Samal ajal võib kaheksaklassilise kooli vanemate klas-side õpilaste abiga edukalt ehitada kasvuhuone, korrastada koolimööblit jne. Tööülesannete andmisel vanematele õpilastele on nähta-vasti teatud määralt vaja arvestada ka soolisi iseärasusi, sest näiteks poeglapsed peavad lugu enam jõukulu nõudvatest «meestetöödest»; kui seda mitte arvestada, vähendaksime õpilaste huvi ühiskondlikult kasuliku töö vastu. Õpilaste vanust on tarvis silmas pidada ka tööaja kestuse juures, ühtlasi sedagi, et töö suvisel koolivaheajal õigesti vahelduks puhkusega. Alklassi õpilaste tööaeg ei tohiks olla üle 2—3 tunni päevas, V—VI klassi õpilastel mitte üle 4—5 tunni ja VII—VIII kl. õpilastel kuni 6 tundi päevas. Pikem tööaeg väsitaks liialt õpilasi ja tooks kasu asemel kahju.

Näib olevat otstarbekohane anda õpilastele võimalikult pikemaajali tööülesandeid. Õpilaskollektiiv võib võtta kogu suveks hooldada mingi kultuuri kolhoosipõllul. Nii talitasid Võru rajooni Rõuge 7-klas-silise Kooli õpilased, kes kasvasid kevadel söödakapsa istikuid, istu-tasid need 1,7 ha suurusele põllule, hooldasid põldu kogu suve ja koristasid saagi. Rida koole on organiseerinud samal põhimõttel suvise töö kolhooside noorlooma- ja linnufarmides. Pikemaajalistel tööüles-annetel on lühiajaliste ja ühekordsetega võrreldes suuri kasvatuslikke eeliseid. Lapsed õpivad vastutust tundma pikemaks ajaks nende hoolde usaldatud tööloigu eest, samuti tööde õigeaegse ja kvaliteetse täitmise eest.

¹ A. S. Makarenko, Valitud pedagoogilised teosed, Tallinn, 1948, lk. 103.

Ühiskondlikult kasuliku töö organiseerimisel tuleks kindlasti eelistada mitmesuguseid kollektiivse töö vorme (näiteks õpilasbrigaad, õpilaskolhoos) ja seda just kasvatuslikust seisukohast lähtudes. Laps peab juba varajases noorusest õppima, töötama ja elama kollektiivis, allutama oma isiklikud huvid kollektiivi huvidele. Töö ühtses kollektiivis kasvatab lapses vastutustunnet mitte ainult oma isiklike, vaid kogu kollektiivi töötulemuste eest ja õpetab seltsimeest raskuste puhul abistama. Kollektiivne töö on samuti heaks organisaatorivõimete ja -oskuste kasvatamise vahendiks, sest õpilastest peavad võrsuma mitte ainult tööülesannete täitjad, vaid ka tootmise juhtijad. Organisaatorivõimed ei teki aga iseenesest, vaid neid tuleb vastava tegevuse kaudu kasvatada. Õpilaste kollektiivse töö vormidena ongi seetõttu kõigiti omal kohal näiteks õpilaskolhoosid ja õpilasbrigaadid, kus õpilased pole üksnes tööülesannete täitjaks, vaid ka oma seltsimeeste kollektiivse töö organiseerijaks.

Lõpuks on vaja silmas pidada nõuet, et õpilased looksid ühiskondlikult kasulikus töös ühiskonnale vajalikke materiaalseid väärtusi, sest «...töö, mis ei pea silmas väärtuste loomist, ei ole kasvatusel positiivseks elemendiks»².

2.

Kaheksaklassilise kooli õppeplaani projektis, mis avaldati ajakirjanduses, on V klassist alates eraldatud kaks nädalatundi ühiskondlikult kasulikule tööle. See on praegu kehtiva seitsmeklassilise kooli õppeplaaniga võrreldes suur samm edasi, sest noorsoo töökasvatuse osatähtsus on seega tõusnud, mistõttu selle töö organiseerimisele peavad asuma kõik koolid.

Vastavate tundide arvu kindlaksmääramine õppeplaanis ei tähenda aga sugugi seda, et õpilaste rakendamine ühiskondlikult kasulikule tööle peaks toimuma alles V klassist alates.

Noore põlvkonna õpetamise ja kasvatamise süsteemis on tähtsal kohal algõpetus, sest sel perioodil pannakse alus teadliku aktiivse ja igakülgselt arenenud kommunismiehitaja kasvatamisele. Seetõttu peab töökasvatus juba esimesest kooliaastast peale omama kindlat kohta kooli õppe- ja kasvatustöös. Õigesti korraldatud kasvatustöö tulemusena peab õpilaste teadvuses juurduma mõte, et kommunistlikus ühiskonnas peavad kõik töötama ja töötama mitte ainult vaimselt, vaid ka füüsiliselt ning võtma osa ühiskonnale vajalike väärtuste loomisest.

Kuni viimase ajani on algklassides peamist tähelepanu pööratud laste vaimsele kasvatusel. See on kahtlemata väga tähtis ja vajalik ka tulevikus, sest lapsed peavad algõpetuse perioodil omandama eelkõige ettenähtud teadmised ja oskused ning vaimse töö harjumused. Sellega piirduda aga ei tohiks ükski kool ega õpetaja, sest algklassides tuleb ette valmistada soodne pind inimeste kasvatamiseks, kes tunnevad hästi teaduste aluseid ja on samal ajal võimelised süstemaatiliselt füüsilist tööd tegema. Et seda ülesannet täita, on vaja lastel algõpetuse perioodil omandada eakohaseid tööoskusi, tutvuda mõnede igapäevaste materjalidega ja õppida tarvitama lihtsamaid tööriistu.

² A. S. Makarenko, Valitud pedagoogilised teosed, Tallinn, 1948, lk. 188.

Seega tuleb juba algklassides intellektuaalne töö füüsilise tööga õigesti ühendada.

Ei ole kahtlust, et algklasside õpilaste psüühilises ettevalmistuses tööalaseks tegevuseks ning praktiliste oskuste ja vilumuste andmisel etendab tähtsat osa programmikohane õppetöö. Kuid selle kõrval pakub hinnatavaid võimalusi tööarmastuse ning füüsilise töö harjumuste kasvatamiseks jõukohane ühiskondlikult kasulik töö väljaspool õppetunde. Tuleb aga märkida, et ühiskondlikult kasuliku töö organiseerimiseks nooremate klasside õpilastele on senini väga vähe ära tehtud, seda eriti linnakoolides.

Kaheksaklassilise kooli õppeplaani projekti seletuskirjas on märgitud, et ka algklasside õpilased peavad osa võtma kodusest ja ühiskondlikult kasulikust tööst, millena on mainitud järgnevad alad: eluruumide korrashoid, lauakatmine, toidunõude pesemine ja toataimede eest hoolitsemine kodus; klassiruumide koristamine ja korrapidamine koolis. Loetletud tööde sooritamine on algklasside õpilastele täiesti jõukohane ja neid töid tehakse juba enamikes kodudes ja koolides. Näib aga, et kõnesoleva seletuskirja koostamisel on lähtutud peamiselt linnakoolide senistest kogemustest. Kui aga tutvuda maakoolide nooremate klasside õpilaste töösaavutustega väljaspool programmi-kohast õppetööd, võime näha, et I—IV kl. õpilased tulevad toime hoopis suuremate töödega.

Harju rajooni Hirvli Algkooli kolmekümneliikmeline õpilaspere osutas möödunud suvel kodukolhoosidele hinnatavat abi, võttes oma õlgadele «Ühisjõu» kolhoosi ja Kolga kolhoosi linnufarmi tibude hooldamise. Hooltsa töö tulemusena kasvatati üles 2500 tibu. Lisaks sellele hooldasid õpilased veel $\frac{1}{3}$ ha suurust kolhoosi juurviljapõldu, hoides selle umbrohust puhtana. Kogu see töö tehti algkooli juhataja sm. G. Mahkvei organiseerimisel ja juhtimisel. Vastava graafiku alusel töötas kummaski linnufarmis iga päev 1 õpilane, seega keskmiselt 2 korda kuus. Lapsi juhendasid töö juures farmi töötajad. Juurviljapõllu hooldamiseks korraldati hoogtööpäevakuid, millest võttis osa kogu koolipere. Selles töös omandasid õpilased palju kasulikke teadmisi ning õppisid tööd armastama. Tublit tööd tegid möödunud suvel ka Rapla rajooni Ohekatku Algkooli õpilased, kes võtsid osa kolhoosi naeripõllu hooldamisest. Harju rajooni Harku Algkooli õpilased korrastasid koolimaja ümbruse, istutasid lilli ja töötasid kogu suve kooliaias. Lisaks sellele võeti osa kolhoosis «Punane Täht» rohimistöödest ja noorloomade ning kodulindude hooldamisest.

Selliseid näiteid võiks tuua veel palju ja need kõnelevad vajadusest laiendada õppeplaani projekti seletuskirjas algklasside õpilastele ettenähtud ühiskondlikult kasulike tööde loetelu veel jõukohaste töödega kooliümbruse korrastamisel, haljasalade hooldamisel ja kodukolhoosi abistamisel. Tööde organiseerimisel tuleks aga silmas pidada, et tööpäeva pikkus vastaks õpilaste eale.

Nagu juba eespool märgitud, on kaheksaklassilise kooli õppeplaani projektis V klassist alates ette nähtud kaks tundi nädalas ühiskondlikult kasulikuks tööks, mis tuleb teha kolme õppenädala vältel kas esimesel või teisel poolaastal, vastavalt kooli pedagoogikanõukogu äranägemisele.

Nimetatud kolme töönädala sisustamisel tuleb igal koolil lähtuda kohalikest võimalustest ja määrata juba aegsasti kindlaks sobivad ob-

jektid, kus õpilaste töö annaks maksimaalseid tulemusi nii kasvatuslikust kui ka majanduslike väärtuste loomise seisukohast.

Üheks suure kasvatusliku tähtsusega ühiskondlikult kasuliku töö alaks on kooliümbruse korrastamine ja kaunistamine ning linna või asula haljasalade eest hoolitsemine.

Paljud vabariigi koolikollektiivid on kooliümbruse kaunistamisel ära teinud suure töö. Lihula rajooni Massu 7-klassilise Kooli õpilased istutasid möödunud aastal oma kooli juurde üle 200 jooksva meetri hekki, Kingissepa rajooni Randvere Seitsmeklassilise Kooli õpilased istutasid oma kooliõue kaunistamiseks 36 noort pärnapuud. Harju rajooni Kõnnu 7-klassilise Kooli õpilased rajasid kiviktaimla, asendasid vana heki uuega ning istutasid koolitee äärde 20 noort puud. Linna haljasalade korrastamisele ning nende eest hoolitsemisele on asunud mitmed Tallinna ja Tartu koolid. Võru III 7-klassiline Kool hooldas möödunud suvel Kubija sanatooriumi ümbrust. Seda tööloiku tuleks linnakoolidel edaspidi hoopis rohkem silmas pidada.

Muidugi ei piisa sellest, kui kooliümbruse ja kooli šefluse alla võetud asulate ning linnade haljasalade hooldamine toimub ainult õppeplaanis ühiskondlikult kasulikuks tööks ettenähtud tundide piires. Selle aja vältel tuleks sooritada suuremamahulisi töid (puude ja põõsaste istutamine, lillepeenarde ning kõnniteede rajamine jne.), millele peab järgnema pidev hoolitsus rajatud haljasalade eest kogu suve jooksul.

Eesrindlike koolide kogemused näitavad, et V—VII kl. õpilased tulevad edukalt toime lihtsamate ehitustöödega koolile vajalike abihoonete rajamisel, mis seega võiks olla üheks ühiskondlikult kasuliku töö alaks. Häid kogemusi ehitustööde tegemisel õpilaste jõududega on Kunda Keskkoolil (vt. «Nõukogude Kool» nr. 2, 1959. a.) ja Mustla Keskkoolil. Ka seitsmeklassilised koolid on selles osas mõndagi korda saatnud. Paljud koolid on ehitanud oma jõududega kasvahooneid (Umbusi 7-klassiline Kool, Rapla 7-klassiline Kool jt.), vabaõhuklasse (Võru III 7-klassiline Kool jt.) ja rajanud nõuetekohaseid spordiväljakuid. Juba mõned aastad tagasi ehitas Kambja 7-klassiline Kool endale 5-kilovatise võimsusega elektriijaama. Mõningaid kogemusi ehitustööde tegemisel on ka Puiatu 7-klassilisel Koolil. Koolide pedagoogilistel kollektiivididel on vaja rakendada õpilasi niisugustele töödele senisest laialdasemalt, sest õpilaste abiga rajatud ehitused aitavad oluliselt parandada kooli materiaalsel baasi ja töö juures omandavad õpilased eluks vajalikke teadmisi ning oskusi.

Eriti tuleks esile tõsta õpilaskolhoosi kui ühiskondlikult kasuliku töö organiseerimise uudet vormi. Esimese õpilaskolhoosi «Sputnik» rajas teatavasti Valtu 7-klassilise Kooli õpilaspere. Nüüd on Valtu kooli eeskujule järgnenud üsna hulgaliselt maakoole. Teistel maakoolidel oleks kohane tutvuda nende koolide kogemustega ja, kui vastavad tingimused ning võimalused on olemas, asuda samuti õpilaskolhooside asutamisele, sest töö õpilaskolhoosis võimaldab lastel tutvuda põllumajandusliku tootmise planeerimise, organiseerimise ja juhtimise põhialustega ning ühtlasi tundma õppida kõiki põhilisi töid põllumajanduses.

Õpilaskolhoosis on tööd kogu aastaks. Ühiskondlikult kasulikuks tööks õppeplaanis ettenähtud aeg tuleks planeerida kevadele ja sügisele, kui on vaja sooritada palju töökäsi nõudvaid külvi- ja koristus-

töid. Kultuuride suvist hooldamist tuleb õpilastel teha oma puhkeajal ja selleks, nagu näitavad Valtu 7-klassilise Kooli kogemused, jätkub küllaldaselt ühest tööpäevast nädalas.

Kõige laialdasemat kasutamist leidnud ühiskondlikult kasulikuks tööks on senini olnud ja on kahtlemata ka tulevikus õpilaste töö kolhoosides ja sovhoosides. Esmajoones peaksid maakoolide õpilased harjuma juba varakult osa võtma kollektiivsest tööst põllumajanduses.

Et õpilaste tootmistöö põllumajanduses on olnud küllaltki ulatuslik, võib tõestada arvukate näidetega. Nii töötasid Võru rajooni üldhariduslike koolide õpilased möödunud suvel kolhoosides välja ligi 25 000 normipäeva, Hiiumaa rajooni õpilased üle 17 000 normipäeva, Paide rajooni õpilased ligi 27 000 normipäeva jne.

Kõige enam levinud vormiks õpilaste tootmistöö organiseerimisel põllumajanduses suvisel koolivaheajal on senini olnud individuaalne töötamine kodukoha vahetus läheduses asuvas põllundusbrigaadis, aiandis või karjafarmis koos täiskasvanutega. Õpilased on täitnud väga mitmesuguseid tööülesandeid olenevalt kohalikest oludest. Paljud seitsmeklassiliste koolide vanemate klasside õpilased on võtnud põllumajanduslikest töödest osa kogu suve kestel ja töötanud sügiseks välja 100 ja enamgi normipäeva. Nii töötas Jausa 7-kl. Kooli õpilane Tõnu Allik välja 104 normipäeva, tulles Hiiumaa rajooni koolinoorte sotsialistliku võistluse võitjaks kõige nooremas vanusegrupis (10—12 a.); Käina 7-klassilise Kooli õpilane Toivo Jaakson töötas välja 126 normipäeva, saavutades esikoha keskmises vanusegrupis (13—15 a.); Põltsamaa rajooni Pisisaare 7-klassilise Kooli õpilase Ella Vaalmaa suvise töö ulatust iseloomustab koguni 180 normipäeva jne. Siinkohal tuleb märkida, et oli ka õpilasi, kes suvevaheajal üldse ei võtnud osa põllumajanduslikest töödest või tegid seda väga juhuslikult, mida aga edaspidi esineda ei tohiks.

Individuaalse töö puuduseks on see, et õpetajatel ei ole võimalik osa võtta õpilaste töö organiseerimisest ja juhtimisest. Seetõttu oli möödunud suvel individuaalse töö kõrval kasutusel ka brigaadiviisiline töö.

Nagu näitavad vabariigi paljude koolide kogemused, tuleb õpilasbrigaadide moodustamist pidada kasvatuslikult kõige otstarbekamaks õpilaste suvise põllumajandusliku töö organiseerimise vormiks, sest sel puhul on võimalik kõige edukamalt korraldada õpilaste töö pedagoogilist juhtimist. Brigaadidena töötasid õpilased möödunud suvel Väike-Maarja, Kingissepa jt. rajoonide mitmes seitsmeklassilises koolis, kusjuures brigaadid olid moodustatud peaasjalikult külade, mõnel juhtumil ka klasside kaupa. Sama moodust kasutati ka Hiiumaa rajooni Palade 7-klassilises Koolis, kus brigaadina töötamine andis häid tulemusi: kui selle kooli õpilased 1957. a. suvel individuaalselt töötades saavutasid 1000 normipäeva, siis 1958. a. oli sama kooli õpilasbrigaadide suvise töö kokkuvõtteks 2000 normipäeva. Tapa rajooni Aravete 7-klassilise Kooli õpilased moodustasid noorte ehitusbrigaadi, kes tegi kodukolhoosis jõukohaseid ehitustöid. Brigaad, kuhu kuulus 12 õpilast, töötas suve jooksul välja 1300 normipäeva.

Õpilasbrigaadi töö oleneb kohalikest tingimustest. Nii võib brigaadidele anda pikemaks ajaks kindla töö (näit. maisipõllu hooldamine kogu suve jooksul jne.) või siis rakendada brigaad mitmesuguste tööülesannete täitmiseks vastavalt kolhoosi või sovhoosi vajadustele.

Kuigi kasvatuslikust seisukohast tuleb eelistada pikemaajalise tööülesande andmist õpilasbrigaadile, nõuab kolhoosi ja sovhoosi tootmistöö, eriti sügisel, õpilasbrigaadide rakendamist ühekordsete tööülesannete täitmiseks, mida on vaja arvestada.

Siinkohal tuleb aga märkida, et kogu suveks õpilasbrigaadide organiseerimine on tihti seotud tõsiste raskustega ja mõnikord isegi võimatu, sest kolhoosipered paiknevad hajali. Sellisel juhtumil on vaja kasutada individuaalse töö vormi ja saavutada, et iga õpilane suve jooksul võtaks osa jõukohastest töödest oma kodukolhoosis. Ühiskondlikult kasulik töö kaheksaklassilise kooli õppeplaani projektis ettenähtud ulatuses tuleb aga tingimata organiseerida brigaadilise töö põhimõttel, sest see on kooli õppe- ja kasvatus töö lahutamatuks koostisosaks ning peab andma maksimaalseid õpetuslikke ja kasvatuslikke tulemusi.

Paljud koolid on jõudumööda abistanud kohalikke metsamajandeid metsaistutustöödel. Kingissepa rajooni Taritu 7-klassilise Kooli õpilaspere kogus pool tonni männikäbisid ja andis need üle Saaremaa metsamajandile. Kus see on võimalik, seal tuleks nendele töödele suuremat tähelepanu pöörata.

Eespool on kõneldud maakoolide õpilaste tööst sovhoosides ja kolhoosides. Kuid ka linnas asuvate kaheksaklassiliste koolide vanemate klasside õpilased peaksid teatud osa õppeplaanis ettenähtud ühiskondlikult kasulikust tööst sooritama põllumajanduses, sest suurel osal linnaõpilastest on maatöödest võrdlemisi ähmane ettekujutus. Linnakoolide õpilastele ühiskondlikult kasuliku töö korraldamiseks kolhoosides tuleks organiseerida kolhoosilaagreid, nagu seda on teinud juba mitmed Tallinna ja Tartu koolid. Traditsiooniks on kujunenud komso-moli noortelaagrid Tallinna II Keskkoolil, kes neid organiseerib igal suvel, alates 1956. aastast.

Tõsi küll, senini on nimetatud laagreid korraldanud linnakoolid peamiselt vanemale kooliastmele, kuid kaheksaklassilise kooli VII ja VIII klassi õpilaste jaoks on kolhoosilaagrite organiseerimine täiesti võimalik ning tuleks vähemalt ühel õppeaastal (VIII kl.) teha kohustuslikuks kõikidele linnakoolidele.

Lisaks eespool nimetatud töö organiseerimise võimalustele (kooliümbruse ning linna haljasalade hooldamine, kooli materiaalse baasi tugevdamine, kolhoosilaagrid) saavad linnakoolid rakendada õpilasi tööle linnas või linna vahetus läheduses asuvates aiandites, nagu seda tegi möödunud suvel Tartu III Keskkool. Nimetatud kooli V—VII kl. õpilased töötasid Tartu Kaubandusvalitsuse aiandis 240 töötundi. Narva Internaatkooli IV klassi pioneerid on sagedasteks külalisteks kohalikus mööblivabrikus, kus nad juba mitmendat kuud koristavad vabriku ruumides jäätmeid ja on aidanud korrastada vabriku territooriumi. Pakkimisosakonnas kogutud paberijäätmed anti üle makulatuuriks. Narva Internaatkooli pioneeride algatus väärib tähelepanu ja tuleks kaaluda, kas tootmisettevõtetes ja ehituste juures ei leidu mõningaid jõukohaseid töid linnakoolide õpilastele.

Eespool on kõneldud senini ühiskondlikult kasuliku töö kõige laialdasemalt levinud aladest ja vormidest. Neile võib veel lisada tööd kooli küülikufarmis, mis on rajatud või rajamisel enamike koolide juurde. Ei tuleks unustada ka tööd kooli töökodades, sest kaheksaklassilise kooli vanemate klasside õpilased tulevad edukalt toime kooli-inventari

ning -mööbli remontimisega ja võivad oskusliku juhendamise korral valmistada koolile ka uusi mööbliesemeid.

Oskusliku pedagoogilise juhtimise ja vajaliku algatusvõime korral on igal koolil, ka linnakoolidel, võimalik õpilasi rakendada ühiskondlikult kasulikule tööle.

3.

Kooli pedagoogilise kollektiivi vahetul juhtimisel on õpilased töötanud eeskätt kooli juures (kooliümbruse korrastamine, lihtsamad ehitus- ja remonditööd, tööd kooli tulundusaias ning koolikolhoosis jne.). Nimetatud töid on senini tehtud peaaegselt kevadel ja sügisel õhtu- poolikute õppetööst vabal ajal. Tavaliselt on tulnud igal klassil töötada 1—2 korda nädalas paar tundi klassijuhataja juhtimisel. Paljud koolid on organiseerinud kooliümbruse korrastamiseks pühapäevakuid ja kogu koolipere osavõtul metsapäevi. Töötamist pärast õppetunde ei tule pidada soovitavaks, sest see muutub tihti koormavaks, eriti kaugemal elunevatele õpilastele. Et edaspidi nähakse vastav aeg ette kooli õppeplaanis, siis seda raskust ühiskondlikult kasuliku töö organiseerimisel enam ei esine.

Seniste kogemuste kohaselt on otstarbekas tööde üldjuhtimine teha ülesandeks vastava ala õpetajale (staadioni ehitamine kehalise kasvatuse õpetajale, aiatööd ja kooliümbruse korrastamine loodusõpetuse õpetajale jne.). See tagab tööde ladusama organiseerimise ja parema kvaliteedi ning võimaldab ühtlasi õppetundides omandatud teoreetilisi teadmisi paremini siduda praktilise tööga. On vajalik, et vastavad õpetajad töötaksid koos õpilastega, sest ka tööarmastuse kasvatamisel on õpetaja isiklik eeskuju tähtis.

Õpilaste põllumajanduslike tööde juhtijaks suvisel koolivaheajal on olnud peamiselt kolhooside ja sovhooside brigadirid, aednikud ja farmijuhatajad, kooli kasvatuslik mõju ei ole olnud siin märkimisväärne. Kui õpilased töötavad individuaalselt oma kodukohas, ei saa kool nende töö juhtimiseks palju ära teha, kuid õpilasbrigaadide pedagoogiline suunamine tuleb koolil kindlasti oma hooleks võtta.

Kuigi õpilaste ühiskondlikult kasuliku töö vahetuks organiseerijaks ja juhtijaks on kooli pedagoogiline kollektiiv, ei saa rajooni või linna hariduselu ja noorsoo kasvatust juhtivad organid piirduda ainult korralduste andmisega ning kokkuvõtete tegemisega, nagu seda eelmisel aastal küllaltki sagedasti ette tuli, vaid peavad välja selgitama kohepeal leiduvad sobivad tööalad, abistama koole kontakti loomisel kolhooside ja sovhoosidega, ette nägema abinõud laste ergutamiseks, samuti paremate koolide ning õpetajate esiletõstmiseks.

Hästi oli õpilaste suvine töö organiseeritud möödunud aastal Hiiumaa rajoonis. Hiiumaa Rajooni TSN TK Haridusosakond ja ELKNU Hiiumaa Rajoonikomitee kuulutasid õppetöö lõppedes välja õpilaste sotsialistliku võistluse paremate töötulemuste saavutamiseks suvisel koolivaheajal. Töötati välja ühtsed sotsialistliku võistluse tingimused ja võitjaile nähti ette hinnalised kingitused: fotoaparaat, spordidress ja suusad.

Õpilaste töö organiseerimisel suvel kasutati sotsialistliku võistluse meetodit edukalt ka Rapla rajoonis. Võistluse algatajaks oli Kohila

Keskkooli õpilaspere, kes pöördus üleskutsega kõigi Rapla rajooni koolinoorte poole. Üleskutses, mis avaldati kohalikus ajalehes, võttis Kohila Keskkool kohustuse töötada kolhoosides, sovhoosides, ehitustel ja ettevõtetes vähemalt 50 normi- või tööpäeva iga õpilase kohta alates V klassist, hoida korras kooliaed ning kooliümbrus. Kohila Keskkool kutsus üles kõiki Rapla rajooni koolinoori aktiivselt osa võtma suvisel koolivaheajal tootmistööst kodurajooni kolhoosides, sovhoosides ja ettevõtetes. Üleskute arutati läbi rajooni koolides, võeti vastu konkreetsed kohustused, mis täideti ja paljudes koolides isegi tunduvalt ületati.

Vändra rajoonis esitasid üleskute Võiera 7-klassilise Kooli õpilased. Nad kohustusid töötama suvisel koolivaheajal kolhoosis iga õpilase kohta vähemalt 50 normipäeva, hooldama kogu suve jooksul 2 ha söödakapsast ja rajama kooli juurde küülikufarmi. Võiera 7-klassilise Kooli õpilaspere algatus leidis rajooni teistes koolides elavat vastukaja. Üleskute arutati läbi koolide pioneerimalevates ja võeti vastu oma-poolsed kohustused ning kavandati abinõud nende täitmiseks.

Huvitav üritus korraldati möödunud aastal Tapa rajoonis, kus organiseeriti võistlus pioneerimalevate ja -rühmade vahel. Parima pioneerimaleva ja -rühma väljaselgitamisel arvestati kõigepealt pioneerimaleva osa õpilaste ühiskondlikult kasuliku töö organiseerimisel ja selle töö tulemusi. Ühtlasi tulid arvesse ka teised pioneeritöö alad: korraldati pioneeritubade, maleva- ja rühmapäevikute, seinalehtede ning käsitööde ülevaatus. Võitjaks osutus Saksi 7-klassilise Kooli pioneerimalev.

Võib öelda, et sotsialistliku võistluse meetod, mida kasutati mitmes rajoonis õpilaste suvise töö organiseerimisel, õigustas ennast kõigiti. Seetõttu tuleks seda käesoleva aasta suvel kasutada kõikides rajoonides nii koolide vahel kui ka koolisisesel võistlusena üksikute õpilasbrigaadide vahel, nagu seda tehti näiteks möödunud suvel Harju rajooni Vaida 7-klassilises Koolis.

Kasvatuslikult on väga oluline iga õpilase töö arvestus, parimate õpilaste esiletõstmine ja premeerimine. Õpilaste poolt suve jooksul kolhoosides, sovhoosides ja muudes ettevõtetes tehtud töö pidevaks arvestamiseks võeti möödunud aastal mitmes rajoonis kasutusele trükitud arvestusraamatud. Iga õpilane sai kevadel arvestusraamatu, kuhu oli märgitud kooli ja õpilase nimi ning viimase vanus ja mis oli varustatud kooli direktori allkirja ja pitsoriga. Sellesse kanti kuupäevade järjekorras kogu suve jooksul tehtud tööd, nende maht (normitäitmise %), arvestatud normipäevade arv või töö eest saadav rahaline tasu. Arvestusraamatu lõpus on otstarbekas ette näha vastav ruum iseloomustuse jaoks, nagu seda tehti möödunud aastal Hiiumaa rajoonis. See on vajalik eriti siis, kui õpilased töötavad individuaalselt oma kodukohas koos täiskasvanutega. Brigaadilise töö puhul on vaja tingimata pidada töö arvestust ka iga brigaadi kohta, et oleks võimalik perioodiliselt teha kokkuvõtteid tööst, esile tõstes eesrindlikke brigaade ning üksikuid tublimaid õpilasi.

Suvisel ühiskondlikult kasuliku töö organiseerimisel on vaja aegsasti ette näha vahendid ja määrata kindlaks kord paremate õpilaste ergutamiseks. Tööeesrindlastest on tarvis kõnelda kooli seinalehes, neid on vaja esile tõsta kooli direktori ja kolhoosi juhatuse poolt. Paljud koolid on korraldanud sotsialistlikus võistluses võitjaks tulnud brigaadile

või kooli parematele töömeestele huvitava ekskursiooni. Mitmete kolhooside juhatused on premeerinud õpilasi heade töötulemuste eest hinnaliste kingitustega. Nii premeeriti Puiatu 7-klassilises Koolis kolme õpilast hoolsa töö eest kodukolhoosis. Auhindadeks olid jalgratas, fotoaparaat ja portfell.

Kõik nimetatud abinõud omavad kasvatuslikult suurt tähtsust, sest lapsed näevad, et nende töö saavutusi hinnatakse, et nende töö on ühiskonnale vajalik.

Õpilastele ühiskondlikult kasuliku töö organiseerimisel ei tohiks ära unustada ka vastavasisulist selgitustööd lastevanemate hulgas, sest tuleb ette, et üksikud lastevanemad ei mõista õigesti kooli poolt organiseeritud kollektiivse ühiskondlikult kasuliku töö kasvatuslikke eesmärke ja tõlgendavad seda mittevajaliku üritusena, laste asjatu kooramisena väljaspool õppetööd ja koolivaheajal. Nii on esinenud Lihula rajooni Koonga 7-klassilises Koolis juhtumeid, kus lastevanemad on oma tööpäevi lasknud kirjutada laste arvele. Sama on ette tulnud mõnes teiseski rajoonis.

Taoliste nähtuste vältimiseks on vaja koolide pedagoogilistel kollektiividel lastevanematele selgitada kollektiivse ühiskondlikult kasuliku töö kasvatuslikke eesmärke ja näidata, et peamiseks taotluseks ei ole laste tööga loodud materiaalsed väärtused, vaid noorsoo ettevalmistamine eluks, armastuse kasvatamine töö vastu.

*

Käesoleva kirjutise eesmärgiks ei ole ammendavate juhtnööride andmine ühiskondlikult kasuliku töö organiseerimiseks keskhariiduse esimesel astmel, vaid mõningate kokkuvõtete tegemine sellealase töö senistest kogemustest, uue kooli kasvatuslikke ülesandeid ja õppeplaani nõudeid silmas pidades. Pedagoogilise töö edukus oleneb lõppkokkuvõttes ikkagi selle töö vahetute tegijate — õpetajate pedagoogilisest meisterlikkusest. Kui kooli pedagoogiline kollektiiv suhtub oma töösse loovalt ja otsib uusi teid kommunistliku kasvatustöö teoorias ja praktikas, siis lahendatakse edukalt ka uue kooli peaülesanne: valmistada ette mitmekülgsest haritud inimesi, kes tunnevad hästi teaduste aluseid ja ühtlasi on võimelised tegema süstemaatiliselt füüsilist tööd.

Kooli iluaia ülesannetest ja osast kodukaunistamisel.

O. NIINEMÄE,

Viljandi rajooni pedagoogilise kabineti juhataja.

Seoses koolireformiga ja NLKP XXI kongressi ajalooliste otsuste ellurakendamisega tuleb meil koolides hakata veelgi suuremat rõhku panema esteetilisele kasvatusel mitte üksnes kirjanduse, laulmise, muusika, joonistamise ja tööõpetuse õpetamisel, vaid ka koolimaja ümbruse kujundamisel.

Ilu ja kord koolimaja ümbruses kajastavad vastava kooli armastust ning kohusetunnet oma töö, oma maa, selle kauni looduse vastu. Võime väita, et lohaka ümbrusega koolil ei ole autoriteeti lastevanemate silmis ja vastupidi: mõnigi kool on just kooliaia ja koolimaja ümbruse korrastamise ning kaunistamise kaudu saavutanud lastevanematega esimese kontakti, millest on kujunenud lähtekoht kooli tõusuteele õppe- ja kasvatustöö kõigil aladel.

Koolimaja ümbrus peaks olema keskne tugipunkt kogu ümbruskonna kaunistamisele. Koolimaja kaunistamine on eeskujuks teistele asutustele ja pakub õpetlikku eeskujut kodudelegi, olles seega ühtlasi kogu ümbruskonna elanike esteetilise kasvatamise vahendiks.

Kodude kaunistamisel pole vajadust rajada suuri parke, avaraid platse ja laiu teid. Kuid koolipargis õpitakse tundma ilupuid ja -põõsaid ning aiateede ehitamise põhimõtteid ja nõudeid: maja läheduses suundugu teed viimase seinte suhtes risti või rööbiti, vastaku laiuselt liiklemisotstarbele jne.

Kooliaia hekid, tarad ja muud piirded harjutavad silma ilu tajuma ja on elanikkonnale eeskujuks heki või tara ehitamisel ja korrashoiul. Kooliaia esteetiliselt kujundatud värav on eeskujuks ka kodudele väravate ehitamisel. Kuid otsest eeskujut kodudele ja õpetust lastele kodukaunistamise alal pakub kooli iluaed.

Alljärgnevalt puudutan mõningaid kooli iluaia rajamise ja hooldamise küsimusi seoses kodukaunistamise ideede ja oskuste propageerimisega kooli ümbruskonnas.

Muru.

Kooli iluaia elementidest on kaunil sametpehmel murul suur esteetiline ja hügieeniline tähtsus. Muru on ühendavaks aluseks teistele iluaia elementidele: lilledele, puudele, põõsastele.

Kui koolimaja ümbrust tervikuna ei saa esialgu katta tallamis-kindla kultuurmuruga, siis koolimaja esisel platsil ja õppe-katseaia iluaia osakonnas peaks muru tingimata olema.

Kuigi kvaliteetse muruseemne segu saamisega on olnud raskusi, siiski on mitmed Viljandi rajooni koolid (Mustla Keskkool, Holstre,

Puiatu jt. 7-kl. koolid) suutnud külvata kultuurmuru ja kujundada nõnda kauneid platse lillede ning ilupõõsastega.

Lilled.

Lilled on kõige paremaks vahendiks õpilaste lähendamisel loodusele. Lillede kasvatamisel ja nende eest hoolitsemisel ei õpi lapsed üksnes praktilisi oskusi, vaid nad õpivad lilli, seega ka kogu loodust armastama ja kaitsma.

Lilleõite mitmekesisus toob koolimaja ümbruse rahuliku roheluse kõrvale värvide elustavat rõõmu ja sära, mis ei jäta kedagi ükskõikseks, liiatigi ilu järele janunevat last. Õite värviküllus on heaks vahendiks lapse kunstimaitse arendamisel, tema esteetilisel kasvatamisel.

Kui kodukaunistamise propageerimisel soovitame individuaalades kasvatada peamiselt püsililli, siis kooliaias tuleb kasvatada nii püsi- kui ka suvililli; pealegi annab viimaste ettekasvatamine õpilastele rohkeid võimalusi katsete ja vaatluste tegemiseks. Lillede kohta esitame nõude: neid kasvatatagu kooli iluaias rohkesti ja need õitsegu varakevadest hilissügiseni. Eriti palju õitsegu lilli kevadel koolitöö lõpul ja sügisel koolitöö esimestel päevadel.

Üheaastased lilled kooli iluaias.

Üheaastaste lillede liike ja sorte on väga palju, seega on nende õierikkus ja värvitoonide sügavus väga mitmekesine. Üheaastastel lillelidel on veel mitmed head omadused, mis nende kasvatamist kooli iluaias eriti õigustavad, nagu näit.: seemnetega paljundamine, seemnete kiire idanemine, istikute kiire ja ühetaoline kasvamine ning aremine. Üheaastaste lillede kasvatamine ei nõua kuigi suuri eelteadmisi ja on seetõttu jõukohane ka nooremate klasside õpilastele. Üheaastasi lilli saab kasutada kõige efektiivsemate lillepeenarde kujundamiseks aia kaunistamisel ja lõikelilledena vaasis ruumide dekoreerimiseks. Seega on üheaastased lilled koolis vajalikud niihästi esteetilise kasvatuse kui ka loodusõpetuse õpetamise seisukohast. Kuhu ja kuidas planeerida üheaastaste lillede peenrad koolimaja ümbruses, selleks on vaja arvestada mõningaid põhinõudeid:

1. Üheaastased lilled ei sobi vabale maastikule ega looduslikesse parkidesse.

2. Üheaastaste lillede peenrad tuleks rajada koolimaja päikesepoolsele esiküljele kultuurmuru väljakule, nii et nende värvirikkus juba kaugelt ärataks tähelepanu.

3. Kooli õppe-katseaias ehisaianäiduse osakonnas rajatagu ka näitlikke üheaastaste lillede peenraid.

4. Lillepeenarde kujundamisel arvestatagu, et üheaastaste lille individuaalset omapära saab esile tuua ainult lihtsail ruudu- või ristkülikukujulisil peenrail, kuna ümmargused peenrad tavalisele lauskpinnalisele koolimajaesisele ei sobi.

Lilled pääsevad ainult siis mõjule, kui lillepeenar on vähemalt 1 meeter lai, sest kitsad üherealised lilleribad tükeldavad muru, muutes selle rahutuks. Pealegi nõuab niisuguste lilleribade kujundamine rohkesti istikuid, kuid mõjule need siiski ei pääse.

5. Muustriliste lillepeenarde kujundamiseks on vaja madalamaid ettekasvatatavaid lilleliike, nagu begooniad, lobeeliad, salveid jt. Lavade või kasvuhoonete puudumise tõttu pole paljudel koolidel siiski võimalik neid lilli ette kasvatada.

6. Muustrilised peenrad sobivad avaramaile väljakuile ja uhkete, arhitektuuriliselt kaunite majade vahetusse lähedusse, mitte aga lihtsa koolimaja ette või õppe-katseaeda köögiviljapeenarde juurde.

Maitsetud ja sobimatud on lilledest kujundatud portreed, embleemid jne., kuna lilled on ikkagi elavad organismid, mitte aga mingi värviline materjal pinna katmiseks.

7. Sellest järeldub, et kooli iluaia kujundame: a) lihtsate ettekasvatatud, peamiselt ühte ja samasse sorti kuuluvate lilletaimedega, kusjuures peenra äärte kaunistamiseks võib kasutada muid madalakasvulisi lillesorte;

b) otse lillepeenardele külvatud seemnetest kasvavatest lilledest, mille sordid on asetatud omavahel rühmadesse, arvestades õite värvust ja taimede kõrgust.

Neid põhimõtteid on viimastel aastatel arvestanud paljud Viljandi rajooni koolid üheaastaste lillede kasvatamisel.

Seetõttu on koolimajade ette kujundatud peenrad laienenud, platse ja teeääri palistavad kitsad lilleribad on kadunud ja ümmargused või mitmesugused hulknurksed peenrad koolimaja peasissekäigu ees on ümber kujundatud.

Koolimaja ümbruse kaunistamiseks kasutatakse peamiselt võrdses kõrguses ühesordilisi ja võimalikult ka ühevärvilisi lilli. Kõige levinumad on madalad ja poolkõrged astrid, kääbusdaaliad, lõvilõuad, peiulilled, levkoid, võõrasemad, samuti klarkiad (ka põetud madalhekina), zinniad jt., millede ääristuseks kasutatakse madalaid lobeeliad, iberiseid, matrikaariaid, päsmasilli jne. Eriline koht üheaastaste lillede kasvatamisel on aga kooli õppe-katseaia iluaiaanduse osakonnas. Varem olid üheaastased lilled koondatud kollektsiooniosakonda, kus sageli igale sordile (sorte oli aga vahel kuni 50) oli eraldatud 1—2 m² suurune lapp. Nii võisid õpilased küll hästi tundma õppida üksikuid lillesorte ja nende omadusi, kuid neil polnud võimalik arendada oma maitset ja omandada oskusi lillepeenarde kujundamiseks. Samuti polnud alati võimalik õpetada õpilasi kasvatama ja hooldama kultuurmuru. Seega jäi niisuguse kooliaia puhul poolikuks õpilaste esteetiline kasvatamine ja elulähedaste oskuste andmine neile.

Neist põhimõtetest tingituna kujundasid paljud koolid (Mustla Keskkool, Holstre, Öisu, Puiatu jt. 7-kl. koolid) vastava osakonna ümber. Nad moodustasid suvililledest mitmesuguseid nelinurkseid näidislillepeenraid, mis võimaldasid õpilastel oma silmaga veenduda, mis on ilus ja otstarbekas. Nii on Mustla Keskkoolil olnud tume-punaste lõvilõugade peenar ääristatud sinise lobeeliaga ja lõheroosade levkoide peenar — kollakasroheline aedkummeliga või ka segavärvide madala astri peenar. Aia peatee, ääristatud kõrgete mitmesordiliste eri värvitoonides daaliapuhmikutega, on kui muinasjutuline kirev allee. Lillharnestest on aga kujundatud osakondadevaheline õitsev «müür», ja alati õitsev punakasoranž mungalill tumerohelise heki taustal rõõmustab nii silma kui ka südant.

Rõõmustaval kombel on Viljandi rajooni koolid viimasel ajal ostnud mitmesuguseid keraamilisi lillevaase, mis on soodustanud kooli-

ruumide kaunistamist lõikelilledega. Lõikelilli aga pole võimalik masiliselt võtta dekoratiivpeenardelt, sellepärast on seks otstarbeks vajalikud varupeenrad. Samuti kasvatatakse neil peenardel sügisel pottidesse istutamiseks mitmesuguseid lilli, eriti krüsanteeme ja mõningaid hiliskülvi astreid.

Püsililled.

Kodude kaunistamiseks on eriti propageeritud püsilillede kasvatamist kõige ökonoomsema ehisaianduse elemendina, sest püsililled kasvavad aastaid samal kohal, nende hulgas on varakevadest kuni hilis-sügiseni õitsvaid sorte; on neid, mis sobivad kõrvetava päikese kätte või varjulisse kohta. Kuid siiski pole püsilillede kasvatamine koolis ega individuaalaeledes küllaldaselt levinud, eriti kunstimaitseliste, alati õitsvate peenarde kujundamise osas.

Selleks on väga kaaluvaid põhjusi. Kaunite täisväärtuslike kunstipäraste püsilillepeenarde kujundamine nõuab mitte üksnes head esteetilist maitset, vaid selleks peab hästi tundma püsilillede sorte, nende nõudeid valguse, mulla ja niiskuse suhtes, nende kasvu kõrgust ja varte tugevust, nende õite suurust ja värvust jpm. Aga seda kõike pole meie bioloogia õpetajaile kui peamistele iluaia korraldajatele kusagil õpetatud.

Takistuseks on sageli ka see, et pole saada küllaldaselt sordiehtsat täisväärtuslikku istutusmaterjali. Saadaoleva istutusmaterjali paljundamine võtab küllalt aega. Seetõttu on koolide püsilillepeenrad nagu mingid kollektsioonid. Nende peenarde kujundamine muutub mõnevõrra paremaks, kui lähtume nõudest, et peenra ilu kulminatsioon on kevadel ja koolitöö esimesil päevil sügisel, mistõttu kasutame nende peenarde kujundamisel peamiselt kevadel ja sügisel õitsvaid lilli. Seega pole tahetud öelda, et kooli püsilillepeenrail ei peaks suvelgi leiduma õitsvaid lilli. Sagedamini on koolid kasutanud üht või kaht liiki püsililli, näit. leeklilli ja mitmesuguseid sibullilli (nartsisse, tulpe, liiliaid jne.) teede ärte kaunistamiseks. Mõned koolid (Mustla Keskkool, Viljandi II Keskkool, Uusna, Puiatu, Õisu, Holstre jt. koolid) on kujundanud ka alati õitsvaid püsilillepeenraid. Need on olnud kas ühelt poolt vaadeldavad ja 2 m laiused, kusjuures peenra fooniks on olnud aiatar, hekk või majasein; või kahelt poolt vaadeldavad ja ca 3—4 m laiused, neil puudub foon ja nende asetus nõuab avaramat platsi.

Ühelt poolt vaadeldavatel peenardel on kasutatud põhiliselt 4 kõrgusastmes lilli, kusjuures kõige kõrgem aste on vaatajast kõige kaugemal.

Tõsine küsimus on lillepeenarde ärte rajamine nii, et muld ei vajuks laiaili ja juurumbrohud ei tungiks lillede keskele. Kõige kaunim lillepeenra äär tee ja peenra vahel on 30—70 cm laiune mururiba, kuid selle korrashoid (muru niitmine) on raske ja tülikas. Mõnedes koolides ja isegi avalikel platsidel jäetakse lillepeenra ümber mullast kaitseriba, kuid see on inetu. Põhja-Eestis ääristatakse peenraid madalalt mulla sisse asetatud paekiviplatidega, mida katavad mitmesugused kiviktaimla taimed. Lõuna-Eestis aga, kus sellised äärised on koolidele liiga kulukad, kasutatakse ehitusjätmetest saadud silikaat- või telliskive, mis asetatakse peenra ääresse, vaevalt kõrgemale mullast.

Kui need ääriskivid kasvavad üle mägitaimedega, teevad need ääri-
elavaks ja huvitavaks.

Mõned aastad tagasi oli siiski veel koole, kus ääriskivid valgeks
lubjati. Järjekindla selgitustöö ja nõudlikkusega on see «iluharrastus»
kõrvale jäetud.

Püsililledest on kooliaedades esikohal mitmesugused sibullilled,
nagu lumikellukesed, sinililliad, eriti aga nartsissid ja tulbid. Viima-
seid kaht on kooliaedades kasutatud väga mitmekülselt: omaette
peenrana, rühmadena püsilillede vahel või looduslikult murus. Oma-
ette tulbi- või nartsissipeenrad muutuvad pärast õitsemist tühjaks, see-
pärast on nendele peenardele istutatud ka suvililli, eriti lõvilõugu, mis
küll tulpide õitseajal veidi häirivad silma, kuid siiski hiljem oma kau-
nidusega meid lepitavad, nagu on tähele pandud C. R. Jakobsoni nim.
Viljandi I Keskkooli aia peatee äärsel peenral. Eriti sobiv on tulpide
vahele istutada gladioli või aedmontbreesia mugulaid, sest nende
lilled lehekujud on sarnased ega häiri seetõttu meie ilumeelt ja muu-
davad peenra ka hilissuvel kauniks.

Peale mitmesuguste sibullillede leidub meie kooliaedades rohkesti
flokse, pojenge, käokingi, kukekannuseid, hiinaastreid, kitsekakraid,
õnneheinu, päevalilli (*Helenium*), karikakraid, murtudsüdameid, hundi-
ube jt.

Viimasel ajal on arvukais koolides (Puiatu, Õisu jt. 7-kl. koolid)
rajatud püsilillede paljunduspeenraid, eriti flokside jaoks, kust on
antud istutusmaterjali ka õpilastele koju viimiseks.

Kiviktaimlad.

Viimastel aastatel on paljud Viljandi rajooni koolid rajanud kau-
neid kiviktaimlaid, mis pakuvad esteetilist naudingut, eriti varakeva-
del ja hilissügisel.

Kiviktaimlas kasvavate mägitaimede vaatlemisel on palju võimalusi
taimede bioloogiliste ja morfoloogiliste iseärasuste tundmaõppimiseks.
Koolide kiviktaimlad on kahtlemata eeskujuks ja annavad istutusma-
terjali ümbruskonna kodudele. Seetõttu tuleks igal koolil rajada kivik-
taimla.

Mõned õpetajad olid arvamusel, et kiviktaimla peab endast kju-
tama mingit küngast või vähemalt kivivaret. Niisugused kiviktaimlad
ei olnud sageli kooskõlas koolimaja ümbrusega ega aidanud aia teiste
osade ilu esile tõsta. Mõned koolid lammutasid need ja tegid väikesele
aiale, selle tasapinnalisele vormile sobivad terrassilised kiviktaimlad.
Korrapärased kiviktaimlad oma esindusliku välimusega sobivad hästi
kooli iluaeda või koolimaja vahetusse lähedusse, kus need rõhutavad
maja korrapärasust ja on ühtlasi nagu majaseinte jätkuks vabas loodu-
ses. Mitme kooliaia kiviktaimlas on ka bassein, kuid selle ehitamisel
on tehtud vigu. Mõned basseinid asuvad kõrgendikukujulise künka
keskel, mis ei võimalda seda «veesilma» eemalt näha ega ka kalda-
taimi kasvatada.

Puiatu 7-kl. Kool on oma aiamaajakese juurde rajatavas ilu-
aias planeerinud kiviktaimla tasasele pinnale, mille keskele kaevatakse väike
nõgu. Basseini kaldad rajatakse veelgi madalamale ümbrusest ja kae-
takse paeplaatidega. Niisugust basseini veetaimede-
ga on võimalik vaadelda eemalt, niisugusele basseinile on ehteks nõo kallaste ast-
mestikke katvad ja õitsvad kiviktaimla taimed.

Roosid kooliaias.

Roosid on meie ilutaimede uhkuseks, aia kõige armsamaks ehteks, elu- ja peorumide kaunistuseks ning suurepäraseks kingituseks pidulikel tähtpäevadel. Kuid siiski on meil rooside kasvatamine vähe levinud, sest seda peetakse liiga keeruliseks ja raskeks. Ka istutusmaterjali pole küllaldaselt saada. Ometi tuleks igal koolil hakata kasvatama ka roose.

Mõned Viljandi rajooni koolid (Mustla Keskkool, Öisu 7-kl. Kool jt.) on sellega edukalt toime tulnud. Nendel koolidel on üle 30 eri roosisordi, peamiselt polüant- ja polüanthübriidroose, vähemal hulgal ka remontant- ja teehübriidroose. Tüviroose ei ole kasvatatud, sest lihtsa koolimaja ümbruses ei leidu nendele sobivat kohta.

Ka kiviktaimlas ja püsililledel peenardel on mõnes koolis kasvatatud üksikuid roosipõõsaid.

Ilupuud ja -põõsad.

Ilupuud ja -põõsad on kõige pikema elueaga ehisaianduslik element. Seega on väga oluline, et iga istutatud puu ja põõsa asukoht oleks läbikaalutult valitud: muidu võib juhtuda, et suureks kasvanult tuleb puu või põõsas kõrvaldada, olgu siis ebasobiva asendi või ümbrusega kooskõlatu vormi ja suuruse tõttu.

Koolide parkidel ja puistutel on peale koolimaja ümbruse kaunistamise ülesande veel suur õpetuslik ülesanne. Pargi või puistu rajamine õpetab õpilasi kaugele ette mõtlema. Peab teadma, kui suur on puu täisealisena, sest sellest oleneb, kui tihedalt võime istutada, et pargi asemel ei kasvaks inetu tihnik. Puude istutamise kaudu õpivad noored mõtlema tulevikule, ühiskonnale. Puu on istutajale nimeta monumendiks, mis kõneleb sajandite kestel inimpõlvade visast tööst, hoolest ja loodusearmastusest.

Koduaias kaunistamisel lähtume seisukohast, et sinna valime üksikuid koduümbruse kõige lihtsamaid puid, nagu kask, tamm, pärn, vaher, pihlakas, remmelgas, lehis, mänd ja kuusk, kuid väldime rahu- tute, alati kahisevate lehtedega haabade, hiliselt lehtiva ja esimeste öökülmade puhul lehti langetava saare, kiirekasvulise papli jt. istutamist. Koolipuistusse aga istutame neid kõiki ning lisaks veel mitmesuguseid võõramaise päritoluga puid, nagu pöökpuud, korgipuud, päiklipuud, nulud jne., et õpilased saaksid võimalikult rohkem puude liike tundma õppida.

Ka ilupõõsaid olgu kooliaias rohkesti, nendest aukohal peaksid olema sirelid ja ebajasmiinid. Nende kõrval aga lumepallid, kuslapuud, viirpuud, kikkapuud, kukerpuude kultuursordid, kontpuud, leedripuud, toompihlakad, tuhkpuid, elupuud jt. koos külmaõrnemate ebaküdoniate, aedhortensiate, mandlipuude ja forsüütiatega.

Mitte üksnes nende põõsaste õite ilu ei tule lastel näha, vaid nad peavad ka teadma, et puud ja põõsad kaitsevad maja külmade tuulte eest ning pakuvad varju ja toitu lindudele, eriti talvel.

Võimaldatagu lastel tajuda maalist pilti: näha roosakate pakatanud viljadega kikkapuu otsas punakurgulist leevikest või helkivate hõbekuuskede oksil tihast lendlemas. Kui laps kordki on tundnud ilu haaravat mõju, siis hakkab ta igatsema selle järele: ta loob ilu oma kodus,

oma töökohas ja ta on alati valmis seda iluandjat — loodust — kõikjal täiendama ning kaitsma.

Parke või vähemaid puistuid omavatel koolidel on nende ülesannete edukas täitmine võimalik. Viljandi rajoonis pole päris lageda ümbrusega koolimaja. On püstitatud nõue, et kooli ümbruses kasvavad puud ja põõsad oleksid dendroloogiliselt määratud ja varustatud vastavate etikettidega. See nõue on täidetud Pärsti, Puiatu, Öisu jt. koolides. Mitmetes koolides on puude istutamine seotud teatud traditsioonidega, näit. Öisu 7-kl. Koolis istutatakse igal aastal parima sportlase mälestuseks tamm, Holstre 7-kl. Kool tähistab looduskaitsepäeva puude istutamisega jne.

Kooli õppetundides kui ka pioneeritöös on senisest rohkem hakatud rõhku panema õpilaste viimisele loodusesse, et neid harjutada nägema loodust ja selle ilu.

Puhkenurgad.

Iluaeda on vaja luua puhkekohti, kus kõrvetava päikese eest kaitsuna võidakse veeta vaba aega nii, et sealt avaneb avar vaade aia kaunile osale. Mitmed koolid on niisugused puhkenurgad rajanud. Need asetsevad aia mõne peatee lõpus nagu tähisena, punktina, teele mõtte andjana. Holstre 7-kl. Koolis on niisugune puhkenurk kujundatud aia peatee lõppu. Selleks on ühe poolega katusega rõdu, mille tagasein ja küljed on kimmised, kuid esikülg lahtine, olles osaliselt varjatud sõrestiku ja sellel kasvavate vääntaimedega. Mustla Keskkoolis on niisugune puhkenurk kujundatud aia nurka peateest kõrvale, kust avaneb kaunis vaade koolimaja ümbrusele. See puhkenurk on katuseeta, kusjuures sõrestik on siingi kaetud vääntaimedega. Puiatu 7-kl. Kool ehitas oma kooliaeda moodsa aiama ja lahtise rõduga, mille üks ruum on õppekõigiks ja teine õppesöögitoaks. Kogu aiamaajakese ümbrus kujutab endast kodu miniatuurset iluaeda muruplatsi, suvi- ja püsilillepeenarde, kiviktaimla ja basseiniga ning pergolaga.

Neid esimesi puhkenurki pole sisustatud mingi vana mööbliga, vaid selleks otstarbeks on tööõpetuse tundides õpilaste poolt valmistatud moodne rõdumööbel, mille kavandid on saadud vabariiklikult kodukaunistamise näituselt ja almanahhist «Kunst ja Kodu».

Kahtlemata pakuvad niisugused puhkenurgad ilusat vaatepilti ja virgutavad õpilasi järeletegemisele koduski.

Aiapiirded.

Ka aiapiirete, eriti kaunite värvate propageerimisel peaksid koolid senisest rohkem eeskujuga pakkuma. Pahatihti on meie koolide piirdetaradeks lihtsad lipiktarad, mis küll kaitse seisukohast täidavad hästi oma ülesande, kuid õpilaste ja elanikkonna esteetilise meele arendamise osas jätavad palju soovida. Harilikult on need tarad ka värvimata. Kanavõrgust tarad või muud kiiresti roostetavad metalltarad jätavad väga külma mulje. Aga hea tahtmise juures on ka siin võimalik rohkem ära teha. Viljandi II 7-kl. Kool kujundas maitseka aiavärvava, raamis selle jämedate värvapostide vahele ja värvis ümbrusega harmoneerivalt maheroheliseks. Kahtlemata paraneb olukord otsustavalt, kui sellele alale hakatakse rohkem tähelepanu pöörama ja

tarbekunstnikud asuvad agaramalt looma rahvakunstipäraseid aiavärvate ja piirdetarade kavandeid, avaldades neid erialastes väljaannetes.

Puukoolid.

Kodukaunistamise seisukohast on väga tähtis, et meie õppe-katseaedade puukoolides viljapuude ja marjapõõsaste paljundamise kõrval tegeldaks senisest rohkem ka ilupuude ja -põõsaste paljundamisega, sest riiklikud puukoolid ja metskondade taimelavad ei tegele selle alaga veel küllaldaselt ega suuda seega ühiskonna neid vajadusi täielikult rahuldada.

Meie vabariigi parkides ja eraaedades leidub küllaltki palju väärtuslikke ilupuid ja -põõsaid, mida saab kasutada emataimedena. Koolidel tuleb need oma ümbruses välja selgitada, organiseerides nendelt seemnete ja vegetatiivseks paljundamiseks materjalide varumist.

Mõned koolid (näit. Puiatu ja Õisu 7-kl. Kool, C. R. Jakobsoni nim. Viljandi I Keskkool jt.) ongi asunud seda tegema.

Mitmesuguste ilupuude ja -põõsaste (kastanite, tammede, sirelite, ebaküdooniade, tuhkpuu jt.) seemnekülvi kõrval on väga edukalt kasutatud vegetatiivse paljundamise võtteid. Nii on paljundatud: 1) pistokstega kevadel kontpuid, kuslapuid, forsüütiaid, metsviinapuid, ebajasmiine jt.; 2) pistikutega juunikuul lavakultuuridena: aedhortensiaid, dentsiaid, ligustreid, mage- ja kuldsõstart ja elupuid; 3) juuretükki-dega: iluvaarikaid, lumimarju, hõbepuud jt.; 4) juurevõsunditega: toompihlakaid, lumepalli, madalat mandlipuud, lumimarju, pargiroose, sireleid, enelaid, ebajasmiine jt.; 5) muldokstega, s. t. juurtega oksad, mis on saadud nende mahapainutamise teel: mahooniaid, sarapuid, ilusõstraid, lodjapuid, ebaküdooniaid jt.

Loendatud vegetatiivse paljundamise viisid ei nõua õpetajailt ega õpilasilt suuri eelteadmisi ja kogemusi, olles seega kõigile koolidele jõukohased. Neid tuleks seepärast ilupuude ja -põõsaste paljundamisel kasutada.

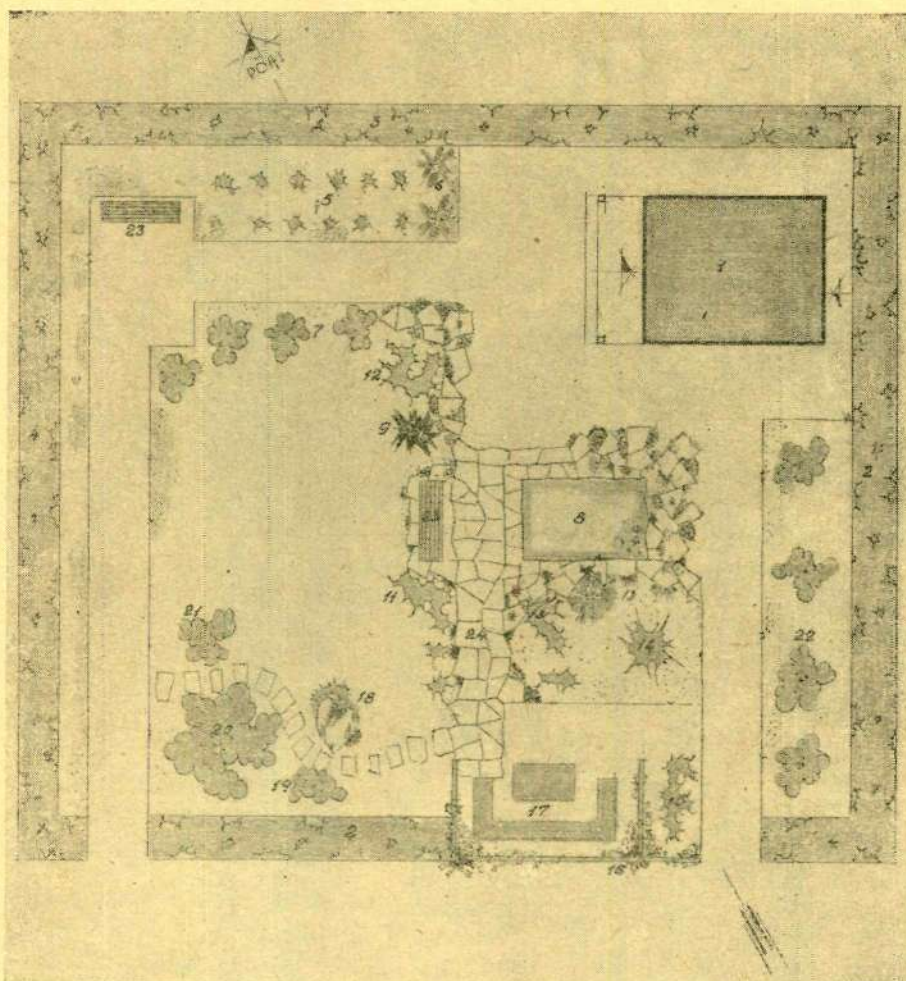
Paljude eriti kaunite ilupuude ja -põõsaste (näit. mitmesugused puude leina- ja püramiidvormid, täidisöielised viirpuud, kultuursirelid jt.) paljundamine eelnimetatud viisil ei anna soovitud tulemusi. Neid paljundame põhiliselt silmistamise teel, mis iseenesest pole kuigi keeruline, kuid nõuab siiski rohkem eelteadmisi ja aega, mistõttu seda võtet on kasutanud vaid üksikud entusiastid. Õpetajate vastavate teadmiste ja oskuste süvendamiseks on vajalik juba eeloleval suvel korraldada sellelaadilisi seminare ja praktikume.

Paljud meie koolid ei seisa siiski iluaianduse arendamisel nõutaval kõrgusel, ka kõrgemad haridusorganid pole olukorra parandamiseks nimetamisväärset teinud. Koolidesse suunatud noortel bioloogia õpetajatel, kõnelemata algklasside õpetajaist, puudub vajalik ettevalmistus iluaianduse alal, mistõttu nende töö koolimaja ümbruse kaunistamisel kannab juhuslikku, otsivat ilmet.

Kooliaedade ja eriti iluaianduse osa paremaks juhtimiseks on vajalik, et Haridusministeeriumis või vähemalt Vabariiklikus Õpetajate Täiendusinstituudis töötaks üks kogenud aiandusarhitekt. Igas rajoonis peaks olema üks vastava ettevalmistusega isik, kes on võimeline koolidele nõu andma ja iluaianduse arendamisel neid kontrollima. Tuleks kaaluda koolide bioloogia õpetajatele ja algkoolide juhatajatele vastavate seminaride ja praktikumide korraldamist. Koolimajade

Pulatu 7-klassilise Kooli aiamaja ümbruse kaunistamise plaan.

Mõõt 1 : 265.

Seletus: 1 — aiamajake, 2 — tuhkpuu-hekk, 3 — lüütspuu-hekk, 4 — enelahekk, 5 — püsilillepeenar, 6 — aedhortensia, 7 — tüviksirelid, 8 — bassein kiviktaimlaga, 9 — igihaljas kukerpuu, 10 — tuunbergi kukerpuu, 11 — ebaküdoonia, 12 — näsiiniin, 13 — madal mandlipuu, 14 — ebaküpress, 15 — kukerpuu, 16 — metsviinapuu, 17 — puhkenurk pergolaga, 18 — looduslik kivi, 19 — lumepall (täidisõieline lodjapuu), 20 — täidisõieline viirpui, 21 — harilik sirel, 22 — ebajasmiiin, 23 — pink, 24 — plaattee.

ümbruse kaunistamise küsimusi on vaja arutada mitte ainult rajoonides koolidirektorite nõupidamisel, vaid ka Haridusministeeriumis haridusosakondade juhatajate kokkutulekuil. Haridusministeeriumil tuleks leida võimalusi, kuidas koolid saaksid lasta oma ümbruse kaunistamiseks valmistada nõuetekohaseid projekte ja plaane.

Nende nõuete ellurakendamisel saavad meie koolid hoopis paremini täita oma ülesandeid noorsoo esteetilisel kasvatamisel ja kodukaunistamisele kaasaitamisel ümbruskonnas.

Kompleksne geograafiline ekskursioon.

E. ILOMETS,

TRU geograafia kateedri assistent.

NSV Liidu Ülemnõukogu poolt 24. detsembril 1958. a. vastuvõetud seaduse «Kooli ja elu sidemete tugevdamise ja haridussüsteemi edasiarendamise kohta NSV Liidus» ellurakendamine kutsub esile suuri muutusi meie senises haridussüsteemis. Seadus nõuab nõukogude kooli peaülesannete täitmist: «... ette valmistada õpilasi eluks, ühiskondlikult kasulikuks tööks, tõsta veelgi üldise ja polütehnilise hariduse taset». Nende ülesannete täitmisele peab iga nõukogude pedagoog kaasa aitama. Eelkõige on vajalik pöörata senisest suuremat tähelepanu õpetamise kvaliteedile, rakendada selliseid õppetöö vorme ja meetodeid, mis seostavad teooriat praktikaga, ümbritseva eluga, arendavad õpilaste praktilisi oskusi ja laiendavad nende polütehnilist silmaringi.

Geograafia õpetamisel on vaja teha rohkem praktilisi töid ja kasutada näitlikke vahendeid, korraldada rohkem geograafilisi vaatlusi ekskursioonidel, ühtlasi parandada ekskursioonide kvaliteeti. Tuleb silmas pidada, et õpilaste geograafiliste kujutluste loomisel ja teadmiste omandamisel on suur tähtsus koduümbruse materjalide kogumisel ja kasutamisel õppetöös. Geograafilise keskkonna objektide ja nähtuste vahetu tunnetamisega saavutatakse kõrgem näitlikkuse tase. Peale selle annab töö looduses praktilisi oskusi ja vilumusi.

Kooli geograafia õppeprogramm kohustab õppeaasta lõpul korraldama VI klassi õpilastega kompleksse ekskursiooni. Ekskursioonil tuleb teha geograafilisi vaatlusi oma koduümbruse reljeefi, veestiku ja taimkattega tutvumiseks. Õpilaste peatähelepanu tuleb koondada elementide vahel valitsevatele seostele, mis ühendavad üksikud elemendid terviklikuks looduslikuks kompleksiks. Põhjuslike seoste tunnetamine paneb õpilaste teadvuses aluse dialektilis-materialistliku maailmavaate kujunemisele.

Kompleksse ekskursiooniga tehakse kokkuvõtte VI klassis käsitletud maailmajagude füüsilise geograafia kursusest. Maailmajagude looduslike tingimuste käsitlemisel rõhutatakse küll üksikute looduslike elementide omavahelist seost ja sõltuvust, mis õpikus kõige paremini on õnnestunud looduslike vöötmete iseärasuste selgitamisel, kuid õpilastele jääb see seos puhtsõnalise kirjeldamise puhul siiski abstraktseks ning sellest ei teki selget kujutlust. Kui aga kinnistada teoreetiline aine konkreetsete näidete abil looduses, veenduvad õpilased, et looduses ei ole midagi juhuslikku, vaid kõik allub kindlatele seaduspärasustele, üks nähtus põhjustab teist, mis omakorda ei jäta mõju avaldamata teda põhjustavale nähtusele jne.

Hoopis tähtsam on aga kompleksne ekskursioon VII klassi geograa-

fia kursuse sissejuhatava osana. Kompleksne ekskursioon annab väärtuslikku materjali Eesti NSV looduslike tingimuste käsitlemiseks, samuti ka NSV Liidu füüsilise geograafia kursuse jaoks. Nii võib võrrelda koduümbruse reljeefi, vetevõrku, taimkatet ja mullastikku mujal esinevate looduslike elementidega.

Käesoleva kirjutise autor, töötades Tartu Riikliku Ülikooli õppejõuna, on organiseerinud kompleksseid ekskursioone nii geograafia osakonna üliõpilastega kui ka Tartu linna koolide VI klassi õpilastega. Ekskursiooni alaks on valitud Tartu linna lähim ümbrus marsruudi kogupikkusega 6 km. Marsruut algab kesklinnast ja lõpeb linna põhjarserval. Alljärgnevalt käsitletaksegi kompleksset ekskursiooni VI klassi õpilastega.

Et kompleksne ekskursioon annaks konkreetseid teadmisi looduslikust kompleksist, võimaldaks koguda näitlikku materjali õppetöös kasutamiseks ning rahuldaks õpetajat ja õpilasi, tuleb see hoolikalt ette valmistada ning otstarbekalt teostada. Sellest tingituna toimub ekskursiooni korraldamine mitmes etapis: 1) õpetaja ettevalmistus ekskursiooniks; 2) õpilaste ettevalmistus ekskursiooniks; 3) ekskursiooni läbiviimine; 4) ekskursiooni tulemuste kokkuvõtte; 5) ekskursiooni materjalide kasutamine õppetöös.

1. Õpetaja ettevalmistus ekskursiooniks.

Ekskursiooni paremat kordaminekut tagab vaadeldava ala põhjalik tundmine õpetaja poolt. Õpetaja peab ekskursiooni käsitlevad kirjanduslikud allikad läbi töötama ja seejärel tutvuma ala endaga, võrreldes ühtlasi kirjanduses esitatud andmeid tegelikkusega. Ekskursiooniks tuleb valida niisugused objektid, mis võimaldavad kergemini avada looduse kompleksis esinevaid põhjuslikke seoseid. Siinjuures tuleb silmas pidada, et 1) uuritav ala oleks koolimaja lähedal, koduümbruses; 2) ilmneksid selgesti seosed looduslike elementide vahel (jõe või järve puhul seosed reljeefi ja veerežiimi, kliima ja veerežiimi, veekogu ümbruse mullastiku ja taimkatte vahel jm.); 3) oleks võimalik üldiselt maastikuga tutvumiselt üle minna detailidele (üksikud pinnavormid, paljandid, muld).

Kompleksne ekskursioon, nagu iga teinegi koolis rakendatav õppemeetod, peab taotlema nii õpetuslikku ja kasvatuslikku kui ka praktilist eesmärki, mis teataval määral oleneb ekskursiooni ala looduslikest iseärasustest. Õpetuslikuks ja kasvatuslikuks eesmärgiks sel juhul on:

1. Omandada teadmisi koduümbruse reljeefist, kliimast, vetevõrgust, mullastikust, taimkattest ning nende vahel valitsevatest seostest; kohaliku materjali põhjal teha üldistusi ja järeldusi looduslike tingimuste kohta laiemas mastaabis — Eesti NSV või kogu vöötme kohta, kuhu kuulub vaadeldav ala.

2. Maastiku üksikute elementide näitel (paljandid, rändrahnud, mullad jt.) selgitada nende geneesi ja osatähtsust tervikliku loodusliku kompleksi kujunemisel. Paljanditega tutvumisel selgitada maa-koore arengut ja looduses toimunud muutusi pika perioodi kestel. Rändrahnude ja moreeni näitel selgitada mannerjää osa Eesti NSV reljeefi kujunemisel. Mullaprofiili käsitlemisel anda ülevaade mulla horisontidest, mulla tekke teguritest ja nende vastastikusel seostel.

3. Vaadelda ja mõõta inimese poolt loodud pinnavorme (kruusaauk, kuivenduskraav, veevarustuskanal) ja selgitada õpilastele, millist mõju avaldab inimene loodusele.

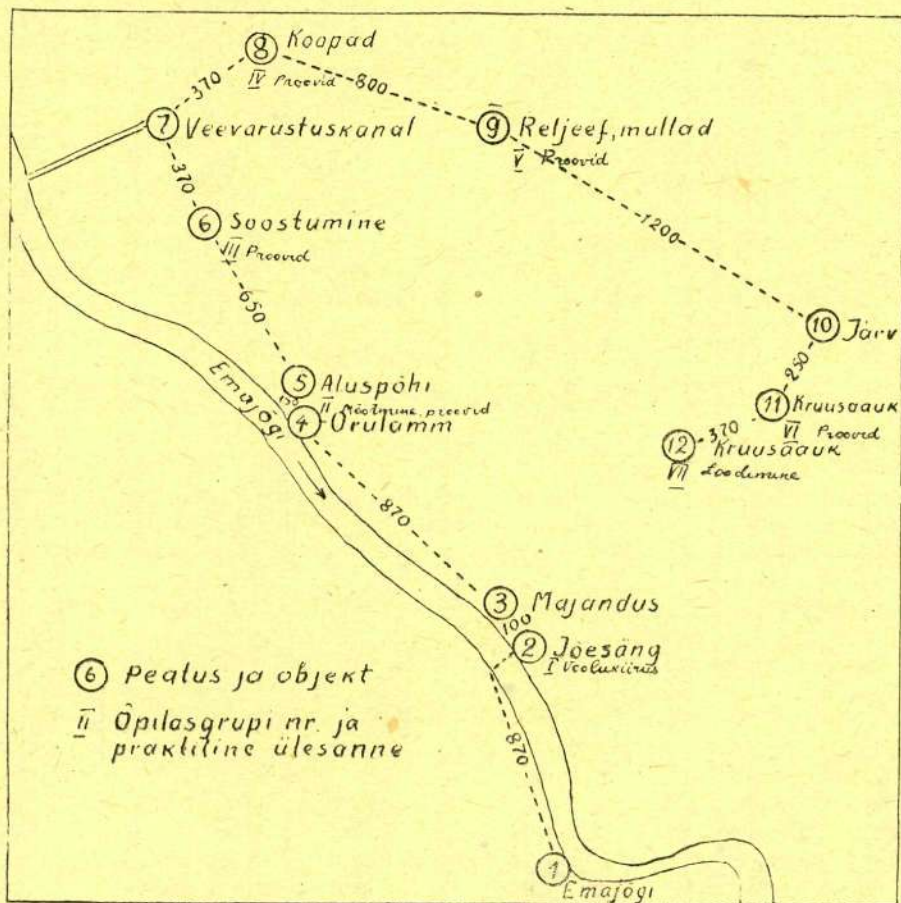
Kompleksse ekskursiooni praktiliseks eesmärgiks on:

1. Õppida kasutama koduümbruse topograafilist kaarti, kinnistades V klassis omandatud teadmisi ja oskusi kaardi ja kompassi kasutamisel.

2. Määrata jõe voolukiirust, loodida endavalmistatud nivelliiriga.

3. Õppida koguma, korrastama ja kasutama koduümbruse materjale (joonised, mullaproovid, kivimite näidised, märkmed, fotod) geograafia õppimisel.

Ettevalmistustöös osutasid autorile eriti hinnatavat abi kirjanduslikud teosed, mis pakkusid andmeid tähtsamate ekskursiooniobjektide kohta: Emajõe veerežiimist pikal perioodil, veepinna maksimaalsest ja minimaalsest tasemest mitmekümne aasta kestel, ajaloolisi andmeid ja legende Aruküla koobastest, mis äratasid õpilastes suurt huvi ekskursiooni vastu; vanade kohalike elanike jutustused neist muutustest, mis on toimunud Emajõe orus nende silma all (kuivenduskraavid, perioo-

Ekspursiooni marsruudi skeem.

diliselt funktsioneerivad allikad, lammid, madalate lammialade täitumine, koobaste teke kalmistu paljandis, veevarustuskanali rajamine jm.). Kõige nähtu, loetu ja kuuldu kohta koostas autor süstematiseeritud märkmed.

Pärast koduümbruse alaga tutvumist kirjanduslike allikate kaudu ja otsesel vaatllemisel on õpetaja järgmiseks sammuks ekskursiooni marsruudi koostamine vahetult looduses. Kogemused näitavad, et paraja töötempo juures, kus töö vaheldub puhkusega, läbivad õpilased umbes 2 km tunnis. Looduses teeb õpetaja marsruudi visandi, märkides ära ka peatused. Veel parem, kui õpetajal on vastava ala kaart, kuhu ta kannab marsruudi. Hea ülevaate annab ka skeem vaadeldavate objektide nimetustega ja õpilastele antavate praktiliste ülesannetega (vt. joon. lk. 363).

Juba varakult mõtleb õpetaja läbi õpilastele esitatavad küsimused ning märgib need üles. Sellega välditakse küsimuste juhuslik sõnastamine. Objektiga tutvumisel tungivad paljudel juhtudel küsimused ise esile. Samas võib ka õpetaja kohe veenduda, kas küsimused on õpilastele jõukohased. Küsimused ei tohi eeldada mehaanilist vastust, vaid peavad suunama õpilasi vaatlema ja vaadeldava objekti iseärasuste põhjal järeldusi tegema. Paremaid tagajärgi saavutatakse sel teel, kui õpetaja laseb küsimused õpilastel üles kirjutada kas varem või ka objekti juures ja jätab aega mõtlemiseks ning vastamiseks pärast objektiga tutvumist.

2. Õpilaste ettevalmistus ekskursiooniks.

Et ekskursioon täidaks temale seatud eesmärgi, peavad kõik õpilased tundma huvi selle vastu ja töötama aktiivselt. Õpilaste aktiivsus vaatllemisel võimaldab vaadeldavat kindlamini meelde jätta. Kõik see nõuab õpilaste teatavat ettevalmistamist ekskursiooniks.

Ekskursioonile eelnevas geograafia tunnis toimuski õpilaste ettevalmistamine. Tehti teatavaks ekskursiooni eesmärk ja vaadeldavad objektid. Ekskursiooni alaga tutvuti esiteks Eesti NSV kaardi (1 : 600 000) järgi, millelt selgus, et ekskursiooni ala jääb Tartu linnast põhja poole. Orienteerideks sobisid üldtuntud objektid — Emajõgi, Tartu—Tallinna maantee jt. Järgnevalt tutvuti ekskursiooni ala skeemaatilise kaardiga, mis oli valmistatud Eesti NSV kaardi järgi ning mida kohapeal oli täiendatud. Iga õpilane sai oma käsutusse koduümbruse skemaatilise kaardi valguskoopia (joon. lk. 363). Koolides, kus pole suuremõdulist kaarti, tuleks õpetajal koostada koduümbruse plaan ja lasta see õpilastel kopeerida (iga grupi jaoks 1 kaart). On mõeldav ja soovitatav, et õpetaja rakendaks koduümbruse plaani valmistamisel tööle ka õpilasi. Kord valmistatud plaani võib kasutada aastaid.

Valguskoopialt leiti tähtsamad objektid, määrati kindlaks Emajõe voolu suund, leiti linnast väljuvad maanteed, määrati mitmesuguste punktide absoluutsed kõrgused samakõrgusjoonte järgi, mis võimaldas väljas kergemini järeldusi teha ala reljeefi iseloomu kohta. Harjutati kaardi orienteerimist kompassi järgi klassis, tutvuti marsruudiga, kanti kaardile ekskursiooni lähte- ja lõpp-punkt.

Õpilaste jaotamisel gruppidesse (ä 4 õpilast) tuli igale grupile anda mingisugune praktiline ülesanne, mis märgiti ekskursiooni märkmikku.

Individuaalset tööjaotust grupi liikmete vahel aitas organiseerida grupi poolt valitud grupijuht: kes võttis kaasa labida või varus paberi ja etikette proovide jaoks, kes valmistas loodimisriista — niveliiri jne.

Ekskursioonile minnes teadsid õpilased, et ees on tõsine töö ja et distsipliin on niisama range kui õppetunniski. Grupist eemaldumine oli keelatud, sest ekskursioonil tuli viibida ohtlike kohtade läheduses: varisev paljandi serv, eksimise võimalused Aruküla koobaste pikkaes maa-alustes käikudes jne.

3. Ekskursiooni läbiviimine Tartus.

Tartu linna asend ja looduslikud tingimused on tihedalt seotud Emajõeaga, mille veerežiim omakorda sõltub kliimast ja teistest teguritest ja mis on avaldanud silmanähtavat mõju reljeefile, kujundades aegade jooksul laia lammoru erinevate muldade ja taimkattega. Inimene on tunduvalt muutnud jõe looduslikku ilmet: kohati on ta piiranud jõesängi betoonseinaga, kohati rajanud kaldavalle roheliste allee-dega jne. Eeltoodud asjaolud langetasid valiku Emajõeale kui tähtsamale vaatlusobjektile. Alustamegi sellega tutvumist.

1. peatus *Emajõe veemõõdulati juures (end. Kivisild). Üldisi andmeid Emajõest. Veepinna absoluutne kõrgus.*

Õpilased orienteerivad kõigepealt ala kaardi, algul kompassi järgi, siis nähtavate kohalike objektide järgi ja kannavad valguskoopiale peatuse nr. 1. (Igal peatusel on õpilased kohustatud tähistama valguskoopial oma asukoha, mida edaspidistel peatustel enam ei nimetata. Nende pealekandmise täpsust kontrollib õpetaja pärast ekskursiooni.)

Seejärel tutvustab õpetaja õpilasi üldiste andmetega Emajõe kohta. (Pikkus 104 km, jõgikonna pindala 9958 km², laius 23 — 100 m, sügavus 4 — 9 m jne.). Õpilased teavad oma tähelepanekute põhjal jutustada Emajõe termilisest ja hüdrorežiimist: talvel kattub jõgi jääga, kevadel esineb kõrgvesi ja lammi madalamate alade üleujutus, suvel veetase langeb jne. Jõutakse järeldusele, et nimetatud muutused erinevatel aastaegadel ja perioodidel on tingitud kliimast. Nii selgub veekogu seos kliimaga.

Veemõõdulati järgi määravad õpilased veepinna absoluutse kõrguse. On teada lati «0» absoluutne kõrgus (29,51 m); latil tehtav lugem näitab veetaseme kõrgust üle nullseisu. Iga õpilane märgib nüüd latilt lugemi ja arvutab välja veepinna absoluutse kõrguse. Andmeid võrreldakse maksimaalsete ja minimaalsete veeseisudega.

Samast punktist paistab ka Toomemägi (abs. kõrgus 65 m). Õpilased hindavad silma järgi kõrguste vahet.

Õpilastele selgitatakse veerežiimi igapäevase vaatluse tähtsust. Ühegi tehnilise ehituse (sild, hüdroelektrijaam) projekteerimine ei ole mõeldav ilma eelnevate vaatlusteta jõe veerežiimi kohta. Andmeid veetaseme muutuste kohta vajatakse ka laevaliikluses.

2. peatus *Komsomoli tänava sillal. Jõesäng, voolu suund ja kiirus.*

Kõik õpilased mõõdavad sammudega jõesängi laiuse silla kohal, määravad kompassi järgi jõe voolu suuna (kagu). Üks grupp õpilasi mõõdab voolu kiiruse (ligikaudu 0,3 m/sek.). Pärast praktilisi töid esitatakse õpilastele küsimusi, mis aitavad neil mõista seost ala reljeefi

ja veerežiimi vahel. «Miks Emajõgi voolab kagu suunas?» — «Kagu suunas on maapind kaldu.» Voolu kiiruse järgi järeldatakse, et jõgi on aeglase vooluga. Küsimus «Miks jõgi voolab aeglaselt?» paneb õpilased mõtlema põhjustele, millest see on tingitud. Vastus «Maapinna kallakus on väike» toobki välja seose voolu kiiruse ja reljeefi vahel.

3. peatus saeveski kanalil. Emajõe majanduslik kasutamine.

Õpilased on tähele pannud, et Emajõge kasutatakse laevatamiseks, palkide parvetamiseks, kalapüügiks, mõnede tööstusettevõtete veega varustamiseks. «Miks jõe vee-energiat ei kasutata?» — «Aeglase vooluga tasandikujõel on vähe energiavarusid.» Järelikult voolu kiirus sõltub reljeefist, sellest omakorda ka jõe majanduslik kasutamine. Aeglase vooluga jõgesid kasutatakse laevatamiseks, kiirevoolulisi ja kärestikulisi jõgesid — vee-energia saamiseks. Siin on kohane tuua näiteid Narva jõe kasutamise kohta ning sellest, kuidas kasutatakse NSV Liidus mitmesuguseid jõgesid.

4. peatus Emajõe orulammil. Jõgi reljeefi kujundava tegurina.

Õpilased hindavad silma järgi lammi laiust ja kuju, teevad lammi ristlõike joonise märkmikku ja kirjutavad juurde orutuubi nimetuse (lammorg). Võrreldakse jõesängi laiust orulammi laiusega. Küsimus «Kuidas on tekkinud lai orulamm?» viib õpilased järeldusele, et lammi kujundajaks on olnud jõgi ise veerikkamatel aegadel. Jõe kaldal, mis peatuse lähedal on võrdlemisi madal, kuid siiski järsk, vaadeldakse jõe vooluvete uuristavat toimet jõesängile.

5. peatus aluspõhja paljandi juures. Tartu ümbruse aluspõhi.

(Paljandis paistavad vana aegkonna kesk-devoni setted, mis on tekkinud umbes 250 miljoni aasta eest madalmeres. Punane devoni liivakivi paljandub mitmes kohas Lõuna-Eestis. Põhja-Eestis on aluspõhjaks paas. Aluspõhi on kaetud moreeniga — kividerohke savise ainesega, mis on nähtav paljandi ülemises osas. Paljand on huvitava geoloogilise mineviku peegeldajana võetud looduskaitse alla.)

Õpilased tutvuvad paljandi ehitusega ja mõeldavad selle kõrguse, teevad joonise, millel eraldatakse moreenikiht (1,5 m) paljandi ülemises osas. Võetakse proove erinevatest kihtidest, pakitakse need paberisse ning varustatakse etikettidega.

Küsimus «Millist osa etendab aluspõhi reljeefi kujunemisel?» on VI klassi õpilastele raske. Ainult õpetaja abiga võivad nad teha järelduse liivakivi ja pae erineva vastupidavuse kohta vee uhtuvalle toimele, millest ongi tingitud laiad lammorud devoni liivakivi aluspõhjal Lõuna-Eestis (ka Tartu ümbruses) ja kitsad sätkorud Põhja-Eesti paesel aluspõhjal. Et liivakivi on kergesti uhutav, paas aga kõva ja vastupidav, selgub kahe kivimi proovi võrdlemisel ja katsetamisel, mida võib teha klassis pärast ekskursiooni.

Edasi kulgeb marsruut mööda Emajõe märga orulammi, kus õpilased käigu peal veenduvad, et lamm on soostunud ning märg ja et lammiala kasutatakse heinamaana; kõrgematel kohtadel laiuvad juurviljapõllud. Ületatakse kuivenduskraave.

6. peatusel püütakse selgusele jõuda, mis põhjustab soostumise.

Grupp õpilasi kaevab augu — mullaprofiili — muldadega tutvumiseks. Auku koguneb kiiresti vesi. Mullakihis paistab rohkesti kõdunemata taimejäänuseid. Mullaproov võetakse kaasa. Õpilased järelda-

vad, et soostumist põhjustab liigniiskus, mille vastu inimene võitleb kuivenduskraavide rajamisega. Liigniiskus aga on tingitud reljeefist — vähesest maapinna kallakust madalal alal, kus jõe kevadise kõrgvee äravool on takistatud. Lisaks sellele valguvad siia veed kõrgematelt ümbruse aladelt.

7. peatus veevarustuskanali juures. Siin tutvutakse Emajõe vee kasutamiseega konservitehase põldudel juurviljade kastmiseks.

Emajõe vesi juhitakse mööda kanalit oru veeru jalamini, kust see mootori jõul pumbatakse kõrgel pervel asuvasse suurde puunõusse. Puunõu on asetatud maapinnast nii kõrgele, et hõlpsasti saab täita tsisterne. Siit veetakse vesi tsisternides põldudele.

8. peatus Arukiila koobaste juures. Koobaste ehitus. Mikroreljeefi vormid.

(Koopad on tuntud juba möödunud sajandist. Inimene on uuristanud ulatuslikud maa-alused käigud liivakivi kihti umbes 10 ha suurusel alal. Käikude kõrgus ulatub 1—1,8 m. Koobaste ümbruses on maapind auklik, mis on koobaste varisemise tunnuseks. Koopad on võetud looduskaitse alla.)

Õpilased tutvuvad koobaste seesmise ehitusega, võtavad kivimite proove ja võrdlevad neid paljandilt võetud proovidega. Selgub, et nii paljandil kui ka koobastes on tegemist liivakiviga. Viimastes on see ainult valgem ja vähem pude. Järelikult ka koopad (0,5 km paljandist eemal) asuvad aluspõhja — devoni liivakivi kihtides. Nagu paljandil, nii näeme ka siin aluspõhja peal moreeni — mannerjää poolt kaasakantud ja ümberkujundatud savist, liivast, kruusast ja munakaist koosnevat materjali.

Siin tehakse lühike puhkus.

9. peatus linnast 0,8 km kaugusel avaral maastikul. Linna ümbruse reljeef ja mullad.

Igale õpilasele on antud ülesanne: määrata kaardi järgi asukoha absoluutne kõrgus (lähedal kulgeb 45 m samakõrgusjoon) ning välja arvutada, mitu meetrit on see ala Emajõe veetasemest kõrgemal. Veendutakse väikestes kõrgusvahedes ja tasases reljeefis. Igas ilma-kaares laiub lainjas tasandik, mis on tingitud ühtlaselt maapinda katvast moreenikihist. (Mannerjää taganemine toimus ühtlase kiirusega, jättes maapinnale võrdlemisi ühepaksuse moreenikihi, millest ongi tingitud ala tasane reljeef). Õpilased osutavad kaugel põhja pool paistvatele kõrgematele metsaga kaetud küngastele, need on Vooremaa vööred.

Samas vaatluspunktis tehakse teine mullaprofiil. Profiilis võib näha tumedamat ülemist ning selle all heledamat, halli leetehorisonti. Meil on tegemist Tartu ümbrusele iseloomulike nõrgalt leetunud kamarleetmuldadega liivsavimoreenil. Seda võrreldakse 6. peatusest kaasavõetud mullaprooviga. Paistab terav vahe värvuses, struktuuris, koostises, niiskuses jt. tunnustes. «Millest on tingitud muldade erinev iseloom?» Põhjuste loetelus ilmnevad järgmised tegurid: reljeef, veerežiim, taimeestik jt.

Siinjuures võib selgitada mulla tekke tegureid ja nendevahelisi seoseid, valmistades õpilasi ette VII klassi programmi materjali omandamiseks. Õpetaja jutustab, milline oli maastik pärast mannerjää taga-

nemist. Ala oli kõikjal kaetud moreenikihiga, milles esines rohkel arvul rändrahned, mulda kui niisugust siis veel ei olnud. Järelikult tekkis muld hiljem moreenikihil — lähtekivimil — pika perioodi kestel, omandades järk-järgult oma praeguse iseloomuliku ilme. Milliste tegurite mõjul tekkis muld, selgub profiili lähemal vaatlemisel. Paistavad taimede juured, loomakeste ja putukate käigud, niiskuse ja õhu olemasolu mullas viitab kliima mõjudele. Ka inimene mõjutab mullastikku maaharimise ja kuivendamisega. Kõik eeltoodud tegurid on omavahel väga tihedas seoses ja nende vastastikune mõju on suur. Kui muutub veerežiim, mille kutsus esile inimene, muutub ka muld, selle mõjul omakorda taimkate jne.

Mullaproovid pakitakse korralikult paberisse ja võetakse kaasa.

10. peatus Raadi järve kaldal. Järv maastiku muutuva elemendina.

(Järve pikkus 395 m, laius 195 m, pindala 5 ha, maksimaalne sügavus 6,25 m. Umbjärv.)

Järve vaatlemisel luuakse kujutlus teisest sisevete tüübist, mille poolest Eesti NSV on eriti rikas. Järvede rohkuse on põhjustanud minevikus ala katnud mannerjää ja selle sulamisel tekkinud vee tegevus. Järve kaldal aga on näha kohati kaugele vette tungivat taimkatet, mis viitab järve kinnikasvamisele — järvede üldist arengut iseloomustavale nähtusele.

11. peatus uues Raadi kruusaaugus. Mannerjää sulavete settematerjal. Pinnavormi teke inimese majandusliku tegevuse tulemusena.

(Kruusaaugu sügavus 25 m, pikkus 400 m, laius 400 m).

Vaadeldes kruusaaugus paljanduvaid settelademeid, paistab nende erinevus devoni paljandist. Korrapäraselt ladestunud peenes kruusas on rohkesti ümarakujulisi kive, mis viitavad vooluvete tegevusele. Järelikult näeme siin Tartu ümbrusele iseloomuliku devoni hiivakivist aluspõhja asemel mannerjää sulavete settematerjali suures paksuses (25 m). Kruusaaugu idaosas võib näha jällegi devoni liivakivi. Mannerjää sulavete settematerjal võis nii suures ulatuses kuhjuda aluspõhjas esinevasse eeljää-aegsesse süvendisse.

«Kuidas tekkis vaadeldav pinnavorm?» Ei ole raske taibata, et ulatusliku kruusaaugu kui ühe makroreljeefivormi kujundajaks on olnud inimene oma majandusliku tegevusega. Kruusa veetakse siit teede katteks ja kasutatakse kohapeal mitmesuguste betoon-ehitusdetailide valmistamiseks. Põgusalt tutvutakse tööprotsessiga augu põhjas asuvas betoonitsehhis. Võetakse kaasa proove: kruusa ja kive.

12. peatus vanas Raadi kruusaaugus. Silmamõõdu harjutamine ja praktilised tööd.

Õpilased mõõdavad endavalmistatud nivelliiri abil vana kruusaaugu sügavuse, tulemuseks saadakse 14 m; sammudega mõõdetakse pikkus ja laius (400 × 190 m). Ka selle negatiivse pinnavormi loojaks on olnud inimene. Kirde-Eestile on iseloomulikud inimese loodud positiivsed pinnavormid suurte tuhamägede näol.

4. Ekskursiooni tulemuste kokkuvõte.

Kokkuvõtva vestluse ajal ekskursioonil tehtud vaatluste kohta istume kruusaaugu pervel. Muljete kinnistamiseks ja paremaks meeldejätmiseks antakse õpilastele kodutööks kirjalik ülesanne teemal «Mida

huvitavat nägin ekskursioonil» või vastata vestluse põhiküsimustele, näiteks:

1. Iseloomustage Tartu ümbruse reljeefi.
2. Milliste tegurite mõjul on kujunenud reljeef?
3. Millised nähtused väljendavad seost Emajõe veerežiimi, reljeefi ja kliima vahel?
4. Millised tunnused kõnelevad mannerjää esinemisest Eesti alal?
5. Milliste tegurite mõjul on kujunenud mullakiht?
6. Millist mõju avaldab inimene loodusele?
7. Milleks kasutatakse Emajõe, muldi, maavaru (kruus) jne.

5. Ekskursiooni materjalide kasutamine õppetöös.

Kaasatoodud aluspõhja, kivimite, mulla- ja moreeniproovid paigutatakse kooli õppevahendite kogusse. Kõik need koos fotode ja vastavate kirjeldustega on väärtuslikeks õppevahenditeks VII klassi geograafia kursuse käsitlemisel.

Järgmisel õppeaastal on õigem alustada geograafia kursust Eesti NSV füüsilise geograafiaga, seejärel tuleks NSV Liidu geograafia. Nii siirdume tuntult tundmatule, lähemalt kaugemale. Õpilastel on juba olemas teatav ettekujutus koduümbruse loodusest. Ekskursioonil tehtud tähelepanekuid, omandatud kujutlusi ja kogutud materjale kasutatakse VII klassis järgmiste teemade: «Pinnaehitus», «Maavarad», «Siseveestik» ja «Mullastik ja taimkate» käsitlemisel lähtematerjalina ning NSV Liidu vastavate looduslike tingimuste käsitlemisel võrdlusmaterjalina.

Looduses esinevate keeruliste nähtuste lahtimõtestamine otseste tähelepanekute ja vaatluste korras võimaldab luua õpilastes kujutlust nähtuste ja elementide vahelisest seosest, arendada neis dialektilis-materialistlikku maailmavaadet.

Meil ei tarvitse otsida näiteid kaugetelt matkadelt või autosõitult, iga kooli ümbruses leiame neid külluses. Kasutagem need ära geograafia õpetamisel!

Kirjandust:

- R. Kask, Eesti NSV muldade määraja, Tallinn, 1957.
Koduümbruse uurimine matkadel ja ekskursioonidel, Vabariikliku Laste Turismi-Ekskursiooni Jaama väljaanne, Tallinn, 1957.
E. Mark, Aruküla koobastikust, «Eesti Loodus» nr. 1, 1958.
K. Orviku, Tartu linna hüdrogeoloogia, Tartu, 1946.
L. Reintam ja I. Rooma, Tartu rajooni mullastik, Tartu, 1953.
A. Wellner, Sisevete Büroo Aastaraamat, Tallinn, 1924.
A. H. Матвеева, Наблюдения и географические экскурсии в природу, изд-во АПИ РСФСР, Москва, 1957.

Hääle arendamisest üldhariduslikus koolis.

R. PÄTS.

Tähtsaks osaks üldharidusliku kooli muusikalises kasvatustöös on hääle arendamine. See toimub eeskätt laulurepertuaari läbitöötamise, aga osalt ka spetsiaalsete hääleharjutuste kaudu, mida järjekindlalt nii laulutundides kui ka kooritöös rakendatakse.

Kahjuks peab ütleva, et laulutundides piirdatakse väga sagedasti siiski üksnes lauluviisi selgeksõpetamisega, aga hääleharjutuste juures — vaid nende formaalse mahalaulmisega, tungimata asja tuumasse ja seadmata mingit kindlamat eesmärki.

Et õpilaste hääle arendamise suhtes enam-vähem ühtlastele seisukohtadele läheneda ja see kindlatele tööprintsipiidele rajada, toogem allpool lühiülevaade sellega seoses olevaist põhiküsimustest. Selleks vaadeldgem: 1) hääleelundi mehaanikat, 2) hääle arenemist imikueast kuni noorukieani, 3) laululise hingamise arendamist ja 4) hääle kujundamist.

Hääleelundi mehaanikast.

Nagu teada, tekib hääle häälekurdude võnkumisel. Tavaliselt on häälekurrud teineteisest teatud kauguses, kusjuures nende vahel tekkiv häälepilu on küllaldane tavalise, nn. hääletu hingamise jaoks. Niipea kui osutub aga vajalikuks hääle tekitamine, tõmbuvad häälekurrud pingule ja lähenevad teineteisele tihedalt. Väljahingatav õhk, mis nüüd surve mõjul läbi tiheda häälepilu tungib, paneb häälekurrud võnkuma. See võnkumine põhjustabki heli.

Laulmisel võib tähele panna kaht tugevasti erinevat hääle moodustumise põhilaadi. Üks neist toetub rinnaregistrile, teine aga falsettregistrile ehk nn. pearegistrile.*

Rinnaregistrit iseloomustab füsioloogilisest küljest häälepilu täielik sulg, häälekurdude täieulatuslik võnkumine ja alumiste ehk rinnaresonaatorite täielik rakendamine, akustilisest küljest aga — ülemhelide (kaashelide) küllus ja helisevus. Kõik see annab häälele mahlaka, värvika ja kõlarikka, võib-olla isegi liialt lopsaka ilme.

* Hääle registri all mõistame rida üksteisele järgnevaid ühetaolise värvinguga helisid, mis on tekkinud ühe ja sama mehaanilise alprintsipi rakendamisest hääle moodustamisel. Et ühe registri helirida erineb teisest, sest see on tekitatud eelmisest erineva mehaanilise printsipi rakendamisest, siis on igal registril omalaadne värving ja ulatus. Kuid teatud ulatuses võivad registrid teineteist katta, s. t., et ühe registri piirtoonid võivad kuuluda samaaegselt ka sellele järgnevasse registrisse.

Falsettregistrit iseloomustab füsioloogilisest küljest mittetäielik häälepilu sulg, häälekurdude osaline, siseääreline võnkumine, ülemiste ehk pearesonaatorite rakendamine ja väiksem õhutarvidus, akustilisest küljest aga — põhitooni esilekerkivus ja kaashelide kasinus. See kõik annab häälele kahvatu, värvitu ilme.

Poistel kuulub umbes $\frac{2}{3}$ hääle ulatusest rinnaregistrisse ja $\frac{1}{3}$ pearegistrisse, tüdrukutel aga $\frac{1}{3}$ rinnaregistrisse ja $\frac{2}{3}$ pearegistrisse.

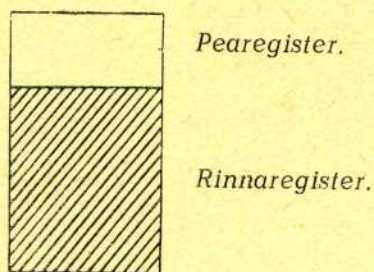
Et rinna- ja falsettregistri toonid on kõla iseloomult väga erinevad ja nende kasutamine kõrvuti teeks ettekande liialt «kirjuks» (vrd. joodeldamisega), siis on ilunõuete seisukohast üheks tähtsamaks ülesandeks kujundada õpilaste häälekurdude rakendus selliseks, et see võimaldaks kogu ulatuses enam-vähem ühtlase, s. o. esteetilise ilmega hääle. Teeks, mis viib häälekõla ühtlusele, on segaregistri (nn. miksti) väljaarendamine.

Segaregistri kujundamise üheks võimaluseks on kõrilihaste seesugune rakendamine, mille puhul rinnaregistri jaoks vajalike lihaste tegevus on vaid osaline, kuid falsettregistri siseääreline tegevus on arendatud ulatuslikumaks.

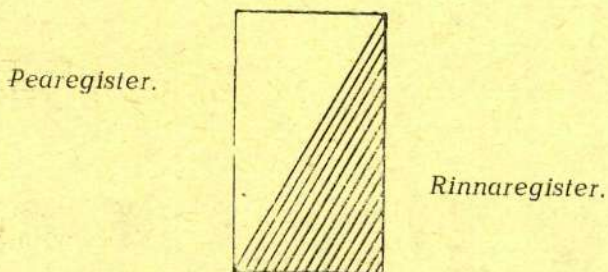
Niisiis on segaregistrilisel laulmisel rakendatavad nii rinna- kui ka pearegister, kusjuures rinnaregister mitte nii ulatuslikult nagu täispingelisel laulmisel ja pearegister mitte nii tagasihoidlikult kui falseti puhul.

Hästi väljaarendatud segaregister ongi painduva ja kõlarikka laulmise tähtsamaks eelduseks. Muidugi, olenevalt inimese häälelistest põhiomadustest, võivad segaregistris kas falsett- või rinnaregistri toonid ülekaalukalt esineda, millest kujunebki hääle iseloom (lüüriline, dramaatiline jne.).

Inimhääle looduslikku struktuuri võiksime kujutada järgneva skeemina:

Väljakujunenud segaregister võiks olla kujutatav alljärgnevalt:

Kuigi falseti tähtsust on paljud laulupedagoogid eitanud ja falseti- list hääle moodustamise viisi koguni alavääristanud, ometi tuleb mär- kida, et segaregistri väljakujundamisel on falseti osaline rakendamine siiski kõige lihtsamalt eesmärgile viivaks teeks.

Hääleelundi mehaanikas etendavad tähtsat osa ka *resonaatorid*, s. o. ka *jastamiselundid*. Kui kopsu tegevus annab hää- lele peamiselt jõulisuse ja häälekurdude pingest oleneb hääle kõrgus, siis hääle värvingu kujundamise olulisemaiks tegureiks ongi resonaa- torid. Resonaatoreist olenevad kaashelid, nende tugevus ja koostis, mis üheskoos annavadki häälele värvingu, millele avaldab omapoolset mõju ka häälekurdude ehitus (nende pikkus, jämedus, pinge) ja hääle tekitamise harjumused.

Et mõista, kuidas kujuneb hääle värving, peab teadma, et kõrist kandub heli tervele resonaatorite reale, kus põhiheli ja ühed kaashelid võivad kõveneda, teised aga tuhmuvad. Järelikult heli, väljudes reso- naatoreist, on oma jõult ja kvaliteedilt muutunud, sest ühed kaashelid saavad kõlavama, teised aga tuhmima ilme. Et aga mõningate reso- naatorite kuju võib tahtlikult muuta, on resonaatorite otstarbeka kasu- tamise oskus hääle moodustamisel suure tähtsusega.

Millised on resonaatorid, mis mõjustavad hääle kvaliteeti?

Nendeks on kõigepealt rindkere alumise resonaatorina ja kõri-, nina- ning suuõõs ülemise resonaatorina. Kui rindkere ühes kopsude ja bronhidega alumise resonaatorina oma stabiilse kujuga on peamiselt hääle kõvendajaks, siis ülemised resonaatorid (kõri-, suu- ja ninaõõs), mis on võimelised ka oma kuju ja mõõtmeid muutma, mõjustavadki heli kvaliteeti.

Hääleelundi anatoomia ja mehaanika tundmine on aga tähtsaks eelduseks hääle kujundamise teadlikul juhtimisel.

Hääle arenemisest imikueast noorukieani.

Võrreldes lapse, naise ja mehe häält, leiame neis erinevusi ulatu- ses, jõus, värvingus ja üldse hääle karakteris. Tekib küsimus, mis põh- justab selliseid erinevusi. Erinevuste peamiseks põhjustajaiks on hääle- elund ja hingamis- ning kajastamiselundid, mis alates lapseest kuni täiskasvanu eani teevad läbi teatava arenemisprotsessi seoses inimese füüsilise ja vaimse arenguga.

Peatudes hääle ulatuse juures peab märkima, et vastavate uuri- muste järgi on selgunud laste hääle ulatuse laienemine ühenduses vanusega keskmiselt alljärgnevalt (H. Gutzmanni järgi):

Hääle ulatus ja selle arenemine on tihedas sõltuvuses lapse üldise kehalise arenemisega. Et lapse häälekurrud täiskasvanutega võrreldes

on õrnemad ja väiksema vastupidavusega pingetele, siis on ka lapse hääl vastavalt õrnem ja väiksema jõuga. Vanuse suurenedes muutuvad häälekurrud vastupidavamaks, millega seoses muutub lapse hääl kõlavamaks, vastupidavamaks ja asjatundlikul juhtimisel ka painduvamaks. Ühenduses kõri ja kogu organismi kasvuga kulgeb see protsess esialgu väga aeglaselt, seejuures ilma karaktersete erinevusteta tütarlaste ja poiste vahel. Alles hiljem, murdeaja saabumisel, hakkab poiste kõri tütarlastega võrreldes kiirenevas tempos kasvama. See ajajärk, mis meie kliimas saabub umbes 13—15 a. vanuses, tütarlastel isegi pisut varem, on tuntud häälemurde- ehk mutatsiooniaajajärguna.

Kui sel ajal tütarlaste häälekurrud pikenevad üsna vähesel määral, siis poiste omad kasvavad suhteliselt märksa rohkem (enne häälemurret 14—15 mm, pärast häälemurret kuni 20 mm).

Need orgaanilised muutused kõris avalduvad esmajoones hääle ulatuse ja hääle värvingu muutumises. Tütarlaste puhul on need muutused vaevalt märgatavad, kuid poiste diskantne hääl muutub häälekurdude pikenedes kas tenoriks või bassiks.

Poistel kestab murdeajajärk paarist kuust paari-kolme aastani, enamikel juhtumel on selle kestuseks ümmarguselt üks aasta.

Tähelepanekud on näidanud, et häälemurre kulgeb küllaltki erinevalt.

Ei ole harvad juhtumid, kus poiste hääl muutub väga aeglaselt, nii neile enestele kui ka teistele peaaegu tähelepandamatult, kusjuures vaid ajuti avaldub mõningat häälelist kähedust ja väsimust. Sellisel mutatsioonil põimuvad meeshääle kõlaelemendid lapsehääle järkjärgult: ühenduses madaltoonide juurdetulekuga kaovad järjest ülemised toonid, kuni hääl on muutunud oktaavi võrra madalamaks. Niisugusel korral ei teki laulmisel raskusi, sest häälemurre sarnaneb siin tütarlaste mutatsiooniprotsessiga. Et tütarlastel häälekurrud peaaegu samaks jäävad, ei madaldu nende hääl, vaid ühenduses hääleelundi, hingamis- ja kajastamiselundite väljakujunemisega muutub see sisukamaks ning kõlavamaks.

Ent enamail juhtudel hakkab poiste hääl laulmisel ja isegi kõnelemisel katkema. Tekivad ootamatud bassivärvinguga, sageli jämedakoelised madaltoonid, mis äkki kõrgtoonidele üle hüppavad. Taoline hüplemine nii kõnes kui ka laulmisel on tingitud sellest, et häälekurdude kiirel pikenedes ei suudeta neid veel küllaldaselt valitseda ja see tekitabki niisuguse ebastabiilsuse. Esialgu avaldub niisugune kindlusetus üsna sagedasti, siis aga järkjärgult harvemini, kuni poisihääl on täielikult mehehääleks muutunud.

Esineb ka niisugust mutatsiooni, kus lapsehääle muutub järsku kähedaks, mis mõnikord kuni hääle kaotuseni ulatub. Kui hääle kähedus teatava aja järel möödub, osutub poisihääl juba poolenisti mehehääleks. See on mutatsiooni kiirprotsess. Sellisel juhul omandab poiste hääl kiirelt oktaavi võrra madalama kõla.

Ühenduses kõrikõhrede ja häälekurdude kiire kasvuga ning hääle tekkimise muudatustega mutatsiooni-ajajärgul ilmneb kõriõõnes mitmesuguseid haiglasi nähtusi. Neist sagedasemaks on limanaha punetamine, mis teatud tingimustel võib soodustada katarraalsete nähtuste tekkimist.

(Järgneb.)

Kirjandeist ja mõnest teisest küsimusest.*

A. JÄRV,

A. H. Tammsaare nim. Tartu I Keskkooli õpetaja.

Ajapikka on koolis kujunenud emakeele õpetamisel vajalikuks töövormiks kirjanid nii kirjanduslikel kui ka nn. vabadel teemadel.

Märkamatu on aga kirjandist kujunemas või kujunenud oma-moodi kontrolltöö liik, mille abil kontrolliti ja kontrollitakse õpilaste teadmisi selle või teise ilukirjandusliku teose sisu ja tegelaskujude kohta. See ei ole aga kirjandi ülesanne!

Kirjandi kaudu peab selguma kirjutaja oskus küsimusi analüüsida, lahti mõtestada ja loogiliselt lahendada. Kõik see omakorda tõestab ka töö autori mõtlemise iseseisvust, mõtlemise loogilisust üldse, tema järeldamisoskust jne. Kirjandis avalduvad kirjutaja tõekspidamised kirjandusküsimustes, eriti aga tema ideoloogilised tõekspidamised ja teadmiste ulatus kõige mitmekesisemates küsimustes; avaldub oskus õigesti seostada minevikku ja olevikku ning palju teisi küsimusi.

Loomulikult käib kõige sellega kaasas ka autori õigekirjaoskus.

Seega annab kirjand töö autorist küllaltki avara ja mitmekülgse pildi, mida ei suuda saavutada ükski teine liik kirjalikest töödest.

Esimesel pilgul võib näida, et küsimus on ainult teemades: anna õpilasele väga hea teema ja kirjandidki selle järel on «head» ja «väga head». Oleks see ainult nii! Tegelikult on küsimus palju komplitseeritum ja sõltub mitte ainult teemast, vaid väga paljudest teisestki küsimustest. Allakirjutanu arvates on siin üheks peamiseks probleemiks õpilaste ettevalmistus kirjandite kirjutamiseks kogu kooliaja jooksul.

Püüaksime alljärgnevas vaadelda mõningaid mõtteid, mis on kerkinud tulipunkti sees kirjadiõpetusega, kirjandi enese, kirjanduse ja mõne teise küsimusega sellega ühenduses.

Koolis ei tekita erilisi probleeme etteütlus oma mitmesuguste liikidega (õpetav, kontrolliv, kordav, loov jt.). Nende kirjutamine on tihedasti seotud ja sõltub ühe või teise grammatilise küsimuse või teema käsitlemisest. Siin on abiks ka meetoodiline kirjandus. Hoopis keerulisem on lugu ümberjutustuste ja kirjanditega. Õpitava grammatilise materjaliga on loomulikult needki seotud, kuid nimetatute laad on siiski palju kordi avaram ega piirdu ainult ühe või teise grammatilise küsimusega.

Kirjandite puhul on kõige valusamaks küsimuseks — kuidas õpetada õpilasi kirjutama häid kirjandeid. Kirjadiõpetusest ei ole meil peaaegu midagi trükist ilmunud, mis teeniks meetoodika eesmäärke. Küll on aga korduvalt kritiseeritud kõiki võimalikke instantse õpilaste halbade kirjandite pärast.

* Avaldatakse mõttevahetuse korras.

Kirjandiõpetusega tuleb alustada juba esimesest klassist. I klassis on vaja õpetajal emakeele tundides lugemisoskuse õpetamise kõrval tõsiselt tähelepanu pöörata ka õpilaste jutustamisoskuse arendamisele. Väga paljudel juhtudel osutavad algklasside õpetajad just sellele tööloigule minimaalset tähelepanu. Kogu töö toimub peamiselt lugemisoskuse ja ilmeke lugemise vilumuste treenimiseks. Kahtlemata on seegi tööloik olulise tähtsusega, kuid väljendusoskuse arendamisel siiski ühekülgne.

Algklasside õpetajad kasutavad tundide illustreerimiseks sageli mitmesugust pildimaterjali, mis tihti jääb ainult illustratsiooniks. Lugemispalas oli juttu oravast, koerast, varesest või mõnest teisest loomast ja linnust. Õpetaja näitab pildil olevat looma, ja sellega töö seekord piirdubki. [Vahemärkuseks. Meie koolid on vajaliku pildimaterjali poolest väga vaesed. Mõningal määral enam leidub pilte vanemates koolides, kuid needki pildid on aegunud ja sageli kajastavad elu 50 ja isegi 100 aastat tagasi. Haridusministeeriumil tuleks kirjastuse «Eesti Kunst» kaudu organiseerida värviliste pilditahvlite (igal aastal vähemalt 15—20 nimetust) trükkimist suures formaadis (ca 100×75 cm)].

Iga pildi demonstreerimisega ühenduses tuleb leida aega ja alati vähemalt 1 — 2 õpilasel lasta jutustada sellest, mida on pildil kujutatud. Kõike seda on vaja teha mitte ainult emakeele tundides, vaid ka aritmeetika (sisu siis vastav), ajaloo, geograafia ja loodusteaduse tundides. Peame arvestama esmajoones seda, et põhilise tähtsusega vilumused suulise kõne alal saavad õpilased algklassidest, millele tuginedes on järgnevatel klassides nii õpilasel kui ka õpetajal palju kergem edasi minna.

Varem ei pakkunud aabits kuigi palju võimalusi jutustamisoskuse arendamiseks. Tänavu on olukord tunduvalt paremaks muutunud. Aabits tervikuna on värvitrukis ja sissejuhatavatele pilditahvlitele lisaks leidub tekstita pildiseeriaid õpilastele tuntud ja tundmata ainetel kogu aabitsa ulatuses. Loodame, et esimeste klasside õpetajad ei piirdu siin ainult vaatlemisega, vaid rakendavad õpilasi, et elustada pilte konkreetse jutuga. Laste fantaasia on aga rikas ja sellele tuleb algklassides eriti anda võimalusi väljendumiseks.

Sellisel töötades on võimalus korrigeerida laste väljendust, panna õige alus korralike lausete moodustamisele ja õpetada grammatiliselt õigesti väljenduma. Ei ole harvad veel keskkooliski need õpilased, kes mitte kuidagi ei oska end suuliselt lodusalt väljendada, kelle laused on konarlikud, kelle kirjalikuski ja eriti suulisel kõnes on palju murdelisi ning kõnekeelele omaseid vorme.

Algklasside õpetajate otseseks ülesandeks ja kohustuseks on, et nende õpilased oskaksid lihtsalt ning selgelt ja grammatiliselt õigesti eakchast juttu vesta. Kahjuks on juba algklassides grammatika õpetamine muutunud mingiks teoreetiliste küsimuste tuupimiseks, ilma et pöörataks peamist tähelepanu kõige selle juures praktilise keele omandamisele. Näib, et siin on täielik õigus K. Lehel (vt. «Nõukogude Õpetaja», 17. jaan. 1959. a.), kes oma artiklis juhib tähelepanu skolastikale keeleõpetuses.

Kahjuks ei paku korralikku pildimaterjali emakeele lugemikud, milles leidub küll soliidne kogus lugemistükke, kuid ainult mõni üksik värviline pildileht. Siin tuleks küll kas või lugemistükkide arvel (sest

palade arv ei määra ju õpilaste lugemisoskust) suurendada pildimaterjali ja I ning II klassile anda ka lugemikud välja mitmevärvilistena. Samaaegselt on vaja tunduvalt suurendada klassivälise lugemise osatähtsust.

Töö piltidega algklassides on vajalik ja nõuab õpetajalt esmajoones püsivust, head tahet ja suurt meisterlikkustki.

Kui I klassis I poolaastal toimub piltide põhjal laste fantaasia ja väljendusoskuse arendamise nimel suuliste kirjandite «kirjutamine», siis II poolaastast alates tehakse neid ka kirjalikult, kuna õpilastel on juba teatud vilumused kirjutamiseks. Üleminek suuliselt kirjandilt kirjalikule ei saa toimuda loomulikult üleöö, vaid nõuab õpetajalt pingsat tööd ettevalmistamiseks. Samuti tuleks paralleelselt jätkata suulist kirjandit piltide järgi, seda kuni V—VII klassini ja sõltuvalt klassist võib-olla kaugemalegi. Järk-järgult peab aga suurenema pildi ammendatus mitte ainult seal leiduvate esemete kirjeldamiseks, vaid just analüüsimise suunas.

Pildi järgi kirjandi kirjutamise eel on tingimata vaja see kollektiivselt klassis läbi arutada. V—VI klassini koostatakse antud pildi järgi kollektiivselt kava ja sellele järgneb kirjalik töö. VI klassist alates on vaja anda õpilastele ka juba iseseisvaks ülesandeks kirjandivalitud pildi järgi. Kirjandit pildi järgi võib aeg-ajalt kirjutada kõikides vanemates klassides kuni keskkooli lõpuni.

Töö piltidega ei tohi kujuneda ainuvalitsevaks meetodiks, sest hästi kavatsatud, kuid liigselt pakutud ülesanne võib muutuda tüütavaks ja loodetud tulemusi ei saavutata.

Viimasel ajal on väga teravalt välja astunud ü m b e r j u t u s t u s e vastu, mis on ka õigustatud. Nii mõnigi õpetaja on aga kriitikast välja lugenud, et nüüd on ümberjutustusel ometi lõpp ja tema enam oma õpilastel ei lase neid kirjutada. Ei maksa siiski kohe mõtlema tulla tormata ühest äärmusest teise.

Nooremas ja keskmises koolieas on ümberjutustusel küllaltki tähtis koht õpilaste väljendusoskuse arendamisel ja edaspidigi tuleb kirjutada ümberjutustusi.

Kui piltide järgi kirjutatud kirjandis on lastel suhteliselt küllaltki suur vabadus, siis loetud teksti jutustamine on juba palju raskem ja nõuab pingsat tööd ettevalmistavaski osas nii õpilastelt kui ka õpetajalt. Tegelikult jääb lastele lühike proosatekst (samuti luuletus) üsna kergesti pähe, kuid see on juba mehaanilise tööprotsessi tulemus — korduva lugemise järel on tekst n. ö. pähe kulunud. Sellise teksti sõnasõnaline esitamine ei valmista noorematele õpilastele erilisi raskusi juba antud tunni lõpul, ja esituski on ilmekas, sõltuvalt õpetaja juhendamisest.

Ümberjutustus ei ole aga teksti mehaaniline ümberkirjutamine, vaid omamoodi loominguine protsess, mis nõuab õpilastelt oskust teksti analüüsida.

Loetud teksti lahtimõtestamine õpetaja juhendamisest peab algama juba I klassist vastavate küsimuste kaudu. I klassi lugemikuski leidub iga lugemispala järel küsimusi, mis peaksid olema aluseks töös tekstiga. Loomulikult ei saa piirduda ainult nende küsimustega, vaid tunni ettevalmistamise käigus peab leidma lisaks uusi küsimusi, selgitama tekstis esinevad uued sõnad. Samuti on vaja, et õpetaja la-

seks õpilastel jutustada analoogilisi juhtumeid nende elust, seda sõltuvalt lugemispala iseloomust.

Lugemisõkuse kontrollimise järel on tingimata vaja, et juba I klassis õpilased loetud õppetükki ka jutustaksid oma sõnadega, s. t. seda, mida neil on sellest meelde jäänud. Samuti tuleks pala õppimisel klassis seda lasta jutustada mõnel paremal õpilasel. Tavaliselt tajuvad õpilased nooremas eas mitmesuguseid sündmusi jne. tervikuna, mis on psühholoogiliseltki põhjendatud. Õpetaja ülesandeks on siinkohal õpetada õpilasi kõike nähtut ja kuuldut liigendama tähtsuse järgi, osadeks jagama, olulist eraldama ebaolulisest jne. See on väga lai tööloik ja jätkub loomulikult kogu kooliaja vältel kuni keskkooli lõpetamiseni. Eriti olulise tähtsusega on see aga nooremates klassides, kus rajatakse teadmiste ja oskuste vundamenti.

I klassis ei saa veel asuda nõudlikuma kirjaliku ümberjutustuse juurde. Seda rohkem tuleb aga praktiseerida suulist ümberjutustust ja mitte ainult lugemiku palade alusel, vaid ka loetud lasteraamatute, kino- ja teatrietenduste järgi.

Ümberjutustust ei saa kirjutada igasuguse teksti alusel. Täielikult tuleb vältida juhuslikke tõlkeid, aga ka iga hea tõkeline lasteraamat ei paku kasvatustekstidele sisule vaatamata keelelisest küljest vastuvõetavat teksti ümberjutustuseks. Selle kohta on näiteid piisavalt omaaegsetest eksamitekstidestki. Väga suure tähelepanelikkusega on vaja teksti valida ka emakeelsest kirjavarast. Valitud katkendit võib õpetaja mõningal määral muuta, lühendada ebaolulise arvel jne., kui ei leidu korralikku ja igati vastuvõetavat tekstilõiku. Kasutada võib loomulikult ka kirjandusliku lugemise tundide materjale, kuid need palad on tavaliselt õpilastele detailideni tuttavad.

Tekst ümberjutustuseks peaks olema uudne, sisult huvitav, kuid kerge, kergesti meelde jääv. Õpetajapoolne teksti esitus kirjutamise eel olgu väga ilmekas, kutsugu kuulajais esile samasuguseid tundeid ja mõtteid, mis olid autoril.

Nooremates ja isegi veel VI klassis on vajalik, et kollektiivselt arutataks läbi ümberjutustuse tekst, koostataks kava, algul üksikasjalisem, hiljem lühem. Algklassides on õpetavat laadi kirjandite ja ümberjutustuste ettevalmistamise puhul vajalik anda ka raskemate sõnade ortograafiline analüüs. Seejärel kuulatakse veelkordselt teksti ja alles siis asutatakse kirjutama. Väga sageli piirduvad õpetajad ainult teksti esitamisega ja uute sõnade ning mõistete selgitamisega ja nõuavad õpilastelt kohest kirjutamist. Selline, ainult hinde tagaajamise huvides tehtud töö kaotab oma mõtte. Peamine eesmärk olgu ümberjutustuse puhul eelkõige olulise ja ebaolulise eraldamise õpetamine. See on aga ulatuslik ja väga suure tähtsusega tööloik. Küsimus ei ole siin ainult ümberjutustustes, vaid eelkõige ettevalmistuses kirjanditeks ja ka õppeainete õppimiseks.

Kirjand selle laiemas mõttes on väga komplitseeritud tööloik. Kirjandeid võime jaotada, lähtudes sisust, põhiliselt kolme liiki: jutustus, kirjeldus ja arutlus. Jutustavad ja kirjeldavad kirjandid on oma põhilaadilt ilukirjandusliku kallakuga, n. ö. loovkirjandid. Arutlev kirjand on aga argumenteeriva iseloomuga.

Kirjandeid võib jaotada veel klassi- ja kodukirjanditeks. Klassis on võimalik kirjandi jaoks anda aega 1—2 tundi. Abituuriumis oleks

aga soovitav, et küpsustöö eel, aprillis või mais, saaks korraldada ka ajaliselt ulatuslikuma (3—4 tundi) kirjandi.

Paratamatult kerkib esile küsimus tööde vahekorra- st. Nooremates klassides, kus tööde ulatus ei ole suur, võib ja peabki kirjutama rohkem nii ümberjutustusi kui ka kirjandeid juba praktiliste oskuste saavutamiseks. IV klassis võiks olla õppeaasta jooksul 6 ümberjutustust, 2 kirjandit pildi järgi või 2 etüüdi (otsesele vaatlusele järgnenud kirjeldust) ja 4 kirjandit; V klassis vastavalt 5, 2, 5; VI klassis 4, 1, 7; VII klassis 2, 1, 5; VIII klassis 2 (1), - (1), 6. VIII klassis järgneks ka eksamitööna loovkirjand. VII klassist alates tuleks alustada juba kirjandeid kirjanduslikel teemadel. Kirjandeist võiks sellel astmel igal õppeaastal 2 — 3 olla kodukirjandid. Keskkooli teisel astmel oleks loomulik klassi- ja kodukirjandite vahekord 6 : 3.

Jutustavate kirjandite puhul on õpilastel võimalik kõige enam anda voli vabale fantaasiale. Kirjelduste puhul on aga vaba fantaasia asendunud juba vastava nähtuse täpse vaatlemise ja jälgimisega, kuigi fantaasia osa on siingi mõnel juhul olulise tähtsusega.

Arutlevad kirjandid on põhiliselt kahte liiki: üld- ja kirjanduslikud teemadel, kusjuures eri rühma moodustab karakteristika.

Klassikirjandil on suur arendav tähtsus, sest töö toimub väga pinga kontsentratsiooni tingimustes. Sellise tiheda mõtlemisprotsessi juures võib klassikirjand anda mõnikord paremaid tulemusi kui kodukirjand, milleks on õpetaja andnud aega 3—4 nädalat. Klassikirjandil on loomulikult puudusi, mida tuleb piiratud aja arvele kanda. Seetõttu võiks lubada vanemates klassides klassikirjandite puhul mõne töö ajal ka «Väikese õigekeelsuse sõnaraamatu» kasutamist.

Kodukirjandil on õpilase arengu seisukohalt suurem tähtsus, sest avaneb võimalus koguda lisamaterjali, seda süstematiseerida ja võimaluse piires ka kontrollida. Loomulikult saab kodukirjandi puhul põhjalikult valida sõnu, viimistleda stiili jne. Kodukirjandiga ühenduses on õpilasel võimalus konsulteerida õpetajaga, kaasõpilastega jt., kuna klassikirjandi puhul langevad need võimalused ära. Teiselt poolt on õpilastel muidugi väga palju võimalusi mahakirjutamiseks, kuid korraliku juhendamise ja eakohase ning huvitava teema puhul on seegi oht minimaalne.

Juhendamisel on vaja kindlaks määrata kirjandi liik, kompositsiooni iseärasused ja põhilised sisulised küsimused. Kodukirjandiks on vaja juhtnööre anda ka selle kohta, kust saada lisamaterjali ja kuidas seda kasutada. Kodukirjandi puhul on soovitav, eriti nooremates klassides (IV—VIII), et õpilased esitaksid mõni päev enne kirjandi tähtpäeva kava või teesid (hea juhendamise korral). Õpetaja kontrollib esitatud kava (teese) esmajoones kompositsiooni seisukohalt ja annab vajalikke juhtnööre, sest puudused kirjandi kompositsioonis on üsna tavalised just nooremate õpilaste töödes. IV ja V klassis võib esimeste kodukirjandite puhul nõuda ka tervikliku eeltöö esitamist, milles ilmnevatele põhilistele puudustele juhib õpetaja tähelepanu ja nõuab nende parandamist esitatavas töös. Vanemates klassides ei ole õpetajal praktiliselt võimalik iga kodukirjandi eelkorrigeerida eeltööd ja see võiks asenduda kava kontrollimisega ning selle alusel juhtnööride andmisega. Kodukirjandi juures on vajalik,

et õpilased alati kirjutaksid enne eeltöö, kus on võimalik teha parandusi ja täiendusi.

Klassikirjandi ajal ei jätku eeltööks aega ja siin tuleb nõuda alati töö eelnevat läbimõtlemist, millega kaasneb kava koostamine. Siingi tuleks õpetajal juhendada esmajoones nõrgemaid õpilasi, märkides kitsaskohti kavast. Töö kavade koostamiseks on kirjandiõpetuses olulise tähtsusega, sest otstarbekast kavast sõltub teema ammendatus ja suure enamikus ka töö kompositsiooniline terviklikkus.

Kavastamisel tuleks pidada otstarbekaks järgnevat põhiskeemi:

I. Sissejuhatus. II. Põhiosa. III. Kokkuvõte.

Lugemispalade kavastamisel ei ole oluline sellist skeemi aluseks võtta, sest siin märgivad õpilased punktide kaupa olulised momendid loetud pala sisust. Skeemist lähtume aga kirjandite puhul.

Sissejuhatuses ja kokkuvõttes ei ole praktilist vajadust fikseerida alapunkte. Põhiosa on aga vaja jagada alapunktidesse teemast tulenevate küsimuste põhjal.

Eespool juba märkisime, et tööd kavadega on vaja alustada II klassist lugemispalade kavastamise õppimisega, mida on vaja jätkata V — VI klassini, sest sellega õpetame väga paljuski olulist eraldama ebaolulisest. Vahepehel tuleb lasta õpilastel õpitud pala jutustada ka koostatud kava alusel, mis on sel juhul õpilasel käes. Algkoolis on sellist töövormi vajalik senisest tunduvalt tihedamini rakendada. Kuni V klassini peaks igale tööliigile (s. t. kirjand pildi järgi, loovkirjand, ümberjutustus jne.) eelnema igakülgne teema arutus ja kollektiivne kavastamine. VI ja VII klassis toimuks selline töö juba valikuliselt ja sõltuks suurel määral klassi tasemest. I ja II klassis on oluline, eriti ümberjutustuste puhul, et kirjutamisele eelneks koostatud kava alusel ka suuline jutustus. Õpetajal on seega võimalus tähelepanu juhtida kitsaskohtadele kompositsioonis ja eriti puudustele sõnade valikus. Ümberjutustuse puhul vähem, kuid kirjandite puhul eriti on tarvilik, et õpilased õigesti läheneksid antud teemale. Üsna tavaline on lause: «Õpetaja, andke esimene lause! Edasi läheb juba iseenesest.»

Kirjandite sissejuhatuses on vaja lühidalt ja selgelt märkida, mille poolest on antud probleem tähtis, seda esmajoones kirjelduste ja arutluste puhul. Edasi järgneks juba käsitletava küsimuse peamisele mõttele või väitele tähelepanu juhtimine. Üsna tihti kipuvad õpilased arutlevates kirjandites, kus aluseks on käsitletud ilukirjanduslik teos, juba sissejuhatuses teemast kõrvale kalduma ja pakuvad siin oma teadmisi autorist, teose saamisloost, ainekust jne. Loovkirjandites kaldutakse aga sissejuhatuses haarama väga laialt ja kerkib esile mitu probleemi, mille lahendust lugeja põhiosas ootab, kuid milleni õpilane tavaliselt ei jõua.

Sissejuhatuses, õigemini kogu kirjandi puhul tuleb õpilastele korduvalt selgitada, et kirjandis selle lühiduse tõttu ei ole võimalik haarata palju küsimusi, vaid maksimaalselt 1 — 2 neist. Õpetajagi peab seda momenti teemade valimisel eriti arvestama.

Põhiosas toimuks teema peamise mõtte käsitlemine. Selleks jagame teema osadeks, alapunktideks, mis on aluseks kirjandile. Põhiosaski on vaja vältida kõike tarbetut, üleliigset, ebaolulist, mis näiliselt ongi seotud kuidagi antud teemaga, kuid ei paku midagi olulist põhiküsimuse selgitamisel. Olulise eraldamine ebaolulisest põhiosas on

kirjandiõpetuse peamisi küsimusi. Siin on vaja kasutada eeskujudeks esmajoones ilukirjanduslikke lühipalu vastavalt klassile ja loomulikult ka õpilaste endi kirjandeid. Viimastest on vaja alati klassis ette lugeda teema ammendavuse seisukohalt õnnestunud tööd. Puudulikke töid ei ole vaja kunagi terviklikult ette lugeda, sest ka selline eeskuju on nakkav. Nõrkade tööde puhul on aga vaja analüüsida nende põhilised puudused, sealjuures alati paralleelselt samale teemale kirjutatud parimat tööd kõrvale tuues.

Kirjanduslike eeskujudena sobivad juba alates V klassist väga hästi Juhan Liivi laastud, tema »Igapäevane lugu», «Peipsi peal» jt. Kompositsioonile tuleb aga iga programmis oleva ilukirjandusliku teose puhul tähelepanu pöörata, kuid mitte ainult ekspositsiooni, dispositsiooni ja kulminatsiooni momentide määramisega piirduda, vaid õpetada õpilasi ka igakülgset põhjendama neid momente, leidma puudusi vastavate teoste kompositsioonis. Põhiosas on veel oluline gradatsiooni printsiip: teemat lahendatakse aste-astmelt, lihtsamatelt küsimustelt siirdutakse keerukamatele.

Kokkuvõttes on tavaliseks veaks laialivalgusus. Kirjandites, mis on kirjutatud käsitletud ilukirjandusliku teose mõne küsimuse põhjal, ei ole harvad need juhud, kus õpilane unustab teema ja hakkab kokkuvõttes teost tervikuna hindama, tema tähtsust ja vourusi loetlema.

Kokkuvõte sõltub alati antud teemast. Siin toimub töös käsitlemist leidnud peamiste momentide rõhutamine ja allakriipsutamine, peab kajastuma kirjutaja enda hinnang teemast tulenevatele küsimustele. Õpilastele valmistab raskusi ka lõpetamine, n. ö. viimase lause leidmine, mis tõeliselt lõpetaks antud töö, paneks sellele omamoodi punkti. Lõpetus olgu lakooniline, kuid ikka ja alati seotud vaadeldud teemaga.

Arutlevat laadi klassikirjandite puhul lubavad mõned õpetajad kasutada vastavat ilukirjanduslikku teost, teised jälle keelavad kategeooriliselt. Mõlemal juhul on oma head ja vead. Et kodukirjandite puhul on õpilastel võimalik kasutada igasugust lisamaterjali, siis tuleks ilukirjandusliku teose kasutamist lubada ka klassis, eriti veel sellise, millel puudub ees- või järelsõna. Olulisem on seejuures teose kasutamise oskus ühenduses kirjaliku tööga. Mõned õpilased muidugi püüavad spekuleerida teose kasutamise õigusega, eriti veel ulatuslike järelsõnadega teoste puhul. Teiselt poolt aga kipuvad õpilased oma kirjandit rajama ainult tsitaatidele. Loomulikult ei või õpetaja lubada ei üht ega teist.

Teose kasutamise õigus on eelkõige selleks, et aja kokkuhoiu mõttes õpilastel oleks võimalus täpsemalt meelde tuletada mõnd teose sisust tulenevat küsimust, mille põhjal ta tahab teha oma kirjandis seda või teist järeldust. Tsitaatide kasutamisse tuleb suhtuda aga suure ettevaatusega ja ainult erandjuhtudel tsiteerida neid kirjandis, kui leidub antud küsimuse rõhutatud esiletõstmiseks tõesti väga hea ning lühike lõik. Kirjandile eelnenud teose analüüsimisel tavaliselt õpilased juba ise leiavad küllaldaselt selliseid tsitaate, mida on võimalik hiljem ka kirjandis kasutada. Õpetaja soovitusel tuleks neist olulisemad meelde jätta, mõned isegi pähe õppida.

Valusaks probleemiks ühenduses kirjandite ja ümberjutustustega on nende keel ja stiil, nooremates klassides nii üks kui ka teine, vane-

mates klassides viimasel ajal enam stiil. Mis puutub õpilaste grammatilistesse teadmistesse, siis vajalik tase saavutatakse siiski alles keskkooli lõpuklassides, olgugi et igas klassis leidub üksikuid hea keelise vaistuga õpilasi, kes saavutavad nõutava taseme juba VI — VII klassis.

Kirjandi liik määrab suures osas ka töö keelise ja stiililise külje. Arutleva kirjandi puhul on sõnastus asjalikum, loovkirjandi puhul aga emotsionaalsem. Nii ühel kui teisel juhul tuleb arvesse teema, millest on sõltuv siis ka kirjandi sõnastus. Rikkalik ja mitmekesine sõnavara on iga kirjandi vooruseks. Õpilased aga püüavad opereerida sageli stereotüüpsete ja üldsõnaliste fraasidega. Tihti jääb mulje, et keskpärase õpilase sõnavara koosneb ainult paaristsajast sõnast ja nende trafaretsetest kombinatsioonidest.

On kahtlemata selge, et õpilaste sõnavara laiendamiseks on koolides seni vähe tööd tehtud. Loomulikult on siingi oma objektiivsed põhjused, mis on takistuseks olnud, kuid teiselt poolt on olnud ka palju mehaanilist tööd.

Õpilaste sõnavara laiendamiseks tuleks kasutada suulist kirjandit varem koostatud kava alusel, jutustust pildi järgi, loovetteütusi jne. Kirjanduse tundides tuleks aga võimalikult rohkem kasutada frontaalset tööd teose analüüsimisel, et anda võimalust suuremale arvule õpilastele sõna võtta. Ilukirjandusliku teose analüüs klassis tuginegu ikka ja alati kogu klassi osavõtule. Õpetaja kohuseks aga on, et ta annaks rohkem võimalusi väljendumiseks nõrgematele ja kesiselt keskpärasele õpilastele, kes püüavad elada aktiivsete õpilaste varjus. Kinnistamisel ja kordamisel on tingimata vaja anda ühe või teise probleemi lahendamine ühele õpilasele ulatuslikuma sõnavõtu kaudu.

Tavaliselt osutavad õpetajad tõsisemat tähelepanu sõnavaraõpetusele X klassis ühenduses grammatika vastava kursusega, kuid enne ja pärast seda tegeldakse sõnavaraga tunduvalt vähem. On hädavajalik, et me iga kirjandi ja ümberjutustuse eel ning järel kõikides klassides pöörame tähelepanu ka sõnavarale. Töö sõnavaraga ei tohi piirduda ainult kirjalike töödega, vaid igas tunnis on vaja tähelepanu juhtida tähenduslikult valesti kasutatud sõnadele ja nõuda õige sõna kasutamist. Parandatud tööde tagastamisel peaks olema üheks põhiliseks analüüsi punktiks ka sõnavara. Kollektiivselt on vaja arutada vigu puudulikes lausetes ja teha vastavad parandused. Nooremates klassides on tingimata vajalik, et paaril-kolmel korral õppeaasta jooksul toimuks vigade parandus sõnavara õige kasutamise seisukohalt just klassis, kus õpetaja saab suunata iga õpilast, anda talle nõu. Nõrgematele õpilastele tuleks kõne alla sellega ühenduses ka valitud sõnadele loovetteütuse kirjutamine samasse töövihikusse, kus oli kirjand või ümberjutustus, n. ö. koduseks vigade parandamiseks.

Tüüpilisemaid vigu õpilaste töödes sõnavara alal on põgusalt analüüsinud G. Laugaste ühenduses sisseastumiseksamitega TRÜ-sse 1958. a. (vt. «Edasi», 30. juuli 1958 ja «Tartu Riiklik Ülikool», 1. sept. 1958). Tööde põhjal konstateerib G. Laugaste, et kõige halvem lugu on lauseehitusega ja sellega tihedas seoses on ka sõnatähenduslikud vead. G. Laugaste arvates «meie õpilaste sõnastusstiil ja lauseehitus saab paraneda ainult siis, kui keskkoolis leitakse senisest rohkem aega keeleõpetuse, eriti süntaksi käsitlemiseks». Sealsamas lisatakse veel sedagi, et «alles süntaktiliste reeglite ja konstruktsioonide põhjalik

tundmine ja teadlik rakendamine tagavad vigadeta lause ja laitmatu stiili».

Kahtlemata on see kõik õige, kuid küsimusel on veel teinegi pool. Tegelikult koolitöö põhjal võime märkida, et reegleid tunnevad enam-vähem kõik õpilased, kuid nende rakendamisega on olukord hoopis halvem. Ei ole päris õige piirduda ainult mitmesuguste lausete grammatilise analüüsiga, mis peagi muutub õpilastele igavaks ja üksluiseks. Rohkem tuleks tegelda mitmesuguste harjutustega, mis on stiili arendamise teenistuses. Selles osas põrkame aga kokku üsna suurte raskustega vajaliku meetodilise kirjanduse puudumise tõttu.

Kirjandid ja ümberjutustused kuuluvad oma laadilt samuti kirjanduse hulka n. ö. suures laastus. Sõltuvalt sellest on vaja rõhutada õpilastele, et kirjandus on sõnakunst, kus väljendusvahendiks on sõna. Sõna otstarbekast ja kunstipärasest kasutamisest sõltub vastava küsimuse käsitus, ammendatus ja loovkirjandite puhul ka kunstiline väärtus.

Kui sõnade järjestamiseks lauses saame abi grammatikast, siis tähenduselt õigete sõnade valikuks, tuleb anda mitmesuguseid harjutusi. Kõige tavalisemaks tööliigiks oleks siin loovetteütus kas üksikute lausete või väikese jutukese näol. Tunduvalt rohkem tuleks lasta õpilastel kirjutada etüüde nii õpetaja poolt valitud sõnade ja fraeoloogiliste väljendite kui ka kindla teema alusel. Eriti vajalik on, et me kõne- ja lausekujundite käsitlemise seostaksime taoliste harjutustega, etüüdidega. Teemade leidmine etüüdideks ei peaks valmistama raskusi, sest ümbritsev elu pakub siin häid võimalusi. Tuleb ainult jälgida seda, et selline teema ei kujuneks laiahaardeliseks, kirjandile omaseks, näit. «Mälestusi ühest (suve-) päevast», «Meie klass ekskursioonil (matkal jne.)».

Teema etüüdiks peaks hõlmama ainult ühte kitsast küsimust, kuid ühtlasi andma võimaluse ka sõnavara mitmekülgsuseks kasutamiseks. Arvestada tuleb teema huvitavust, et see n. ö. virgutaks kirjutama. Järk-järgult peaksid teemad muutuma loomulikult komplitseeritumaks, nõudedki suuremaks. Esialgul võiks piirduda siiski ainult mingi eseme või nähtuse kirjeldusega, mis annab võimalusi kasutada rohkesti metafoore, võrdlusi jne., näiteks: «Tuisk» (kirjeldada võimalikult tuisku jälgides); mõne skulptuuri kirjeldus fotomaterjali alusel, mille annab õpetaja (näit. O. Männi «Vürst Vjatsko koos eesti vanemaga Tartu kaitsel 1224. a.» jt.), püüdega edasi anda ka neid mõtteid, mida kutsub esile antud kompositsioon. Inspireerijatena ulatuslikumatele kirjanditele tulevad arvesse maalid (või nende reproduktsioonid), mille kasutamine on andnud häid tulemusi, näit. Tartu II Keskkoolis.

Lõpuks mõned märkused teemadest. Nagu käsitluse algul märkisime, avaldub kirjandites küllaltki hästi õpilaste teadmiste mitmekülgsus. Seda momenti tuleb õpetajal teemade valimisel eriti arvestada.

K. Leht oma artiklis «Kirjandiõpetuse probleeme» («Nõukogude Kool» nr. 11 ja 12, 1958) võttis lähema vaatluse alla nimelt teemadega seotud küsimused, kusjuures esitatud mõtted ja järeldused on suuremal või vähemal määral paikapidavad. Olulisemat tähtsust allakirjutanu arvates omab nimetatud artikli kolmas osa — «Teema valikust» — just meetodilise suuniluse poolest, sest meie senises pedagoogilises kirjanduses on sellele väga vähe tähelepanu pööratud.

Kirjandiõpetuse nõrkustes on teataval määral süüdi muidugi ka

õpetajad, mida ei saa eitada. Eeskuju on nakkav, seda peetakse juba vanaks tõeks. Eriti ilmekalt avaldub see koolis, kus õpilastele on autoriteediks ja elavaks eeskujuks eelkõige õpetaja, tema isiksus ja töövõtted. Suuremal või vähemal määral kajastuvad need alati õpilaste töödes, kirjandites aga eriti. Kirjandusteose analüüsimisel vaatlevad õpetajad vanade tavade kohaselt tegelasi üksikult. Kirjandi teemaks aga antakse mingi probleem, mis nõuab seostatud käsitlust kõigi või osa tegelaste kaudu. Õpilased lahendavad taolist teemat tavaliselt nii: käsitlevadki üht tegelast ja poetavad heal juhul töö lõppu 1—2 lauset muust, et töö vastaks teemale.

Kirjandites ilukirjanduslike teoste põhjal ei oska õpilased karakteritest lähtudes korralikult ja seostatult probleeme lahendada. Põhilised puudused selles osas on tingitud kirjanduse õpetamise metoodikast, sest aastate jooksul on välja kujunenud nagu mingisugune stamp, mida ühtlaselt rakendatakse kõigi käsitletavate teoste puhul: saamis-lugu, ainestik, tegelased (siin kulutatakse $\frac{4}{5}$ tundidest iga üksiku tegelase analüüsile n. ö. hällist hauani) ja väga juhuslikult, alles kokkuvõtvas osas ka paar sõna teose probleemistikust. Sellise stambi rakendamise kõigi analüüsitavate teoste juures keskkoolis muudab õpilased mõne aja möödudes õpetaja töö kopeerijaiks. Selle tõestuseks võib iga õpetaja anda katseks väga harilikul teemal kirjandi sellise teose kohta, mida klassis pole käsitletud (näit. «Inimese saatus» — M. Solohhovi meistritöö), ja ta veendub, kuivõrd täpselt tema töö kajastub sellises kirjandis. Õpilased annavad mõningaid neile teada olevaid andmeid teose saamisloost, räägivad üksikasjadeni Andrei Sokolovist, siis tema uuest pojast ja lõpuks paar sõna ka autorist, vastavalt teemale. Ikka sellises järjekorras, nagu oleks õpetaja seda teost klassis analüüsinud ja a j a p u u d u s e l möödaminnes üle libisenud ka autorist, tema omapärast, probleemidest ja teose kunstilisest meisterlikkusest.

On vaja, et õpetaja võimalikult iga käsitlusele tuleva ilukirjandusliku teose analüüsiks leiaks sellele teosele sobiva töömeetodi, mis paneks õpilasi rohkem arutlema, õpetaks teost põhjalikumalt mõistma ja tunnetama. Mõnede teoste juures (näit. Ed. Vilde «Seadusemees», «Pisuhänd»; J. Smuuli «Kirjad Sõgedate külast»; V. Majakovski «V. I. Lenin») võiks lähtuda analüüsimisel kohe probleemidest või põhilisest intriigist, mis tulenevad antud teosest, jättes tegelaste šabloonse analüüsi hoopis ära, piirdudes võib-olla ainult karakterite põhi-joonte põgusa märkimisega. Võidakse ekslikult arvata, et sellisel teel välistame küsimused, mis on seotud tegelaste ja üldse teose emotsionaalse küljega. Tegelikult saab siingi oskuslikult valitud küsimuste kaudu arutlust suunata kõige olulisema juurde.

Keskkoolis peaks kirjandi teema valikul lähtuma just vaadeldud teose probleemistikust. Ümberjutustust soodustavad teemad on õigustatud ainult nooremates klassides ja nendele ei tohiks kõige hiljem VIII klassist üldse enam ruumi anda. Õpilase arengut ei soodusta ju sellised teemad, nagu: «Tasuja kuju Bornhöhe samanimelises jutustus» (IX kl.), «Pelageja Nilovna kuju Maksim Gorki romaanis «Ema»» (XI kl.), «Talupoegade kujud Ed. Vilde romaanis «Mahtra sõda»» (X kl.) jt. Taolised Haridusministeeriumi poolt omal ajal saadetud teemad otse lubasid ümberjutustust ja muutsid ta «kuju» parasiitsõnaks, mida õpilased on hiljem oma töödes ainuvalitsevaks muutnud.

Teema peab andma õpilasele võimalusi oma mõtete ja isiklike arvamuste esitamiseks, peab seda isegi nõudma, alles siis on täidetud üks korraliku kirjandi eeltingimusi, millele juhtisime tähelepanu käesolevate ridade algul.

H. Seljandi muljetes Tallinna Polütehnilisse Instituuti sisseastujate väljendusoskusest (vt. «Nõukogude Õpetaja» nr. 37, 13. sept. 1953) rõhutatakse väga õigesti, et «koolikursuse jooksul läbitöötatud teosed on kunstiteosed, mitte protokollid olukordadest, sündmustest, isikute käitumisest, mõtlemisest ja ütlemisest». Sealsamas esitatud teemadest võib jääda mulje, et sisseastujatelt ei nõutud kunstiteose tunnetamise ja lahtimõtestamise oskust, vaid hoopis seda, kuidas nad oskavad ajalugu illustreerida. Seda mõjutas ka teemade sõnastus, näit.: «Võitlus uue ja vana vahel romaanis «Ülesküntud uudismaa»», «Proletariaadi revolutsiooniline võitlus M. Gorki romaanis «Ema»», «Klassivõitlus kodanlikus Eestis A. Tammsaare romaani «Põrgupõhja uus Vanapagan» järgi». Antud teemad nõavad arutlevat lähenemist, kuid seda mitte kunstiteose tunnetamise seisukohalt. H. Seljandi poolt esitatud õigetele nõuetele oleksid kindlasti paremini vastanud sisseastujate tööd teemadel: «Jürka inimesena ja Kaval Antsu sulasena», «Inimlikkus ja õiglustunne A. Tammsaare romaanis «Põrgupõhja uus Vanapagan»», «M. Gorki Inimeseks kujunemise teedest» (romaanis «Ema» järgi, kui soovitakse piirata teema ulatust) jt.

Otstarbekohaste teemade leidmine on keeruline töö ja sõltub väga paljudest teguritest, kusjuures õpetaja maitse ja klassi üldine tase on siin küllaltki määrava tähtsusega. Teema valimisel peame aga alati arvestama, et see pakuks mitmekülgeid võimalusi õpilasele isikliku arvamuse esitamiseks ja otseselt nõuakski seda. Kõigest sellest ja eelnevastki sõltuvalt on kergem juba õpilastel enestel näha ilukirjanduslikus töös eelkõige kunstiteost, mis omakorda on heaks eelduseks kunstipäraste loovkirjandite kirjutamisele.

Kommunistliku moraaali kasvatamise kogemusi algklassides.*

L. MOKS,

C. R. Jakobsoni nim. Viljandi I Keskkooli õpetaja.

Meie, nõukogude kooli õpetajate ees on vastutusrikas ja austav ülesanne: kasvatada väärikaid kodanikke meie suurepärasele ajastule, inimesi, kes on võimelised ühiselt ehitama võimsat kommunismihoonet. Missugused peavad äga olema inimesed, kes suudavad kaasa aidata kommunismi ehitamisele? Need peavad olema vastupidavad, elujulged noored, kes ei karda raskusi ega takistusi. Nad peavad olema haritud, kindlate veendumuste ja kõrgete moraalsete omadustega.

Meie ülesanne ongi kujundada õpilastes õigeid veendumusi ja tõeaktsioonid, kasvatada neis kommunistlikku moraaali.

Kommunistlik moraal on kõrgemat tüüpi moraal. Kommunistlik moraal määrab kindlaks uute inimeste — kommunismiehitajate käitumise.

Kasvatada kommunistlikku moraaali tähendab kasvatada lastes nõukogude patriotismi, rahvaste sõpruse, rahvusliku ja rassilise üheõiguse õilsaid ideid, kasvatada neis kollektiivsustunnet, aktiivsust töös, optimismi, tugevat tahet ja iseloomu.

Peatun käesolevas artiklis oma kogemustel nõukogude patriotismi ja rahvaste sõpruse ning kollektiivsustunde kasvatamise alal algklassides.

Olen püüdnud kommunistliku moraaali kasvatamisele asuda juba I kl. alates. Olen lähtunud seisukohast, et algklasside õpilased mõtlevad veel konkreetsemalt, piltlikult. Seetõttu olen esitanud moraalsed mõisted laste arusaamisele ja elukogemustele vastavas vormis.

Alustasin nõukogude patriotismi kasvatamisest, sest see on üks tähtsamaid nõukogude inimese moraalset palet iseloomustavaid jooni.

Algklassi õpetajana on mul head võimalused patriotismi kasvatamiseks. Seda on võimalik teha igas tunnis.

Kõige laialdasemad võimalused avanuvad muidugi eesti keele lugemise tundides ja seda aabitsakursusest alates. Juba kooli tulles teavad lapsed, mis on hea, mis halb, mida tohib, mida mitte, mis on õiglus ja ebaõiglus jne. Mõiste «kodumaa» on neile veel kitsas mõiste, kuigi nad on kuulnud, et meie kodumaa on suur, võimas ja rikas. Koolis saavad nad nüüd sellest tõepärasema ettekujutuse.

I klassis toimus meil aabitsaeelsel perioodil vestlus aabitsapildi järgi (tol ajal olid meil veel vanad aabitsad), millel oli kujutatud pildike kodust. Leheküljel asetseb kaks pilti — korraliku tütarlapse ja lohaka tütarlapse tuba. Pärast piltide vaikset vaatlemist vestlesime:

* Ette kantud V vabariiklikel pedagoogilistel lugemistel Tallinnas 1959. a.

«Kummal pildil olev tuba meeldib sulle rohkem?» Lapsed muidugi vastasid, et korralik tuba. Edasi iseloomustasime tütarlapsi, kes elavad nendes tubades. Üks neist on korralik, tema asjad on kõik omal kohal; teine tütarlaps aga on laisk ja lohakas. Ta viidab asjata aega kadunud esemete otsimisega. Edasi esitasin küsimuse: «Missugune on sinu kodu?» Rääkisime siis igaüks oma kodust, kirjeldades küll tubade sisustust, küll koduseid, kes seal elavad. Lapsed rääkisid oma kodudest innustunult. Tehes kokkuvõtet nende jutustuste põhjal, ütlesin: «Nüüd olete juba kõik suured ja käite koolis. Kindlasti aitate ema tubade koristamisel, aitate oma kodukest muuta veel kaunimaks. Kuidas te aitate vanemaid kodustes töödes?»

Evi jutustas: «Mina koristan hommikuti alati ise oma toa, korrastan voodi, pühin tolmu, toon tuppa värskeid lilli. Hea on olla puhtas ja ilusas toas.» Samasisulised olid ka teiste jutustused. Keegi lastest ei jäänud külmaks, rääkides oma kodust.

Tunni lõpupoolel ütlesin: «Et te kõik armastate oma kodu ja vanemaid, õpetan teile laulu kodust. Kuulake, laulan selle teile ette ja siis juba asume õppima.» Õppisimegi laulu «Mu koduke on tilluke, kuid ta on armas minule».

Selles tunnis püüdsin patriotismi kasvatamisel lähtuda lastele kõige lähemast — koduarmastusest.

Septembri lõpupoolel tegime matka Viljandi Lossimägedesse. Sellel matkal veendusime, kui ilusas linnas me elame. Imetlesime sügisloodust ja meie linna kaunist asendit mäeküljel. Arutasime, miks käiakse tihti Viljandis ekskursioonidel. Vestlus toimus muidugi pärast matka klassis. Käsitledes, mida ilusat me jalutuskäigul nägime, selgus, et lapsed oskavad küllaltki palju tähele panna. Nii ütles Enno: «Viljandi on ilus sellepärast, et siin on palju parke.» Parkide all mõtles ta ka haljasalaid. Sellest sain kohe kinni haarata ja jutustasin lastele: «Need haljasalad on loodud selleks, et tolmuses linnas oleks meie töötajatel ja lastel võimalus mugavalt puhata. Ka minu kodu lähedal — Õisus — on suur park. Pargis on ilus loss. See park ja loss kuulusid kunagi mõisnikule. Kui lossis elas mõisnik oma perega, ei lubatud ühtki mõisatöölisele parki ega lossi lähedale. Tööline, kes läks parki, sai selle eest mõisa talli juures peksta. Pargi ilusaid puid ja lilli tohtis imetleda ainult mõisnik oma naise ja laste ning külalistega. Nüüd kuuluvad mõisnike maad rahvale ja talupojad ning tööliised võivad vabalt mõisamaadel liikuda. Ka park kuulub rahvale — tööliste ja kolhoosnikutele. Nõukogude korra ajal rajatakse ka uusi parke, kus saavad puhata noored ja vanad. Meie valitsus hoolitseb, et kõik saaksid rõõmu tunda ilusast kodukohast. Meie kohus on aga hoida puid, põõsaid ja lillepeenraid. Me ei murra tarbetult oksa ja lilli ega talla muru. Missugused haljasalad rajati hiljuti Viljandisse?» Lapsed jutustasid innukalt uutest haljasaladest.

Aabitsakursust lõpetades oskavad õpilased juba lugeda. Vestlusteks jääb nüüd rohkem aega, laste silmaring on tunduvalt laienenud. Mäletan, et alustades lugemikku uuel õppepööras olin alguses väga mures N. Zabala luuletuse «Meil on tarvis õppida» käsitlemise pärast. See luuletus tundus mulle sõnastuselt väga raskena. Kujunes aga nii, et tund oli õpilastele siiski väga huvitav ja kaasakiskuv.

Tungides luuletuse sisse leidsin, et siin avaneb võimalus lastele

näidata, kui helge on tulevik meie lastel praegu, kuidas hoolitsetakse meie maal inimeste eest üldse.

Tundi alustasin küsitlusega, mida üks või teine lastest näärivaheajal tegi, kus käis, mida huvitavat nägi. Kõik lapsed tahtsid rääkida. Nende jutust selgus, et nääripuhkus oli olnud huvitav, rõõmuküllane, kuid peaaegu iga laps oli igatsenud kooli järele. Esitasin küsimuse: «Kes igatses kooli?» Kõik lapsed tõstsid käe. Tegin imestunud näo ja küsisin: «Kas teile siis puhkeaeg ei meeldinud?» Sellele vastati, et hea oli küll puhata, kuid koolis on siiski huvitavam. «Tuleb välja, lapsed, et te kõik armastate kooli,» arvasin mina. Sellele vastasid kõik jaatavalt. Edasi vestlesime sellest, miks me koolis käime, kelleks me tahame saada. See tõi klassi elevust. Enamik poistest tahtis saada autojuhiks, tütarlapsed aga peaaegu kõik õpetajaks. Jutustasin siis lastele jutukese: «Lapsed, me elame õnnelikul ajal. Teie soovid täituvad kindlasti! Nüüd aga räägin teile oma emast. Ema rääkis mulle, et kui tema teievanune olnud, tahtnud ta väga meditsiiniõeks saada. Kui isa ja ema ta kooli saatnud, püüdnud ta hästi õppida. Esimene õppeaasta möödunud hästi, kuid siiski mitte lõpuni. Kevadel lume sulamisega lõppes emal ka koolipõlv. 8-aastane tüdruk kaubeldi tallu karjaseks. Niipea kui lambaid juba välja sai ajada, tuli karjastel koolist lahkuda. Teised aga õppisid koolis edasi. Ei aidanud pisarad ega palved — kool tuli jätta. Väikese karjatüdruku elu suure talu karjas polnud kerge. Suvi oli pikk. Sügisel algas kool jälle, kuid karjased, nende hulgas ka minu ema, said kooli alles siis, kui kari jäi lauta — see on siis, kui lumi tuli maha. Nii käis mu ema koolis ainult kolm aastat. Rohkem ei suutnud vanemad teda koolitada, sest pere oli suur. Ja mis te arvate, lapsed, kas kolme pooliku koolitalvega saab õppida meditsiiniõeks?»

Lapsed kuulasid mind suuril silmil. Seletasin siis neile, et meie ajal ei saa sellist asja enam juhtuda. Nõukogude kord annab kõigile võimaluse õppida. Meie aga peame seda võimalust kasutama, peame hästi õppima. Sellega õigustame hoolitsust, mida meile osutatakse.

Enne luuletuse juurde asumist tegin kokkuvõtte: «Teie armastate oma kooli, õpite hästi, püüate iga päev midagi uut juurde õppida. Täna aga unistasime tulevikust, mõtlesime sellele, kes meist kord saavad. Elukutseid on palju, kõik need on Nõukogudemaal kättesaadavad. Sellest on luuletuse kirjutanud keegi luuletaja. Luuletus on just nagu meist kirjutatud. Kuulamel!»

Lapsed kuulasid huviga, kohe mõistes luuletuse sisu. Kui tunni lõpetasin, tundsin, et olin saavutanud püstitatud eesmärgi: kasvatada armastust nõukogude korra vastu ja soovi anda oma panus kodumaa heaks.

Käsitledes palakest «Oleg Koševoi vanaema» täiendasin pala jutustusega tsaariaja elutingimustest. Kasutasin oma vanaema jutustust seliest, kuidas ta mõisas saksu teenis ja kuidas seal koheldi inimesi lihtrahva hulgast. Ühtlasi palusin lapsi, et nad ise kodus oma vanaemadelt ja -isadelt uuriksid, kuidas nemad oma noorpõlves elasid. Paljud lapsed tõidki kodust kaasa huvitavaid jutustusi, mida me klassis kõik põnevusega kuulasime.

Sama moodust kasutasin ka edaspidi. Huvitavaks kujunes see teema «Nõukogude armee» käsitlemisel. Selgus, et mitmete õpilaste isad olid sõjapäevil võidelnud Nõukogude armee ridades. Muidugi aitasid lastes patriootiliste tunnete kasvatamisele kaasa ka jutustused ja luuletused

meie isamaakaitsjate kangelastegudest. Vist iga õpetaja on kogenud, millise huviga kuulavad õpilased jutustusi kangelastest ja nende võitlustest. Mõned jutustused saab klassis ette lugeda, teised aga jutustab õpetaja oma sõnadega ümber. Nii tutvustasin jutustuse kaudu õpilastele Jakob Kunderi võitlejateed ja kangelaslikku surma. Ja veel praegu, kaks aastat hiljem, mäletavad lapsed hästi, kes oli Jakob Kunder ja milline oli tema kangelastegu. See rõõmustab mind, sest näen, et tund saavutas kasvatusliku eesmärgi: kasvatada armastust meie kangelaste vastu.

Patriotismitunde kasvatamisele aitasid eriti kaasa I kl. lugemis-palad «Näärikuusk Sokolnikis», «Paraad», «Nõukogude armee päev», «Noor kangelane», «Neljalajlsed sanitarid», «Tublid pioneerid» jts. Kõik need palad andsid lastele sügava elamuse ja jätsid nende hinge patriotismitunde sädeme.

Patriotismitunnet olen püüdnud kasvatada ka aritmeetika tunnis. Siin aitavad selleks kaasa peamiselt tekstülesanded ja õppejutud.

I klassi aritmeetika õpikus on juba 5. leheküljel pilt, mis sobib vestluseks ja õpilaste silmaringi laiendamiseks. Pildil on kujutatud kartulivõtmist kolhoosipõllul. Teisel pool teed on tomati- ja kurgiväli, ka siin kogutakse saaki. Ma ei piirdunud sellel pildil inimeste, kottide, korvide ja ämbrite loendamisega. Püüdsime tungida ka pildi sisusse. Vaatasime kolhoosipõldude avarust, arutasime, kuidas meil suurtel põldudel töötatakse. Jutustasin, kuidas ma esimest traktorit nägin, kuidas esimesed kuuldused kombainist maale jõudsid. Rääkisin, miks nüüd on kolhoosidel nii palju masinaid, varem aga polnud. Seda kõike hästi lastepäraselt tehes saavutasin, et lapsed hakkasid igal pildil midagi huvitavat leidma. Nimetatud pildi lahtimõtestamisel aga said lapsed ettekujutuse tööst kolhoosis. Puudutasime samas tunnis ka kolhoosi sidet linnaga. (Kuhu panevad kolhoosnikud nii palju tomateid ja kurke? Tuuakse linna, meie poest ostame. Et järgmised pildid samal leheküljel kujutavad kurgikaussi ja tomatikorvi, siis koostas inimesed, kuidas lapsed läksid kauplusesse ja otsisid sealt värskeid kurke ning tomateid. Lastel tuli loendada, mitu kurki ja mitu tomatit toodi koju. Lasksin ka lastel endil kedagi (nad panid ostjaile nimesid) tomateid ja kurke ostma saata, mida kolhoosnikud linnarahvale kasvatavad.) Selles tunnis oli võimalik kasvatada armastust kolhoosikorra vastu.

Aritmeetika ülesannete koostamisel olen tihti kasutanud arve, mis tutvustavad meie maa edusamme nii põllumajanduse kui ka tööstuse alal. Esimeses klassis piirdus see väikeste arvudega, vanemates klassides olid need arvud juba suuremad.

Nii oli meil koolis päevakorral vanapaberi ja -metalli kogumine. Aritmeetika tunnis kasutasime ülesanneteks andmeid oma klassist. Esitasin ülesande: «Tõnu tõi kooli 3 kg vanarada, Ants aga 4 kg rohkem. Mitu kg tõi Ants vanarada?» Samas vestlesime, mida võib vanarauast teha ja kes meie klassist oli kõige tublim vanapaberi ja -raua kogumisel. Et lapsed said aru selle töö vajalikkusest, muutus nende aktiivsus vanapaberi kogumisel veelgi suuremaks. I klassi kohta töid lapsed küllaltki palju vajalikkudeks utiili, rohkem kui mõneski vanemas klassis. See oligi üks esimesi näitajaid, et klassil on juba teatud kohusetunne, kindlasti ka tänutunne nõukogude korra vastu. Taheti kõike teha, et natukenegi kasulik olla kodumaale.

Ka keeleõpetuse tundides taotlen kasvatuslikke eesmärke. Nii oli

I klassis II poolaastal üks esimesi harjutusi ära kirjutus: «Lenin õppis koolis hästi. Ta oli hea kaaslane. Õpime nii, nagu õppis Lenin.» Enne palakese kirjutamist tuletasime meelde, mida olime kuulnud Lenini kohta, tema õppimisest koolis. Meie klassis on mitu poissi ja tüdrukut, kes õpivad väga hästi. Nemed õpivad nii, nagu Lenin koolipölv. Püüame kõik Lenini moodi töötada.

Harjutuse «Meie klass» puhul rääkisime õppimistingimustest enne ja nüüd. Vaatlesime oma klassi, selle aknaid, ruumi suurust. Jutustasin lastele: «Mina alustasin õppimist siis, kui polnud veel nõukogude korda. Õppisin Ülemõisa algkoolis. Koolimajaks oli väga vana maja. Vanasti oli see olnud kõrts. Kaks klassi olid küll suurte akendega ja valged, kuid klass, kus mina õppisin, oli päris keldriruum. Klassil oli ainult üks väga väike aken. Ruum oli madal, pime ja pinke nii täis, et istusime kuuekesi reas. Kui kõige seinapoolsem õpilane tahtis pingist välja tulla, pidid 5 õpilast eest ära tulema. Halb oli selles klassis õppida. Nõukogude valitsus hoolitseb väga selle eest, et lastel oleksid avarad õppimistingimused. Kirjeldage, lapsed, meie kooli!» Lapsed jutustasidki meie koolist.

Pärast harjutuse täiendamist sellise jutustusega leidsid lapsed igas lauses midagi tuttavat, neis tekkis soov veel paremini hoida meie klassi puhtust.

Patriotismitunde ja tööarmastuse kasvatamiseks kasutasin ka harjutust «Kes? Mis?». Piltidel kujutatud elukutsed andsid võimaluse vestelda sellest, kuidas meie maal töölised töötavad ja miks nad nii töötavad; millist kasu toob iga tööline oma tööga kodumaale. Pärast sellist vestlust asusime keeleõpetuse osa selgitamisele. Üldiselt võis märgata, et lastes olid kujunenud armastus Nõukogude kodumaa vastu ja arusaamine töö tähtsusest meie maal.

Niisugune oligi põhiliselt töö, mida tegin patriotismi kasvatamisel I klassis. Taotlesin, et iga tund sisaldaks kasvatavat ja elamuslikku.

II klassis oli laste silmaring juba tunduvalt laienenud. Ka lugemispalad olid sisult keerukamad ja nende lahtimõtestamine andis palju väärtuslikku patriotismi kasvatamisel.

Elamuslikuks kujunes II klassis lugemiku alguses olevate piltide läbitöötamine. Pildid kujutavad laste rõõmurohket suvepuhkust. Enne piltide juurde asumist aga oli lastel endil palju rääkida oma möödunud suvepuhkusest. Erika, kelle kopsud olid I klassis nõrgavõitu, veetis oma koolivaheaja sanatoorses suvelaagris. Lapsed kuulasid suure huviga Erika jutustust elust sanatooriumis. Erika välimusest oli näha, et elu sanatooriumis oli talle hästi mõjunud. Evi aga oli veetnud suve pioneerilaagris. Tema juttu ilusatest laagripäevadest kuulasid kõik tähelepanelikult. Imbi oli suve veetnud Karjala-Soomes tädi juures. Kõigi laste suvepuhkus oli olnud tore.

Siis aga rääkisin, et mitte kõikjal maailmas pole lastel selline rõõmurohke suvi. Kapitalistlikes maades ei tunne lapsed sellist rõõmu oma lapsepölvest. Näitasin pilti neegripoistest, kes koguvad puuvilla. Taevas kõrvetab kuum päike, poisid peavad töötama ilma puhkamata. Valged isandad, piitsad käes, jälgivad nende tööd. Kandes raskeid puuvillakorve, on üks poistest komistanud ja puuvillakorv on ümber läinud. Kuid samas on kohal ka tööde ülevaataja ja juba sajavad valusad piitsahoobid poisi paljale seljale. Pärast seda jutustust oli klassis tükk aega vaikus. Laste nägudel peegeldus õudus — see kõik oli nii

uskumatult julm ja võõras meie Nõukogudemaa lastele. Esitati küsimusi: «Miks poisid peavad tegema sellist tööd?», «Miks seda ülevaatajat vanglasse ei panda?», «Kas sellele ülevaatajale ei saa kätte tasuda?»

Küsimused on naiivsed, kuid neis on nagu lootust, et saaks ehk kuidagi jutu lõpetada nii, et ka neegriipoistel oleks lõpuks hästi läinud. «Jah, meie kodumaal niisugust asja ei saa juhtuda, kuid kapitalistlikes maades, seal on kõik teisiti,» vastan lastele.

Selle tunniga saavutasin, et lastes tekkis kirglik viha rõhujate vastu ja suurenes austus meie töörahva valitsuse, kõige õiglasema valitsuse vastu.

Ka lugemispalad «Kuidas elasid töölisel enne nõukogude võimu» ja «Kuidas elasid talupojad enne nõukogude võimu» haarasid lapsi sügavalt. Siin tutvusid nad tööliste ja talupoegade raske eluga enne nõukogude korda. Selliste paladega seotud arutluste tulemusena oskavad lapsed paremini hinnata oma helget ja rõõmurohket lapsepõlve. Käsitledes lugemispala Leninist peatusin meie juhi elul lähemalt. Lugesime katkendeid Kononovi raamatust «Jutustusi Leninist». Töötasime klassis läbi paar katkendit, kuid kodus lugesid kõik õpilased selle raamatu läbi. Huvi selliste raamatute vastu oli väga suur.

Uhkustunnet Nõukogudemaa üle aitas kasvatada ka teema «Linn», eriti palad, mis jutustasid Moskvast. Et meil Moskva kohta leidub ilusaid pilte ja diafilme, siis on seda teemat kerge käsitleda elavalt ja lastele huvipakkuvalt. III klassis oli vastavate palade käsitus aga veelgi kergem seetõttu, et olin vahepeal ise külastanud Moskvat ja seda, mida oled oma silmaga näinud, on lihtsam ka teistele edasi anda. Igale pildile, mida lastele näitasin, lisasin oma isiklike mälestusi. Lapsed kuulasid palju suurema huviga kui varem. On vaieldamatu, et õpetaja kujukas emotsionaalne jutustus annab palju. See veenab ja tõstab laste huvi. Nad elavad õpetaja jutustusele kaasa ja peavad seletatud hästi meeles.

Alates III klassist pakub patriotismi kasvatamiseks suuri võimalusi kodumaa ajaloo tundmaõppimine. III klassis saavad õpilased esimesi teadmisi ajaloost seletava lugemise tundides. Lugemispala «Kui valgus tuli» käsitlemisel jutustasin lastele Lenini elektrifitseerimisplaani ja selle plaani elluviimisest meie maal. Pala «Kuidas Lõpeküla mehed said perekonnanimed» võimaldab näidata talupoegade õigusteta elu orjaajal. Isegi nimesid neil ei olnud. Nimepanek aga oli mõnikord juhuslik ja lausa irvitamine talupoegade üle. Selle palaga saab lastes kasvatada viha rõhujate vastu, kes ei pidanud talupoegi ja töölisi üldse inimesteks. Ka revolutsiooni-teemalised, samuti kodusõda ja Isamaasõda käsitlevad palad on patriotismi kasvatamise suurepärasteks vahenditeks.

III klassi lugemikus on üheks emotsionaalsemaks palaks «Muusikamees Janko». Suunates palakese ideelise sisu lahtimõtestamist, esitasin lõpuks küsimuse: «Aga milline oleks olnud Janko saatus, kui ta oleks elanud Nõukogudemaa?» Saavutasin soovitud eesmärgi. Lapsed mõistsid Nõukogude valitsuse hoolitsust laste eest ja oskasid seda ka vastuses välja tuua. «Meie klassist õpib viis õpilast laste muusikakoolis. Ka Jankost oleks saanud esiteks laste muusikakooli õpilane, hiljem aga suur kunstnik,» arvas Ebe. Kõik lapsed olid Ebe sõnadega päri.

Uhkust kodumaa rikkuse, ilu ja võimsuse üle aitavad kasvatada veel loodusloolised ja geograafilised lugemispalad. Ainult lugemispaladest

jääks patriotismi kasvatamisel siiski väheseks. Olen püüdnud nende käsitlemist täiendada ilukirjanduslike katkenditega, ajalehe lugemisega, diafilmide ja piltide näitamisega. Nii panen lapsed kaasa elama õpitavaga.

II ja III klassi aritmeetika tundides olen kasutanud patriotismitunde kasvatamiseks vastavasisulisi tekstülesandeid pioneeridest ja nende tööst, ilusast suvepuhkusest või koolivaheaegast, koduümbruse kaunistamisest puude, põõsaste ja lilledega, tööst kolhoosis ja tehases ning tööliste suurtest töövõitudest. Eriti huvipakkuvaks kujunesid ülesanded, mis koostasime meie lähemast ümbrusest: Viljandi linavabriku või tikuvabriku tööst ja töolistest. Materjali nende ülesannete koostamiseks tuli koguda ajalehest või töölistelt endilt. Olen püüdnud toimida nii, et tekstülesande lahendamine ei kujuneks ainult kuivaks operatsiooniks antud arvudega, vaid et nende sisu muutuks lastele hästi lähedaseks.

Patriotismitunde kasvatamisel on väga tähtis töö pioneeride ja oktoobrilastega. Nii koostasime pioneeridega albumid «Meie õnnelik lapsepõlv» ja «Suur ja lai on maa, mis on mu kodu». Suure vaimustusega kogusid lapsed pilte ja jutustasid nende põhjal elust Nõukogumaal. Ka pioneeride kirjanduslikud koondused aitasid süvendada patriotismi.

Nüüd peatun veel rahvaste sõpruse kasvatamisel. Aastaid tagasi oli mul klassis kolm poissi, kes väga üleolevalt suhtusid kõigisse rahvustesse peale eestlaste. Tuli kiiresti midagi ette võtta, et klass ei nakatuks sellisest suhtumisest rahvusküsimusse. Et oli tegemist IV klassiga, siis oli minu käsutuses terve hulk abinõusid. Mõtlen siin «abinõude» all õppeaineid, nagu geograafia, ajalugu, loodusõpetus, eesti keel jne. Pidasin igas tunnis silmas ka rahvaste sõpruse kasvatamist. Suuremat edu saavutasin diafilmiga «Bill ja Viki». See diafilm jutustab väikesest neegripoisist Billist ja tema kassist Vikist. Bill oli väike laevapoiss, harpuuniviskaja vaalalaeval. Ta oli osav ja tubli, kuid valged laevamehed, eriti kapten, vihkasid kõiki värvilisi inimesi. Billi peeti alaväärtuslikuks olendiks, sest ta nahavärv oli must. Billi elu laevas oli eriti raske. Ka Billi vapper käitumine vaalapüügil ei parandanud tema olukorda. Lapsed elasid kogu südamega kaasa neegripoisi kannatustele. Pärast diafilmi vaatamist tegime sellest kokkuvõtte. Leidsime, kui inetu on pidada üht rahvust halvemaks teisest. Jutustasin lastele, kuidas fašistid suhtusid teistesse rahvustesse. Esitasin klassile küsimuse: «Kes on lugenud Mikluhho-Maklai raamatut «Reisid»?» Mõned õpilased olid seda lugenud, enamik aga tundis kuulsat maadeuurijat ainult lugemikus esitatud katkendite järgi. Soovitasin raamatut lugeda ja leida, kuidas Maklai suhtus teistesse rahvustesse. Et raamatust juba varemgi oli katkendeid loetud, asusid lapsed huviga seda lugema. Ja et kõigile raamatuid ei jätkunud, lugesime isegi kollektiivselt. Raamatu ühine arutlus andis suurepäraseid tulemusi.

Ajaloo ja geograafia, aritmeetika ja eesti keele tundides õppisime tundma meie kodumaa võimsat arengut ja seda soodustavaid asjaolusid, nende hulgas ka rahvaste sõprust. Et meiegi linna on toodud masinaid vennasvabariikidest, siis esitasin selle kohta näiteid, mis olid lastele lähedased. Lapsed hakkasid ise toiduainete pakenditelt, karpidelt ja purkidelt, kompvekipabereilt jms. vaatama, kust toode pärineb.

Õppisime tundma vene rahva kangelaslikku minevikku. Püüdsin lapsed viia arusaamisele, et tänu vene rahvale elame vaba ja õnnelikku elu. Head materjali selleks tööks sain ajalehest «Säde», ajakirjadest ja kirjandusteostest.

Et reageerisin kohe ebaõigetele vaadetele rahvaste sõpruse küsimuses ja seadsin eesmärgiks kujundada kõigis õpilastes õige suhtumise teistesse rahvastesse, ise siiralt sellele tööle kaasa elades, siis saavutasin eesmärgi. Poiste ümberkasvatamiseks aitas kaasa ka klassikollektiivi kindel veendumus, et rahvaste sõprus on meie elu edasiliikumise üks tähtsamaid aluseid. Kui kevadel IV klass lõpetas ajalookursuse õppimist ja tegime kokkuvõtteid, miks nõukogude rahvas võitis Isamaasõja, töid kõik õpilased, kaasa arvatud ka kolm kõnesolevat poissi, teiste põhjuste kõrval välja ka rahvaste sõpruse. Need kolm poissi on nüüd juba koolipingist lahkunud ja töötavad minu rõõmuks õlg õla kõrval teiste rahvustega.

Käesolevaks õppeaastaks ilmunud aabitsa alguses on pilt, mis kujutab eesti tütarlast kõrvalt teistest rahvustest lastega. See pilt annab hea võimaluse aabitsaeelsesel perioodil lapsi õpetada austama ja armastama teisi rahvusi. Ka lugemikud sisaldavad rea palasid, mis aitavad kaasa rahvaste sõpruse kasvatamiseks. Sellisteks paladeks on II kl. lugemikus «Sinine helmes», «Vaba Hiina lapsed» jmt. Need palad õpetavad lapsi austama rahvademokraatiamaade töötavat rahvast.

III klassi lugemispala «Punased kingad» veenab lapsi, et austada tuleb ka kapitalistlike maade töörahvast. Sealsed töölisel, olgu nad mis rahvusest tahes, austavad Nõukogudemaad ja tema rahvast, meie aga austame neid, nad on meie sõbrad.

Neid põhimõtteid olen püüdnud kasvatada oma õpilastes.

Puudutaksin veel üht tähtsat kommunistliku moraali joont — see on kollektiivsus.

Klassi- ja koolikollektiivi kasvatamine pole tähtis mitte üksnes õppe- ja kasvatustöö seisukohalt, vaid see on vajalik eeltingimus lapse ettevalmistamiseks elule. Läheb ju laps koolist edasi uude kollektiivi — töökollektiivi. Tal peavad juba koolis kujunema kollektiivseks tööks vajalikud arusaamad.

Olen oma töös tundnud imeselt, mida tähendab kollektiiv, kes on omavahel tihedalt liitunud nii töös kui mängus.

Aastaid tagasi sain noore õpetajana enda juhtimisele II klassi. Selles klassis polnud jälgegi kollektiivist. Lapsed olid omavahel tigidad, kadedad, puudus täielikult üksmeel. Juhtus tihti, et tunni ajal läksid väikesed, II klassi õpilased omavahel käsitsi kokku. Olin meelega ega osanud midagi ette võtta. Pöördusin abi saamiseks kooli direktiooni poole. Nii direktor kui ka õppealajuhataja leidsid, et tuleb alustada kollektiivi kasvatamisest. Kollektiivi kasvatamisele asusingi. Kaalusin ja mõtlesin, millest küll alustada. Nad on ju alles väikesed, noored ega tohiks olla sugugi halvad. Õppetundides ma algul edu ei saavutanud, tähendab, tuli alustada klassivälisest tööst. Alustasin diafilimide näitamiseega. Teatasin lastele ette: «Mul on teie jaoks varutud diafilme. Neid saame vaatama minna aga ainult siis, kui olen kindel, et pimedas klassis — pealegi võõras ruumis — on täielik kord. Jälgin teid kõikides tundides ja pärast tunde ütlen, kas saame minna diafilme vaatama. Püüdke nüüd kõik head olla, mitte kakelda, mitte korda rikkuda.»

Lapsed olid põnevil. Tundus, et kõik teevad, mida suudavad, saaks ainult pärast «kinno». Eriti püüdsid need, kes tavaliselt olid kõige halvemad. Ei saa muidugi öelda, et päeva jooksul kõik oleks läinud laitmatult. Esines ikkagi pisikesi korrarikumisi, kuid neid korrarikkujaid aitas juba korrale kutsuda kogu klass. See oli esimene üksmeele tunnus. Diafilme läksimegi vaatama ühise, üksmeelse perena. Pärast diafilmide vaatamist kiitsin kogu klassi: «Te olete ju väga tublid! Küll oli meil täna hea ja tore päev. Mida teie ise arvate? Nüüd ütlen teile, et julgen teiega koolimajast väljagi minna. Mis te arvate, kui lähesime järgmisel nädalal muuseumi?»

Lapsed olid muidugi päri. Võtsime ette mitmesuguseid üritusi: pesime klassi pingid, lauad ja seinad; käisime diafilme vaatamas, muuseumis, jalutuskäikudel; lugesime ühiselt raamatuid.

Ja olukord paraneski. Klassis kujunes välja kollektiiv, kes mõistis hukka laiskust ja korrarikumisi ning tundis huvi üldise õpetaseme vastu. Heal meelel asusid nad nõrgemaid õpilasi abistama. III klassis oli see kollektiiv juba päris tugev.

Hea kollektiiv kergendab tunduvalt tööd. Nii kujunes meil kaks aastat tagasi I klassis välja tugev ja üksmeelne kollektiiv. Püüdsin juba esimesest päevast peale lastele sisendada mõtet, et oleme nagu õed-vennad, ühine perekond. Tundus, et selle kollektiivi kasvatamine oli väga kerge, läks nagu märkamatult. Seadsin klassikollektiivi ette ühise eesmärgi — iga päev juurde õppida midagi uut ja edukalt lõpetada I klass. Kõik töötasid hoolega ja lõpetasid klassikursuse. II klassi tuli meil uus õpilane maalt. Tema käitumishinne oli alandatud ja teadmised puudulikud. Esimesel õppeveerandil oli tal tunnistusel mitu puudulikku hinnet. Klass võttis Volli vastu pisut vaenulikult. Püüdsin laste suhtumisele anda õige suuna — Vollit on vaja abistada. Volli ise lülitis meie kollektiivi märkamatult. Temaga sõbrustati, teda abistati. Esimese poolaasta lõpul oli tema tunnistus rahuldav, poiss aga hoolas ja tunnis tähelepanelik. Nüüd, III klassis, on poiss üks tublimaid meie kollektiivis, ta õppeedukus on hea. Selle poisi ümberkasvatamist pean küll kollektiivi teeneks, muidugi õpetaja suunaval juhtimisel.

Kollektiivi aitab kasvatada iga ülekooliline üritus, nagu vanametalli ja -paberi kogumine, kirjanduse levitamine jne.

Olen püüdnud kollektiivi kasvatada nii, et klass ei eralduks ühisest koolikollektiivist. Eelmisel suvel leidsin raamatuid lehitsedes väikese näärinäidendi. Panin selle kõrvale ja otsustasin oktoobrilastele selgeks õpetada, nii et nad saaksid esineda oma vanemate ees. Juba varakult alustasime õppimist. Siis aga selgus, et kool ei leia vajalikku näärinäidendit: see näidend aga, mida meie juba õppisime, sobis väga hästi ka suurel peol ettekandmiseks. Seisin raske probleemi ees — näidend klassilt üle anda koolile ja lõpetada klassis selle ettevalmistamine.

Kui suur oli aga minu rõõm, kui kogu klassikollektiiv oli näidendi äraandmise poolt. Ei olnud ühtki õpilast, kes oleks vastu rääkinud. Nad kõik olid üksmeelselt päri, et kooli nääriõhtu on tähtsam kui üksiku klassi ettekanne.

Otsustasime, et esineme siiski, nimelt ametiühingu poolt korraldataval laste nääripuul. Ka klassi lastevanematele pidasime peo. See juhtum näitas, et meie klassi kollektiiv kuulub üksmeelse koolikollektiivi hulka.

Kollektiivi jõudu õpivad õpilased hindama nii tegeliku elu kui ka lugemispalade kaudu. Vastavasisulisi lugemispalu leidub igale klassile. Väga hea võimaluse vestluseks kollektiivi üksmeelsest tööst annavad I kl. lugemikus lugemispalad: «Saapavabrikus», «Tuletikud»; II kl. lugemikus: «Mis on kollektiiv», «Luik, haug ja vähk», «Meie Kersti», «Liuväli» jne.; III kl. lugemikus lugemispala «Liuvälja tegemas». Nende kaudu sain lastele ilmekalt selgitada, kui ebaõige on eemaldumine kollektiivist. Eemaldamine kollektiivist on raskeim karistusvorm. Seda mõistavad lapsed ülihästi.

Meie klassi toodi paralleelklassist üle halva käitumisega poiss. Juba enne tema klassi ilmumist rääkisid klassile: «Lapsed, meie ees on raske ülesanne. Me peame Heikki ümber kasvatama, muutma ta heaks poisiks. Mina üksi seda ei suuda, kuid teie ju aitate. Ja üheskoos me suudame. Heikki on poiss, kes rikub klassis korda, püüdes sellega teiste tähelepanu ja imetluse osaliseks saada. Ta toob kaasa igasuguseid esemeid, et nendega teie tähelepanu kõita. Kuidas me peame Heikki kohtlema?»

Ja kõikide üksmeelne otsus oli abistada õpetajat Heikki ümberkasvatamisel. Sellega tulime hästi toime. Heikki ei püüagi enam vahelehuüetega silma paista ega üleaurust kraami kooli kaasa vedada. Tema suurimaks paheks on praegu veel valetamine, kuid sellestki ehk saame lahti kollektiivi abiga. Tema ümberkasvatamisele aitas kaasa just laste üksmeelne hukkamõist tema käitumisele. Hea oli kuulata, kuidas lapsed ise Heikkilt sõbralikult küsisid, miks ta nii tembutab ja end naeruväärseks teeb. Ja et suhtumine tema halba käitumisse oli üksmeelselt hukkamõistev, muutus Heikki märkamatu teiste kollektiivi liikmete taoliseks.

*

Oma töös kommunistliku moraali kasvatamisel olen tähele pannud, et edu saavutab ainult see, kes töötab kogu südamega, kes on ise veendunud nende ideede õigsuses, mida ta püüab lastes kasvatada.

Tänased õpilased — need on homsed kommunistmiehitajad. Meie, õpetajad, vastutame, et uuel põlvkonnal oleksid kõige paremad moraalsed omadused. Sellepärast olgu kommunistliku moraali kasvatamine iga õpetaja südameasjaks.

Nimisõnade „soojus“ ja „soe“ kasutamisest füüsika õpetamisel.*

PROF. L. JURGENSON,

Tallinna Polütehnilise Instituudi arhitektuuri ja arhitektuuriliste konstruktsioonide
kateedri juhataja.

Sõnu *soojus* ja *soe* kasutatakse füüsika õpetamisel lubamatult ebarajjekindlalt — kord kvantitatiivses, kord kvalitatiivses tähenduses. Et selgemini esile tuua erinevusi nende sõnade tähenduses, vaatleme kummagi sõna mõistet rahvakeeles, ehitus- ja koolifüüsikas.

A. Sõna «soojus» rahvakeeles, ehitus- ja koolifüüsikas.

Rahvakeel mõtleb sõnaga *soojus* (samuti kui sõnadega *palavus*, *kuumus* jne.) teatava omaduse esinemist, olukorda, *soe*-olekut. Näit.: «Indrek tundis tema ihusoojust ja pehmust»; «päikese soojus oli väga mõnus» (A. Tammsaare «Tõde ja õigus»).

Piltlikus väljenduses öeldakse ka *südamesoojus*, *vastuvõtu soojus* jne.

Ehitusfüüsika, arhitektuur ja teised alad, kus tuleb käsitleda soojuslikku olukorda elusolendi seisukohalt, kasutavad sõna *soojus* samuti olukorda tähistavas mõttes.¹

Näit.: Taim vajab kasvuks niiskust, soojust (*soe*-olekut) ja valgust. Soojus elusolendi seisukohalt tähendab küllaltki keerukat olukorda, mida ei saa mõõta ainult ühe parameetriga. Lihtsaim näide sellest on toasoojus, mille parameetreid on õhu ja seinte temperatuur, soojakiirgus, õhu liikumise kiirus ja niiskus.²

Temperatuur üksi ei anna veel õiget pilti toa soojusest.

Toa soojuse hindamiseks kõlbab riist, mis mõõdab keha jahtumise kiirust (eupateomeeter, katatermomeeter). Vt. ka näidislauseid põllumajandusest ja füsioloogiast kirjutise lõpus.

Koolifüüsika on jäänud rahvakeelest erinevale seisukohale. Sõnades *soojusvool*, *soojushulk* jne. tähendab *soojus* seda, mida mõõdetakse kaloriga. *Soojuse* selline tähendus koolifüüsikas ei võimalda aga luua kindlat ja selget süsteemi. Selle näiteks on meie uusim füüsika õpik — K. Putilovi «Füüsika». *Soojus*, *soojusjuhtivus* jne. esinevad siin näiliselt süsteemikindlalt ainult seni, kuni tuleb vajadus seletada, mis on *soe*, *soojus* ja temperatuur, s. o. kuni termodünaamika peatükini.

* Avaldatakse mõttevahetuse korras.

¹ Seda terminoloogiat kasutab ka käesoleva kirjutise autor.

² Võrdluseks: toas salvestunud soojahulga (toasooja) parameetreid on temperatuur, ruumi piirete ja sisustuse kogused ja nende soojaerimahtuvused.

Siin variseb süsteem kokku ja sõnades nagu: *aatomite soojusliikumine*, *soojussurm*, *soojuslik olek*, *soojusaste*, *soojuslik tasakaal*, *soojusnähe* jne. tuleb *soojus* ikkagi tarvitusele olukorra, nähtuse kvalitatiivse külje tähenduses.

Sõnal *soojus* on koolifüüsikas seega kaks tähendust: kvantitatiivne (*soojushulk*, *soojusvool*) ja kvalitatiivne (*soojusnähe*, *soojusliikumine*). Lisaks vastuolule rahvakeelega raskendab seesugune ebajärjekindlus terminoloogias füüsika õppimist selge arusaamisega.

B. Nimisõna «soe» rahvakeeles, ehitus- ja koolifüüsikas.

Rahvakeel mõtleb nimisõnaga *soe* ikka veel kujutletavat soojaainet. Sooja kujutlesid suurimadki teadlased kaalutu ja nähtamatu soojaainena alles 200 aastat tagasi. Seda tegi ka Newton. Nüüdisaegne tehnika kasutab sama võrdluspilti praktiliste ülesannete arvutamisel.

Esimeseks terminiliseks mõõduriistaks oli rahval (Wiedemanni järgi) soojanäitaja ning ühikuks pügal. Seegi näitab, et sõnaga *soe* mõisteti midagi, mis oli analoogiline veele või viljale, sest ka viimaste mõõtmiseks kasutati veskitammi või salve posti küljele raiutud jaotusi (pügalaid). Kui soojanäitaja asemel hakati ütleva termomeeter ja pügala asemel kraad, siis juurdusid keelde ka väljendused «kraad külma», «kraad sooja». Seejuures mõtleb rahvas sõnadega *soe* ja *külm* ikkagi mingit ainekogust, mitte aga temperatuuri füüsikute mõttes. Seda kinnitab ka väljendus, nagu «mullu võttis kartulipealsed udu, tänavu külm».

Ehitusfüüsikas tähendab nimisõna *soe* sama, mis rahvakeeleski. Vt. lausenäiteid kirjutise lõpus ja mujal tekstis.

Paljudel teistel aladel valitseb koolifüüsika mõjul segadus, vahel isegi samas lauses. Näit.: «sooja väljumisel eristatakse kolme protsessi: soojusjuhtivus, soojuskiirgus...» (Dr. Kauri «Lastehaigused»).

Koolifüüsika õpikutes nimisõna *soe* peaaegu ei leidu või kui leidubki, siis ainult eksinuna sõna *soojus* kõrvale. Nii näiteks esineb *soe* Putilovi mahukas «Füüsikas» vaid paaril korral: «... sooja taju on tingitud...»; «... kui inimese keha ei tajuks sooja».

C. Järeldusi ja küsimusi.

Üldine järeldus ülaltoodust. Sõnade *soojus* ja *soe* kasutamine koolifüüsikas on süsteemitu ja vastuolus rahvakeelega ning terminoloogiaga neil aladel, mis käsitlevad elusa organismi elutingimusi ja heaolu.

Vabandavaid põhjusi selleks on harjumus ja asjaolu, et koolifüüsika, samuti ka sellised erialad, nagu katelde ja jõuseadmete ehitus, ei käsitle elava organismi soojusliku olukorra küsimusi, mistõttu seal pole teravat vajadust sellekohase selge ja kindla termini järele. Koolifüüsikas, ka Putilovi «Füüsikas» pole sõnagi toasoojusest.

Teiseks vabanduseks on nimisõna *soe* kasutamise tülikus nominatiivis, kus see ühtib omadussõnaga *soe*. On aga selge, et see asjaolu on võrratult väiksem pahe kui kvaliteedi segiajamine kvantiteediga.

Paljudel juhtumitel on nimisõna *soe* asemel selgem ja õigem öelda *soojahulk*. Siin esineb *soe* genitiivis ning *hulk* rõhutab selgelt sõna

mõistet. Siis kaoksid ka sellised raskelt mõistetavad kohad Putilovi «Füüsikast», kus soojusi (soojust on samas käsitatud energia ülekande vormina) liidetakse ja lahutatakse, näit.: «... entroopia ... on taandatud soojuste summa».

Küsimusi füüsika õpetajaile. Õpilastel on füüsika alustega küllaltki tööd. Milleks teha õppimine veelgi raskemaks süsteemitu ja rahvakeelest erineva keelega? Miks peab *soojus* füüsika tunnis tähistama üht, anatoomia ja füsioloogia tunnis aga teist mõistet (vt sellekohased näidislaused)?

Kas poleks õigem meil kõigil tulla rahvakeele alusele? See loob selge ja kindla süsteemi, mis pealegi on kooskõlas akadeemik J. V. Veski, VÕS-i ja akadeemik Wiedemanni seisukohtadega.

D. Iseloomustavaid lausenäiteid.

Lauseid füüsikast. 1. *Soojus*³ ja töö kujutavad endast kaht ainuvõimalikku energia ülekande vormi energia üleminekul ühelt kehalt teisele; *tööhulk* ja *soojushulk* kujutavad endast selle energia mõõtu, mis kandub üle kahes ainuvõimalikus vormis — töö ja *soojuse* vormis. (Putilov, «Füüsika», ERK, tõlge.)

1 a. Sama selgemas tõlkes:

Energia üleminekul ühelt kehalt teisele on soe ja töö kaks ainuvõimalikku ülekande vormi; kahes ainuvõimalikus vormis — töö ja sooja vormis — ülekanduva energia mõõt on *tööhulk* ja *soojahulk*.

2. Masina poolt tööks muundatud *soojushulga* suhet selle *soojushulgaga*, mis on soojendajalt saadud, nimetatakse *soojusmasina* kasuteguriks. (Pjorõškin ja Krauklis, «Füüsika VIII ja IX klassile», ERK, tõlge.)

2 a. Sama selgemas tõlkes:

Masinas tööks muundatud soojahulga suhet soojendajalt saadud soojahulgaga nimetatakse soojamasina kasuteguriks.

Lauseid põllumajandusest. Taimed vajavad teatavaid kindlaid soojushulki, et astuda ühest arenemisfaasist teise. Neid soojushulki mõõdetakse efektiivsete ehk taimedele kasulikkude temperatuuride kaudu ... Kui liidame üksikute päevade efektiivsed temperatuurid, siis saame summa, mis näitab, kui palju on taimed teataval perioodil saanud kasulikku soojust. (K. Põiklik, «Miks hilinetakse koristustöödega».)

Lauseid füsioloogiast. Organismis toimuvat sooja tekkimist ja äraandmist nimetatakse soojuse reguleerimiseks. Soojuse reguleerimise tulemusena keha temperatuur püsib muutumatul tasemel.

Talveriided peavad sooja äraandmise vähendamiseks olema väikese soojajuhtivusega. Suvised, vastupidi, peavad sooja hästi juhtima. Õhk on halb soojajuht. (Garibjan ja Markov, «Inimese anatoomia ja füsioloogia õpik VIII klassile», ERK, tõlge.)

Lauseid ehitusalalt. Soojakiirgus on toasoojuse olulisim tegur. Piirates soojakadu läbi seinte, võime säätatud soojahulga arvel suurendada õhuvahetust. Lisaks ruumi soojusele paraneb seega ka toaõhu värskus ja puhtus. (L. Jürgenson, «Mineraalvatt».)

³ Toodud näiteis on kursiivkirjas trükitud sõna *soojus* resp. *soojushulk* kasutatud väärast tähenduses.

Pedagoogiline ringvaade.

Käesoleval aastal alustas tööd Eesti NSV Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituut. 8. aprillil s. a. kinnitati Eesti NSV Haridusministeeriumi kolleegiumil instiituudi temaatiline perspektiivplaan.

Kinnitatud plaani kohaselt valmib instiituudil kuni 1962. aastani rida monograafiaid, artiklite kogumikke, sõnastikke ja artikleid aktuaalsete õppe- ja kasvatustöö probleemide kohta. Nii on pedagoogika ja psühholoogia sektori tööplaanis ette nähtud järgmised uurimused: «Eesti keele õppimise (omandamise) psühholoogia», «Kasvatustöö kooli-internaadis» ja «Kasvatusraskuste tekkimise põhjused, nende vältimine ja ravi». Algklasside sektoris uuritakse küsimust «Esteetilisest kasvatus-est algklassides». Eesti keele ja kirjanduse sektori tööplaanis on koostada käsiraamat «Valitud teemasid eesti keele metoodikast» ja brošüür «Kirjandusteose kunstilise analüüsi küsimusi keskkoolis».

Rohkesti on töid planeeritud vene keele ja võõrkeelte sektoris. Siin hakatakse koostama vene keele miinimum-sõnastikku II—VIII klassile ning inglise ja saksa keele miinimum-sõnastikke V—VIII klassile. Edasi on selle sektori tööplaanis II klassi vene keele õpikute (N. Pentre ja E. Jaanvärk) eksperimentaalne kontroll; artiklite kogumik õpilaste kõnekeele arendamiseks vene keeles V—VIII klassis; ulatuslik artikkel teemal «Õpitavate grammatiliste vormide aktiveerimise metoodilisi võtteid V—VI kl. võõrkeeles».

Peale teaduslike uurimuste on ette nähtud instiituudi teaduslike töötajate osavõtt keskkooli õppeplaanide, -programmide ja õpikute koostamisest.

18. ja 20. aprillil s. a. toimus Ed. Vilde nim. Tallinna Pedagoogilises Instituudis teaduslik-metoodiline konverents. Konverentsi plenaaristungil 18. aprillil kuulati pärast direktor K. Prinkmani avakõnet kolme ettekannet. Ettekande teemal «V. I. Lenini teos «Materialism ja empiriokrititsism» — väljapaistev panus marksistlikku filosoofiasse» esitas marksismileninismi ja ajaloo kateedri juhataja kohusetäitja A. Tamm. Sama kateedri van-õpetaja, ajaloo teaduste kandidaat K. Tarmisto rääkis teemal «Mõningaid küsimusi tootlike jõudude arendamisest Eestis aas-

tail 1959—1965». Teemal «Koduste ülesanneteta õppetöö organiseerimisest koolis esmaspäeviti» tegi ettekande pedagoogika ja psühholoogia kateedri juhataja, pedagoogikateaduste kandidaat E. Lukas.

20. aprillil jätkus töö sektiioonides. Kokku töötas seitse sektiiooni: ühiskonnateaduste, eesti keele ja kirjanduse, vene keele ja kirjanduse, võõrkeelte, matemaatika-füüsika, loodusteaduse ja geograafia ning muusika ja laulu sektiioon, kus esitati instiituudi õppejõudude poolt kokku üle kahekümne huvitava ettekande. Nii kuulati ühiskonnateaduste sektiioonis van-õpetaja G. Takjase ettekannet «EKP võitlus materiaalse huvitatus printsiibi ellurakendamise eest vabariigi põllumajanduslikus tootmises 1953—1959. a.», pedagoogikateaduste kandidaadi I. Undi ettekannet «Iseseisvast tööst õpilastega tunnis»; eesti keele ja kirjanduse sektiioonis van-õpetaja J. Valgma ettekannet «Aluse ja öeldise ühildumine eesti keeles» ja van-õpetaja N. Remmeli tööd «Tallinna koolides korraldatud katsete tulemused eesti keele õpetamise alal»; matemaatika-füüsika sektiioonis kõnelesid van-õpetaja E. Etverk «Matemaatika õpetamisest uues keskkoolis» ja van-õpetaja A. Ridali teemal «Esteetilisest kasvatuses koolis» jt.

Eesti NSV Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut korraldas 13.—18. aprillini k. a. koolide inspektorite seminari poiste tööõpetuse küsimustes.

Seminari esimestel päevadel kuulati ettekandeid: «Tööõpetuse õpetuslikud ja kasvatuslikud ülesanded», «Õppetööko-
dade organiseerimine ja sisustamine» ning «Tööõpetuse tunni metoodika».

Järgnevatel päevadel tutvuti tööõpetuse õpetamisega praktiliselt. Jälgiti loeng-demonstratsioone elektri-installsiooni-, metalli- ja puidutöödest ning omandati ohulisemaid teadmisi punumistööst, võrgukudumist ja raamatukõitmisest.

Tehti läbi metallitöö praktikum Tallinna X Keskkoolis õp. Averi juhtimisel. Samas koolis külastati ka metallitöö tundi.

Tallinna XXXI kooli õpetaja Vasari tutvustas seminarist osavõtjaid tööriistade ja abinõude valmistamisega kooli töökojas ja rääkis neile oma kogemustest sel alal.

Töökojade ja tundide külastamine toi-

mus rühmiti. Vaadeldi Tallinna I ja XVIII Keskkooli ning Habersti 7-kl. Kooli töökodade sisustust ja tutvuti tööõpetuse korraldamisega neis koolides.

Seminari viimasel päeval tehti kaks ekskursiooni: plekithesesse «Norma» ja mööblivabrikusse «Standard». Eriti huvitas külastajaid esimesena nimetatud ekskursioon, kus nad nägid palju uutset.

Kokkuvõtte tegemisel seminari tööst kõnelesid sm-d A. Valsiner ja V. Voore inspektoreile koolide osast looduskaitse alal, toonitades vajadust koolide külastamisel rohkem tähelepanu pöörata nimetatud küsimusele ja juhendada õpetajaid selles töös.

Seminar rahuldab osavõtjaid. Avaldati soovi, et taolisi temaatilisi seminare tuleks

korraldada edaspidigi. Eriti oleks seda vaja joonistamise ja tütarlaste käsitöö alal.

13.—15. maini toimus Kingissepa Eesti NSV Vabariikliku Õpetajate Täiendustuudi korraldusel 3-päevane seminar pedagoogiliste kabinetide juhatajatele. Tutvuti lähemalt Kingissepa rajooni pedagoogilise kabineti tööga rajooni koolide ja õpetajate abistamisel ning eesrindlike õpetajate töökogemuste levitamisel. Käidi Valjala, Kaali ja Tiirimetsa 7-klassilises koolis, külastati nende koolide läheduses asuvaid Isamaasõja-aegseid lahingukohti ja muid vaatamisväärsusi. Samuti vaadeldi Kingissepa linnas leiduvaid ajaloolisi ja loodusmälestusmärke.

SISUKORD

... Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi seadus kooli ja elu sidemete tugevdamisest ning haridussüsteemi edasiarendamisest Eesti NSV-s . . . 321

A. Green. Haridussüsteemi ümberkorraldamine ja sellega seotud aktuaalseid ülesandeid . . . 337

H. Kelder. Ühiskondlikult kasuliku töö organiseerimisest keskhariduse esimesel astmel . . . 342

O. Niinemäe. Kooli iluaia ülesannetest ja osast kodukaunistamisel . . . 352

E. Ilomets. Kompleksne geograafiline ekskursioon . . . 361

R. Päts. Häälte arendamisest üldhariduslikus koolis . . . 370

A. Järv. Kirjandest ja mõnest teisest küsimusest . . . 374

L. Moks. Kommunistliku moraali kasvatamise kogemusi algklassides . . . 385

L. Jürgenson. Nimisõnade «soojus» ja «soe» kasutamisest füüsika õpetamisel . . . 395

... Pedagoogiline ringvaade . . . 398

СОДЕРЖАНИЕ

... Закон Эстонской Советской Социалистической Республики об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в Эстонской ССР . . . 321

А. Грени. Перестройка системы народного образования и вытекающие из нее актуальные задачи . . . 337

Х. Кельдер. Об организации общественно полезного труда на первой ступени среднего образования . . . 342

О. Нийемяэ. О задачах и роли декоративного сада школы для красоты домашнего окружения . . . 352

Э. Илометс. Комплексная географическая экскурсия . . . 361

Р. Пятс. О развитии голоса в общеобразовательной школе . . . 370

А. Ярв. О сочинениях и некоторых других вопросах . . . 374

Л. Мокс. Опыт воспитания коммунистической морали в начальных классах . . . 385

Л. Юргенсон. Об использовании имен существительных «soojus» и «soe» в обучении физике . . . 395

... Педагогическое обозрение . . . 398

Toimetuse kolleegium: L. Hallop, R. Kalling, L. Prits, M. Salum,

A. Sepp (toimetaja), L. Takk (toimetaja asetäitja), J. Tohver, A. Valsiner.

Toimetuse aadress: Tallinn, Tõnismägi 11, tel. 454-25. Ladumisele antud 20. IV 1959. Trükkimisele antud 12. V 1959. Trükiarv 3000. Paber 70×108, 1/16. Trükipoognaid 5,0. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 6,85. Arvestuspoognaid 7,37. MB-02264. Tellimise nr. 765. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk 54/58.

Eesti NSV Kultuuriministeeriumi Kirjastuste ja Polügraafiatööstuse Peavalitsuse Ajalehtede-Ajakirjade Kirjastus.

Ilmub 1 kord kuus. Üksiknumbri hind 3 rubla.
Tellimishind: 6 kuud — 18 rubla.

«Ньюногуде кооль» («Советская школа»). Орган Мин. Просв. ЭССР.
На эстонском языке.

17 APR 1959

258

15862

I9765
S)

Rbl. 3.—